

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 69ον - Τεύχος 5ον

Ό πλησίον στήν ψηφιακή γειτονιά

Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2020

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής
Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Επίσκοπος Ώρεών κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Άλέξανδρος Ι. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2020-2021 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ (αλφαβητικά): πρωτ. Ακίνδυνος Δαρδανός (Ι.Μ. Ύδρας, Σπετσών και Αιγίνης), π. Κωνσταντίνος Καλλιανός (Ι.Μ. Χαλκίδος), πρωτ. Γρηγόριος Καλογεράκης (Ι.Μ. Γουμένισσης, Άξιουπόλεως και Πολυκάστρου), π. Ήλιος-Συμεών Λαουλάκος (Ι.Μ. Κηφισίας, Αμαρουσίου και Ώρωπού), πρωτ. Νικόλαος Μεντζελίδης (Ι.Μ. Καλαβρύτων και Αιγιαλείας), Αθανάσιος Β. Γλάρος, (Αναπλ. Καθ. ΕΚΠΑ) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Άγριμάκη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Άλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία Άγριμάκη, Κων. Χολέβας και Έμμανουήλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Άγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος – Υπεύθυνος Τυπογραφείου: Χ. Κωβαίος, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρυονέρι Αττικής, Τηλ.: 210-8160.127 – Fax: 210-8160.128. Τιμή τεύχους 1 € (για όσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Άθηνās 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 18.25.298, Fax: 211 18.25.317
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Προμετωπίδα έξωφύλλου: Άπό τό «Εισοδικό» του παρόντος τεύχους

Φωτογραφία έξωφύλλου: Άποψη της Χαλκίδας, άτσαλογραφία του Finden (Λονδίνο 1833)

Φωτογραφίες του τεύχους: Λιθογραφίες και ξυλογραφίες ξένων περιηγητών στην Ελλάδα (16^{ος}-19^{ος} αι.)
άπό την έκδοση: *Η Έλληνική Ένδυμασία. Έντυπες πηγές 16^{ου}-20^{ου} αιώνα*, Άθήνα: Μουσείο Μπενάκη 2006

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τά κείμενα των συνεργατών νά μήν υπερβαίνουν τίς 750 λέξεις. Δέν γίνονται δεκτά δημοσιευμένα κείμενα.

Τό περιοδικό *Έφημεριος* δέν εϋθύνεται για τό γλωσσικό ίδίωμα των άρθρογράφων του.

Δέν έπιτρέπεται ή άναδημοσίευση, ή άναπαραγωγή –όλική ή μερική– του περιεχομένου του περιοδικού *Έφημεριος* καθ' οιονδήποτε τρόπο. Έπιτρέπεται μόνον ή παράθεση άποσπασμάτων άποκλειστικώς για έπιστημονικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς, μέ άναφορά της πηγής προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 69ον

Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2020

Τεύχος 5ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν	3
ΑΓΙΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ	
Κεφάλαια περι ἀγάπης	6
π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ	
Ὁ θεῖος Πέτρος καί ἡ εἰκασία τοῦ Γκόλντμπαχ	8
ΜΙΑΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
14 Σεπτεμβρίου: Ἡ Ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ	10
ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ	
Ὁ σωτήριος βιασμός	13
Πρωτ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ	
Ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις. Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Σωκράτη (β)	16
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Ἡ Πεντηκοστή ὡς διαρκές γεγονός	19
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ	
Ἡ θεία Εὐχαριστία ὡς θυσία	22
Πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Ὁ Ἅγιος Μεγαλομάρτυς Δημήτριος	26
Πρωτ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΑΧΥΓΙΑΝΝΑΚΗ - ΕΜΜ. ΑΘ. ΛΟΥΚΑΚΗ	
Ἡ νεότερη τάξη τῆς Ἀρτοκλασίας (γ)	28
Ἀρχιμ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ	
Εἰσαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο καί τήν Κανονική Οἰκονομία (ΙΑ΄)	30
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
Ἰησοῦς καί Ἑλληνες (Ἰω 12.20-26).....	33
Ἀρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ	
Ὁ Χριστιανισμός στά Βρετανικά νησιά, V (α)	35
Ἀρχιμ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΤΡΟΧΑΛΑΚΗ	
Ἑτυμολογία καί γλωσσική διδασκαλία	37
Πρωτ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΟΝΤΟΥ	
Νεάπολις	39
Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Χριστιανικός ἐσωτερισμός.....	41
Πρωτ. ΗΛΙΑ ΔΡΟΣΙΝΟΥ	
Πρωτ. Βασίλειος Χούπης.....	43
ΜΑΡΙΟΥ-ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ ΜΩΡΟΥ	
Νίκος Καρούζος.....	45
Βιβλιοπαρουσίαση	47
Ἐφημεριακά	48

πρωτ. Νικόλαος Δ. Μουστάνης

Ὁ Σταυρός Σου, Κύριε...

Ὁ Σταυρός Σου, Κύριε, εἶναι:

Ἡ ἱστορία μου.

Τὸ σημεῖο ποὺ με συνδέει με Σένα.

Ἡ θεία φωνὴ ποὺ διηγεῖται τὸ ἔλεός Σου

καὶ τὴν ἀγάπη Σου.

Ὁ ἀδιάφυστος μάρτυρας τῆς κακίας μου,

τῆς ἐνοχῆς μου,

τῆς καταπτώσεώς μου,

ἀλλὰ καὶ τῆς δόξας

καὶ τῆς τιμῆς

ποὺ ἔχω σὲ Σένα.

Ἡ ἀνοιχτὴ ἀγκαλιὰ

ποὺ με καλεῖ κοντὰ Σου...

Μόχθος

Ἕνα καρότσι,

στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου,

σιωπηλό,

μὲ κουρασμένες χειρολαβές,

κουβαλάει τὴ γνώση

ἀπὸ τὴν πέτρα, τὸ χῶμα, τὴν ἀξίνα.

Ἕνα καρότσι,

στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου,

συνομιλεῖ σιωπηλὰ μὲ δυὸ χέρια

γιομάτα ρόζους.

Μὲ δυὸ χέρια ποὺ ἀφουγκράζονται

ὅλους τῆς γῆς τοὺς παλμοὺς

καὶ σταυρώνουν τὸν τίμιον ἄρτον

ἐν φρόβῳ Κυρίου.

Τὰ ποιήματα τοῦ πρωτ. Νικολάου Δ. Μουστάνη ἀναδημοσιεύονται ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ πρωτ. Ἰγνατίου Ἰ. Παπασπηλιόπουλου, *Κληρικοί Ποιητές*, Πειραιᾶς: ἐκδ. «Ἡ Φωνὴ τῶν Πειραιωτῶν» 2019

Ὁ πλησίον στήν ψηφιακή γειτονιά

Σεβαστοί πατέρες

Ὁ Χριστός «ἐλθὼν εὐηγγελίσαστο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς» (Ἐφεσ. 2, 17-19). Δέν περιορίσε τὴν ἀναγγελία τοῦ μηνύματος στοὺς ὁμοεθνεῖς του, ἀλλὰ ἀπευθύνθηκε σέ ὅλους, μέσα ἀπὸ τοὺς ὁμοεθνεῖς του Ἀποστόλους. Ἐνῶ ἀπευθύνεται σέ ὅλους ἀνεξαιρέτως, ἡ βίωση αὐτῆς τῆς καθολικότητας καὶ οἰκουμενικότητας διέρχεται πάντοτε διὰ μέσου ἐκείνου πού εἶναι κάθε φορά δίπλα μας.

Ἐδῶ ἡ ἔννοια πού πλησίον λαμβάνει σωτηριολογική διάσταση. Ἡ σωτηρία μου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπο πού τοποθετοῦμαι σέ αὐτόν πού εἶναι δίπλα μου τοπικά καὶ χρονικά, δηλαδή σωματικά, καὶ ὄχι τόσο σέ αὐτόν πού νοερά ἢ νοητικά φέρνω δίπλα μου, γιατί διὰ τοῦ σώματος κυρίως ἐκφράζονται οἱ διαστάσεις τοῦ χώρου καὶ χρόνου. Γι' αὐτὸ, ἀπαντώντας στὴν ἐρώτηση τοῦ πλοῦσιου: «Τίς ἐστὶ μου πλησίον;», ὁ Κύριος ταυτίζει τὸν πλησίον μέ αὐτόν πού μπορείς νά φροντίσεις τὸ σῶμα του (Λουκ. 10, 29)· δηλαδή, ὁ πλησίον εἶναι αὐτός μέ τὸν ὁποῖον ἄμεσα καὶ σωματικά ἔρχεσαι σέ συνάντηση.

Ἡ ἔννοια τοῦ πλησίον δεινοπαθεῖ ἀπὸ τὴν Ἐδέμ μέχρι καὶ σήμερα, ὅποτε ὁ πλησίον ἔφθασε νά εἶναι ἡ κόλασή μου. Ἡ πανδημία τοῦ κορονοϊοῦ ἔφερε στό προσκῆνιο καὶ τὸ πῶς τοποθετεῖται κάποιος στὸν πλησίον του, σ' αὐτόν πού κάθε φορά σωματικά εἶναι ἐγγύς. Ἐπέβαλε ἀπόσταση ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον καὶ μᾶς τοποθέτησε μέσα στό σπίτι, ἐκμηδενίζοντας τίς ἀποστάσεις μεταξύ τῶν οἰκείων, οἱ ὁποῖοι μέχρι τότε μπορεῖ νά συναντιοῦνταν σπάνια μέσα στό ἴδιο τους τὸ σπίτι. Ἡ κατάσταση αὐτὴ πίεσε νά ἐπανατοποθετηθοῦμε σέ αὐτόν πού χρονικά καὶ τοπικά εἶναι δίπλα μας. Τὸ γεγονός ὅτι κάποιον σύζυγοι, γονεῖς καὶ παιδιά βρέθηκαν μαζί στὸν ἴδιο χωροχρόνον, δέν λειτούργησε μόνο ὡς γέφυρα σύσφιξης ἀλλὰ καὶ ὡς ἀφορμὴ γιὰ συγκρούσεις, ἀσκηση βίας. Ἡ ἔκτακτη αὐτὴ περίσταση ἔφερε ἐπιτακτικά στὴν ἐπιφάνεια καταστάσεις, ὅπως τὴν ἐγγύτητα καὶ τὴν ἀπόσταση, καὶ ἀνέτρεψε προσωρινά τὴν ἰσχύουσα, κυρίως στὸν δυτικὸ πολιτισμὸ, πραγματικότητα, πού κατὰ βάση ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον σέ ὑπερδραστηριότητα, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ νά δαπανᾷ πολὺ χρόνο ἐκτός τῆς οἰκίας του, μέ ἀποτέλεσμα νά μοιράζεται ἐλάχιστον χρόνο μέ τοὺς οἰκείους του, μέ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νά ἐπικοινωνεῖ εἰκονικά χάρις στὴν ψηφιακὴ τεχνολογία, ἀναπληρώνοντας, κατ' αὐτόν τὸν τρόπο, τὴν ἀπουσία τῆς φυσικῆς, ἄμεσης καὶ διὰ ζώσης ἐπικοινωνίας.

Ἦδη μέσω τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας ὁ ἄνθρωπος ἔχει καταφέρει νά μειώσῃ τὴν ἀντίσταση τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, πέτυχε τὴν εἰκονικὴ ἐκμηδένισή τους, ἀφοῦ ἀνά πᾶσα στιγμή βρίσκεται εἰκονικά σέ ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ κόσμου. Ἡ τεχνολογία τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νά ἔχει μίαν μορφή ἐπικοινωνίας μέ ἀνθρώπους πού

είναι χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά, ἄρα φυσικῶς μή παρόντες. Σ' αὐτή τή μορφή ἐπι-
κοινωνίας ἡ διαμεσολάβηση τοῦ σώματος εἶναι ἀπό μηδαμινή ἕως ἀνύπαρκτη.

Αὐτή ἡ κατάσταση σιγά-σιγά ἐγκαθιδρύθηκε ὡς τρόπος ζωῆς. Ὁ σύγχρονος ἄνθρω-
πος συνήθισε σέ μία νέου τύπου ἐπικοινωνία, χωρίς νά χρειάζεται νά μετακινηθεῖ,
χωρίς τήν οὐσιαστική διαμεσολάβηση τοῦ σώματός του. Ἄν κάποτε ὁ καμβάς τῆς
ἐπικοινωνίας ἦταν τό ἀνθρώπινο σῶμα, σήμερα εἶναι ἡ ψηφιακή ὀθόνη. Ὅλα συμβαί-
νουν στήν ὀθόνη· καί ὅπως ἐξελίσσονται οἱ ψηφιακές ἐφαρμογές, κυριολεκτικά ὅλα
θά συμβαίνουν μέσα καί διά τῆς ὀθόνης. Ἡ ὀθόνη εἶναι τό θησαυροφυλάκιο τοῦ σύγ-
χρονου ἀνθρώπου. Ἄν καταστραφεῖ, ἀπειλεῖται σχεδόν ἡ ὕπαρξή του, τουλάχιστον σέ
κοινωνικό ἐπίπεδο, γιατί εἶναι ταυτισμένος μέ τήν ὀθόνη. Οἱ ὀθόνες πιά εἶναι παντοῦ
γύρω μας, συνδεδεμένες μέ ὅλους σχεδόν τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς μας: τήν ἐργασία, τήν
ἀναψυχή, τήν ἐκπαίδευση, τήν ἐνημέρωση, τήν ἐπικοινωνία. Δέν βγαίνουμε πιά νά
περπατήσουμε στή φύση, ἀλλά περπατᾶμε στόν μηχανικό διάδρομο τοῦ γυμναστηρί-
ου, ἔχοντας μπροστά μας μιᾶ ὀθόνη πού προβάλλει εἰκόνες τῆς φύσης. Σέ μιᾶ ὀθόνη
βλέπουμε ἀγαπημένα πρόσωπα, συνεργάτες, εἰδήσεις, συναυλίες, ἀθλητικούς ἀγῶνες.
Στά ἀεροπλάνα, οἱ ἀτομικές ὀθόνες ὑπόσχονται νά κάνουν πιο εὐχάριστο τό ταξίδι,
στερώντας μας τή δυνατότητα νά ἐπικοινωνήσουμε μέ τοὺς συνταξιδιώτες μας. Γιά
τόν σημερινό ἄνθρωπο, εἶναι ἀδιανόητο νά βρίσκεται σέ μία συνάντηση καί νά μήν
ἀπαντήσῃ στίς κλήσεις τοῦ κινητοῦ του, χωρίς νά ἀντιλαμβάνεται, ἴσως, ὅτι ἀπό τή
στιγμή πού ἀπαντᾶ, ἤδη βρίσκεται ἄλλου καί ἀποσπᾶται ἀπό τή συνάντηση, ἐξαιτίας
τῆς (φασματικῆς) παρουσίας ἑνός τρίτου, ὁ ὁποῖος ὅμως δέν εἶναι παρῶν σωματικά.

Ἡ ἐμπλοκή τοῦ ἀνθρώπου στήν ψηφιακή τεχνολογία τόν ὠθεῖ σέ ἕναν ἀπο-εντο-
πισμό, μέ ἀποτέλεσμα νά ἔχει συνηθίσει νά θέτει σχεδόν τά πάντα ὑπό τήν καί ἐν
τῇ λειτουργία τῆς ὀθόνης. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι καί ἀνάμεσα σέ ἀνθρώπους πού βρί-
σκονται ὁ ἕνας δίπλα στόν ἄλλον, ἡ ἐπικοινωνία γίνεται μέσῳ μνηυμάτων. Αὐτός ὁ
ἀπο-εντοπισμός δίδει στόν ἄνθρωπο τή δυνατότητα νά «πετάγεται» σέ ὅποιοδήποτε
μέρος τοῦ κόσμου, ὅποιαδήποτε στιγμή, γεγονός πού τοῦ δημιουργεῖ τήν ψευδαίσθη-
ση ὅτι ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀπό τή βαρύτητα τοῦ σώματος καί τό ἄγχος πού προκαλεῖ
ἡ φθορτότητά του. Καί, παράλληλα, ἴσως καί χωρίς νά τό καταλάβει, ἐξαιτίας τοῦ
ἀπο-εντοπισμοῦ ἔχει ἀλλοιώσει ριζικά τό τοπίο τῶν σχέσεών του μέ τοὺς ἄλλους.

Ὁ σημερινός ἄνθρωπος ἔχει κυριολεκτικά ἄπειρους γνωστούς, χιλιάδες «φίλους»,
δηλαδή ψηφιακούς ἀκολούθους, μέ τοὺς περισσότερους ἐκ τῶν ὁποίων δέν συναντιέ-
ται ποτέ, κι ἴσως μόνο μέ ἐλάχιστους ἀναπτύσσει κάποια γνωριμία ἐκτός ψηφιακῆς
ζωῆς. Γιά νά μπορεῖ νά διατηρεῖ τόσοσ ἀκόλουθους, θά πρέπει νά «ἀλληλεπιδρᾷ»
διαρκῶς, νά ἀπαντᾶ στά σχόλιά τους, νά ἀνταποδίδει τά like: ὅλα αὐτά ἀπαιτοῦν
χρόνο, τόν ὁποῖο κλέβει ἀπό τόν τοπικά καί χρονικά διπλανό του. Ὅμως, στήν πραγ-
ματικότητα δέν ἐξαρτᾶ τή ζωή του ἀπό κάποιον πλησίον του σωματικά. Ζεῖ μέ τήν
αἴσθηση ὅτι οἱ ἄλλοι ἐξαρτοῦν τήν ζωή τους ἀπό αὐτόν, καί ὅτι ἐνῶ ὁ ἴδιος δέν ἔχει
καμμία ἀνάγκη τόν ἄλλο, τόν πλησίον, τόν διπλανό, παρὰ μόνο ὡς συμπληρωματικό

ἐξάρτημα, ὡς ἀκροατήριο βουβό, πού τό θέλει γιά ἐπίδειξη, ἀλλά ὄχι γιά βαθύτερη σχέση.

Ἔτσι, φτάσαμε στό σημεῖο νά κάνουμε τούς κοντινοὺς, μακρινούς καί τούς μακρινούς κοντινοὺς. Ἡ κοντινότητα, ἡ ἐγγύτητα, ἔχει ἀγχος ἢ μακρινότητα, ἡ ἀπόσταση, διασώζει τήν τελειότητα. Τό νά συναντᾶς ἕναν ἄνθρωπο μία φορά τό μήνα ἢ μία φορά τή βδομάδα δέν εἶναι τό ἴδιο πράγμα μέ τό νά τόν συναντᾶς καθημερινά καί νά συνυπάρχεις στόν ἴδιο χῶρο, ὅπου ἡ σωματική παρουσία του δέν παρακάμπτεται καί δέν μπορείς νά τήν ἀντιπαρέλθεις. Στήν πρώτη περίπτωση, εἶναι σχεδόν ἐξασφαλισμένο ὅτι ὅλα θά λειτουργήσουν τέλεια, διότι ἡ συνάντηση ἐξελίσσεται μέσα σέ καθορισμένο πλαίσιο. Ἡ ζωή ὁμως ξεκινάει ἀπό τή στιγμή πού καλεῖσαι νά ἀντέξεις τόν ἄλλον, ὄχι μόνο σέ μία προκαθορισμένη συνάντηση, ὅπου θά δεῖς τήν περιποιημένη καί φροντισμένη ἐμφάνισή του, ἀλλά καί ὅταν τό σῶμα παραμένει ἀπεριποίητο καί ἀφτιασίδωτο, χωρίς στολίδια καί φιμμύθια.

Στήν ἐποχή μας ὁ ἄνθρωπος δυσκολεύεται νά παραμένει σέ σχέσεις πού ἔχουν διάρκεια, συνέπεια καί συνέχεια. Δυσκολεύεται νά θέσει προτεραιότητες στίς σχέσεις του καί νά τίς ἱεραρχήσει, γιατί κατά βάθος προτιμᾶ νά εἶναι ὁ ἴδιος ἢ αὐτο-προτεραιότητα. Γι' αὐτό ἐπιλέγει νά ἔχει γνωστούς, πού τούς χρησιμοποιεῖ, ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση, τόσο ὅσο νά μή γίνει ὁ συνάνθρωπος κοντινός, πλησίον. Κι ἄν συμβεῖ νά σχετιστεῖ λίγο περισσότερο, νά ἐξαρτηθεῖ ἔστω καί ἐξωτερικά, τότε βρίσκει πολλοὺς τρόπους γιά νά δραπετεύσει καί ἡ ψηφιακή τεχνολογία ἀποτελεῖ τό ἰδανικό καταφύγιο καί τήν ἀπόλυτη λύση, ἀκόμη κι ὅταν ὁ ἄλλος τοπικά καί χρονικά εἶναι δίπλα του, στό ἴδιο τραπέζι.

Ὁ ἄνθρωπος τῆς τεχνολογίας ἀγαπᾶ τόν πλησίον ὅπως ἀκριβῶς τόν ἑαυτό του -ἀσώματα. Ἡ σημασία τοῦ σώματος ἔχει ὑποχωρήσει πλέον καί ἡ ἔννοια τοῦ ἑαυτοῦ δέν περιλαμβάνει ἕνα ἐνεργό, ζωντανό σῶμα ἀπό τό ὁποῖο ὅλα διέρχονται. Ἀπελευθερωμένος ἀπό τό σῶμα, τό ὁποῖο ἔχει ἀπο-υλοποιήσει, χάνει τήν ἔννοια τῆς ἐγγύτητας καί τῆς ἀπόστασης. Νομίζει ὅτι ἔχει ὑπερβεῖ τήν κτιστότητά του, ὅτι ἔχει καταλύσει τόν χρόνο καί τόν χῶρο. Γι' αὐτόν ὅλα γίνονται ἕνα, συγχωνεύονται σέ ἕνα ἀόριστο ἀπρόσωπο παγκοσμιοποιημένο, ψηφιακό ἄυλο «ἕνα»...

Ἡ ἔννοια τοῦ πλησίον, λοιπόν, ἔχει ἀπο-υλοποιηθεῖ, ἀπο-σωματοποιηθεῖ. Πλησίον δέν εἶναι ἐκεῖνος μέ τόν ὁποῖον ἀποφάσισε κάποιος νά συνδεθεῖ ἐφ' ὅρου ζωῆς ἢ αὐτός μέ τόν ὁποῖον συνδέθηκε λόγω τοῦ περιορισμοῦ τῆς κτιστότητας. Ὁ ἄνθρωπος τῆς τεχνολογίας θεωρεῖ πλησίον ἐκεῖνον μέ τόν ὁποῖο ἐπικοινωνεῖ εἰκονικά, καί ὄχι ἐκεῖνον μέ τόν ὁποῖο χρονικά καί τοπικά, σωματικά, εἶναι ἐγγύς. Σέ αὐτή τήν δραπέτευση πρὸς μία ἀνομολόγητη φαντασίωση ἰσοθεΐας διά τοῦ ἀπο-εντοπισμοῦ, τῶν ἀ-τόπων σχέσεων, τῶν εἰκονικῶν, ἢ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μέ κάθε τρόπο τονίζει τή σημασία τοῦ σώματος, ὡς ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, σέ τέτοιο βαθμό πού καί ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενική Σύνοδος ὀρίζει νά δίδεται τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀπευθείας στά χέρια τοῦ πιστοῦ (Κανόνας 101).

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας

Ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ Κεφάλαια περὶ Ἀγάπης (Β' ἑκατοντάς)*

1. Ὅποιος ἀγαπᾷ ἀληθινὰ τὸ Θεό, αὐτός ὅπωςδήποτε προσεύχεται χωρὶς νὰ διασπᾶται. Καὶ ὅποιος προσεύχεται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, αὐτός ἀγαπᾷ ἀληθινὰ τὸν Θεό. Δέν προσεύχεται ἀπερίσπαστα ἐκεῖνος πού ἔχει τὸ νοῦ του προσηλωμένο σὲ κάτι ἀπὸ τὰ ἐπίγεια.

2. Ὁ νοῦς πού χρονοτριβεῖ σὲ κάποιο αἰσθητὸ πράγμα, ὅπωςδήποτε ἔχει πάθος πρὸς αὐτό· πάθος ἐπιθυμίας, λύπης, ὀργῆς ἢ μνησικακίας. Καὶ ἂν δέν καταφρονῆσει ἐκεῖνο τὸ πράγμα, δέν μπορεῖ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο πάθος.

3. Ὅταν τὰ πάθη κυριαρχοῦν στὸ νοῦ, τὸν δένουν μὲ τὰ ὑλικά πράγματα, καὶ ἀφοῦ τὸν χωρίζουν ἀπὸ τὸν Θεό, τὸν κάνουν νὰ ἀσχολεῖται μὲ αὐτά. Ὅταν ὅμως ἐπικρατήσῃ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τὸν λύνει ἀπὸ τὰ δεσμὰ καὶ τὸν πείθει νὰ περιφρονεῖ ὄχι μόνον τὰ αἰσθητὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τὴν πρόσκαιρη ζωὴ.

4. Ἀποτέλεσμα τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν εἶναι νὰ γίνονται ἀπαθῆ τὰ νοήματα τῶν πραγμάτων. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς θεωρίας, νὰ γίνετα ὁ νοῦς ἄυλος καὶ ἀσχημάτιστος. Ἀπ' αὐτὸ προέρχεται τὸ νὰ προσεύχεται κανεὶς ἀπερίσπαστα.

5. Δέν φτάνει ἡ πρακτικὴ ἐξάσκηση τῶν ἀρετῶν γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ τελείως ὁ νοῦς ἀπὸ τὰ πάθη, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ προσεύχεται ἀπερίσπαστα, ἂν δέν ἀκολουθοῦν καὶ διάφορες πνευματικὲς θεωρίες. Γιατί ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ ἐλευθερώνει τὸ νοῦ μόνον ἀπὸ τὴν ἀκράτεια καὶ τὸ μῖσος, ἐνῶ οἱ πνευματικὲς θεωρίες τὸν ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὴ λήθη καὶ τὴν ἄγνοια. Καὶ ἔτσι θὰ μπορέσει νὰ προσευχηθεῖ ὅπως πρέπει.

6. Δύο ἀκρότατες καταστάσεις ὑπάρχουν τῆς καθαρῆς προσευχῆς, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἢ μία συμβαίνει στοὺς πρακτικούς καὶ ἢ ἄλλη στοὺς θεωρητικούς. Καὶ ἡ πρώτη ἔρχεται στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸν φόβο τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀγαθὴ ἐλπίδα, ἢ ἄλλη ἀπὸ τὸν θεῖο ἔρωτα καὶ τὴν τελειότατη κάθαρση. Γνώρισμα τῆς πρώτης καταστάσεως εἶναι νὰ μαζεύει κανεὶς τὸ νοῦ του ἀπ' ὅλα τὰ νοήματα τοῦ κόσμου καί, σάν νὰ βρίσκεται κοντὰ του ὁ Θεός ὁ ἴδιος, ὅπως καὶ πράγματι εἶναι παρών, νὰ προσεύχεται ἀπερίσπαστα καὶ ἀνενόηλητα. Γνώρισμα τῆς ἄλλης καταστάσεως εἶναι, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ὁρμὴ τῆς προσευχῆς νὰ ἀρπαγεῖ ὁ νοῦς ἀπὸ τὸ θεῖο καὶ ἄπειρο φῶς, καὶ μῆτε τὸν

ἐαυτό του, μήτε κανένα ἄλλο ἀπό τὰ ὄντα νά ἀντιλαμβάνεται, παρὰ μόνο Αὐτόν πού ἐνεργεῖ μέσα του μέ τήν ἀγάπη τήν ἔλλαμψη αὐτή. Καί τότε εἶναι πού ὁ νοῦς, καθώς κινεῖται γύρω ἀπό τούς λόγους περί Θεοῦ, δέχεται τίς φανερώσεις γι' Αὐτόν καθαρές καί εὐδιάκριτες.

7. Ἐκεῖνο πού ἀγαπᾶ κανεῖς, σ' αὐτό καί εἶναι προσηλωμένος καί καταφρονεῖ ὅλα ὅσα τόν ἐμποδίζουν ἀπό αὐτό, γιά νά μήν τό στερηθεῖ. Καί ἐκεῖνος πού ἀγαπᾶ τόν Θεό, καλλιεργεῖ τήν καθαρή προσευχή καί κάθε πάθος πού τόν ἐμποδίζει ἀπό τήν ἀγάπη του αὐτή, τό ἀποδιώχνει ἀπό μέσα του.

8. Ἐκεῖνος πού ἀπέβαλλε τή μητέρα τῶν παθῶν, τή φιλαυτία, εὐκολα ἀπαλλάσσειται, μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, καί ἀπό τά ἄλλα πάθη, τήν ὀργή, τή λύπη, τή μνησικακία κ.τ.λ. Ἐκεῖνος ὅμως πού εἶναι ὑποχείριος στό πρῶτο, ἀκόμα καί ἂν δέν θέλει, πληγώνεται καί ἀπό τά ἄλλα πάθη. Φιλαυτία εἶναι ἡ ἄλογη ἀγάπη πρὸς τό σῶμα μας.

9. Γιά τίς ἐξῆς πέντε αἰτίες οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλο μέ τρόπο εἴτε ἀξιέπαινο, εἴτε ἀξιοκατηγόρητο. Δηλαδή ἢ γιά τόν Θεό, ὅπως ὁ ἐνάρετος τούς ἀγαπᾶ ὅλους, καί ὅπως ἀγαπᾶ τόν ἐνάρετο κάποιος πού δέν εἶναι ἀκόμα ἐνάρετος· ἢ γιά φυσικούς λόγους, ὅπως οἱ γονεῖς ἀγαποῦν τά παιδιά τους καί ἀντιστρόφως· ἢ ἀπό κενοδοξία, ὅπως ἐκεῖνος πού δοξάζεται ἀγαπᾶ ἐκεῖνον πού τόν δοξάζει· ἢ ἀπό φιλαργυρία, ὅπως ἐκεῖνος πού ἀγαπᾶ τόν πλούσιο, ἐπειδή ἔλαβε κάτι ἀπ' αὐτόν· ἢ ἀπό φιληδονία, ὅπως ἐκεῖνος πού ἱκανοποιεῖ ἀπό ἄλλον τήν κοιλιά του ἢ τήν σαρκική του ἐπιθυμία. Ἡ πρώτη αἰτία εἶναι ἀξιέπαινη· ἡ δεύτερη οὔτε ἀξιέπαινη οὔτε ἀξιοκατηγόρητη· οἱ ὑπόλοιπες εἶναι ἐμπαθεῖς.

10. Ἄν μερικούς τούς μισεῖς, καί μερικούς οὔτε τούς ἀγαπᾶς οὔτε τούς μισεῖς, καί μερικούς τούς ἀγαπᾶς μέτρια ἐνῶ ἄλλους πάρα πολύ, ἀπ' αὐτή τήν ἀνισότητα μάθε ὅτι εἶσαι μακριά ἀπό τήν τέλεια ἀγάπη, ἡ ὁποία διδάσκει νά ἀγαπήσεις κάθε ἄνθρωπο ἐξίσου.

11. Ἀπομακρύνσου ἀπό τό κακό καί πρᾶξε τό ἀγαθό (Ψαλμ. 33, 15)· δηλαδή πολέμησε τούς ἐχθρούς, γιά νά περιορίσεις τά πάθη, κι ἔπειτα πρόσεχε νά μή μεγαλώσουν. Καί πάλι πολέμησε γιά νά ἀποκτήσεις τίς ἀρετές, κι ἔπειτα πρόσεχε γιά νά τίς φυλάξεις. Αὐτό τό νόημα ἔχει καί ἡ φράση: «Νά ἐργάζεσαι καί νά φυλάγεις» (Γεν. 2, 15).

* Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν, τ. Β', νεοελ. μτφ. Ἀντ. Γαλίτης, ἐπιμ. Γ. Γαλίτης, Θεσσαλονίκη: Τό Περιβόλι τῆς Παναγίας 2006.

Ὁ θεῖος Πέτρος καί ἡ εἰκασία τοῦ Γκόλντμπαχ

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἰ.Ν. Ἀναλήψεως Ντραφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

Πρὶν ἀπὸ δύο περίπου δεκαετίες ὁ Ἀπόστολος Δοξιάδης ἔγραψε ἓνα μικρό καὶ ὁμορφο μυθιστόρημα μέ τίτλο Ὁ θεῖος Πέτρος καί ἡ εἰκασία τοῦ Γκόλντμπαχ. Τό μυθιστόρημα ἔχει κάνει δεκάδες ἐκδόσεις στά Ἑλληνικά, ἐνῶ ἔχει μεταφραστεῖ καί στά Ἀγγλικά μέ πολύ καλές κριτικές. Παρ' ὅλο πού περιστρέφεται γύρω ἀπὸ ἓνα μαθηματικό πρόβλημα, μπορεῖ νά τό διαβάσει καί νά τό καταλάβει πλήρως ἀκόμα καί κάποιος πού ἡ σχέση του μέ τά μαθηματικά δέν εἶναι ιδιαίτερα καλή. Ἡ ὑπόθεση ἀφορᾷ τόν θεῖο τοῦ ἀφηγητῆ, τόν θεῖο Πέτρο, ὁ ὁποῖος εἶναι σπουδαῖος μαθηματικός καί ἔχει ἀφιερῶσει σημαντικό μέρος τῆς ζωῆς του στήν προσπάθεια νά ἀποδείξει τήν εἰκασία τοῦ Γκόλντμπαχ.

Τί εἶναι ἡ εἰκασία τοῦ Γκόλντμπαχ; Εἶναι ἓνα ἀπὸ τά παλαιότερα ἄλυτα προβλήματα τῶν μαθηματικῶν. Σύμφωνα μέ τήν εἰκασία αὐτή, κάθε ἄρτιος (ζυγός) ἀκέραιος ἀριθμός μεγαλύτερος τοῦ δύο ἰσοδυναμεῖ μέ τό ἄθροισμα δύο πρώτων ἀριθμῶν. Θυμίζουμε ὅτι πρῶτος ἀριθμός εἶναι ὁ ἀριθμός ἐκεῖνος πού διαιρεῖται μόνο μέ τόν ἑαυτό του καί μέ τό ἓνα. Ἀκολουθώντας, λοιπόν, τήν εἰκασία, τοῦ Γκόλντμπαχ διαπιστώνουμε ὅτι $4 = 2+2$,

$6 = 3+3$, $8 = 5+3$, $10 = 3+7 = 5+5$, $12 = 5+7$ κλπ. Δέν μποροῦμε νά σκεφτοῦμε ζυγὸ ἀριθμὸ μεγαλύτερο τοῦ δύο πού νά μή μπορεῖ νά διατυπωθεῖ ὡς ἄθροισμα δύο πρώτων. Ἐπομένως, εἶναι προφανές ὅτι ἡ εἰκασία τοῦ Γκόλντμπαχ ἰσχύει.

Ὁ Γκόλντμπαχ διατύπωσε τήν εἰκασία αὐτή τό 1742. Ἰσχυρίστηκε ὅτι ἀποτελοῦσε θεώρημα, τό ὁποῖο ὅμως οὐδέποτε κατάφερε νά ἀποδείξει. Οὔτε κανεῖς ἄλλος ὅμως μετά ἀπὸ αὐτόν τά κατάφερε. Τό 2002 ὁ ἐκδοτικός οἶκος Faber and Faber προσέφερε ἓνα ἑκατομμῦριο δολάρια σέ ὅποιον θά ἀποδείκνυε τήν εἰκασία τοῦ Γκόλντμπαχ, ἀλλά χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἡ εἰκασία παραμένει ἀναπόδεικτη μέχρι καί σήμερα. Ἐνῶ γνωρίζουμε ὅτι ἰσχύει, μποροῦμε βέβαια νά ὑποθέσουμε ὅτι κάτι τέτοιο ἐνδεχομένως δέν θά ἀποδειχθεῖ ποτέ. Ἡ εἰκασία αὐτή μᾶς θυμίζει ὅτι τό πιό λογικό πράγμα στόν κόσμο, τά μαθηματικά, βασίζονται σέ μή ἀποδείξιμα θεωρήματα-εἰκασίες. Βασίζονται, δηλαδή, ὑπὸ μία ἔννοια, στήν “πίστη”.

Ὁ θεῖος Πέτρος, ὅμως, εἶχε ἄλλη γνώμη. Πίστευε ὅτι θά μποροῦσε νά ἀποδείξει τήν εἰκασία. Ἡ προσπάθειά του αὐτή τόν ὀδήγησε σέ πρώτη φάση στόν παροπλισμὸ καί σέ δεύτερη φάση στήν

παραφροσύνη. Ἡ εἰκασία τοῦ Γκόλντμπαχ παρέμεινε ἀναπόδεικτη. Ἴσως ὁ πατέρας τοῦ ἀφηγητῆ νά εἶχε δίκιο ὅταν ἀξιολόγησε τήν προσπάθειά του ὡς ὕβρη, πού τήν ἀκολούθησε, ὡς συνήθως, ἡ νέμεση τῆς ἐπαγγελματικῆς καί ψυχολογικῆς του καταστροφῆς.

Τό βιβλίό αὐτό μας φέρνει ἐνδεχομένως στόν νοῦ κάποιες ἀναλογίες πού ἀφοροῦν τήν ἀποδειξιμότητα τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ. Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Θεός ὑπάρχει. Ἡ γνώση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔμφυτη στόν ἄνθρωπο, οἱ δέ ἐνδείξεις τῆς ὑπαρξῆς του εἶναι πάμπολλες. Θά μπορούσαμε νά πούμε ὅτι ἡ ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ εἶναι λογική καί αὐτονόητη. Ὁ λόγος γιά τόν Θεό, ἡ θεο-λογία, ἀσχολεῖται μέ τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ, τόν ὕψιστο λόγο ὡς διδασκαλία ἀλλά καί τόν ὕψι-

στο λόγο ὡς λογική. Καί ὅμως τό βασικό της θεώρημα, ἡ ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ, δέν “ἀποδεικνύεται”, παρ’ ὅλο πού ἰσχύει, καί παρ’ ὅλο πού γνωρίζουμε ὅτι ἰσχύει.

Εἶναι παράλογο νά πιστεύει κανεῖς σέ κάτι μὴ ἀποδείξιμο; Ἄν ναι, τότε ἦταν παράλογος καί ὁ Γκόλντμπαχ. Τότε εἶναι παράλογα καί τά μαθηματικά, στόν βαθμό πού θεμελιώνονται σέ ἀξιώματα, δηλαδή σέ μὴ ἀποδείξιμες προϋποθέσεις. Ἄν ὅμως δέν εἶναι ἔτσι, τότε ἴσως θά πρέπει νά ξανασκεφτοῦμε τήν ἔννοια, τό περιεχόμενο, καί τά ὅρια τῆς λογικῆς. Θά πρέπει, μεταξύ ἄλλων, νά ἀναλογιστοῦμε ὅτι ὑπάρχει διαφορά ἀνάμεσα στό ἐάν κάτι ἰσχύει καί στό ἐάν διαθέτουμε τά ἀπαραίτητα δεδομένα καί τίς συνακόλουθες δυνατότητες νά τό ἀποδείξουμε.

Σκηνές σέ ἐλληνικό χωριό,
ἐπιχρωματισμένες ξυλογραφίες,
ἔργα τοῦ G.P. Jacomb-Hood
(1897)

14 Σεπτεμβρίου: Ἡ Ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

Ὁ σταυρός τοῦ Χριστοῦ,
πρόσκληση ἐπιστροφῆς στόν Παράδεισο

Σχόλιο στό Β' Ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ: Παρ γ' 11-18

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Ὁμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Ἀρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜτΧ Ἐκκλησίας

Ὅπως μαρτυρεῖ τό Ὀδοιπορικὸν εἰς τὸ Σινᾶ καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους¹, στό ὁποῖο ἡ μοναχὴ Αἰθερία ἀπὸ τῆ Γαλλία ἀφηγεῖται τίς ἐντυπώσεις τῆς ἀπὸ τό τρίχρονο ταξίδι τῆς (381-384) στήν περιοχὴ, ἡ πίστη στήν ἱστορικότητα τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ ὁδήγησε ἤδη ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 4^{ου} μ.Χ. αἰ. ἓνα διαρκῶς ὀγκούμενο κύμα προσκυνητῶν στήν Παλαιστίνη πρὸς ἀναζήτηση τόπων ὅπου διαδραματίστηκαν βιβλικὰ γεγονότα ἢ ὑπολειμμάτων πού σχετίζονται μέ αὐτά. Ἡ ἴδια πίστη ὑπόκειται καὶ στόν ζῆλο χριστιανῶν αὐτοκρατόρων, ὅπως ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Ἰουστινιανός, νά οἰκοδομήσουν λαμπρά προσκυνήματα στήν περιοχὴ. Μέ τόν Μεγάλον Κωνσταντῖνον συνδέεται καὶ τό ἐορταζόμενο στίς 14 Σεπτεμβρίου γεγονός. Σύμφωνα μέ τῆ σχετικὴ παράδοση, οἱ ἔρευνες τῆς μητέρας του, ἀγίας Ἑλένης, στήν Ἱερουσαλήμ εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν εὕρεση τό 326 μ.Χ. τοῦ σταυροῦ πάνω στόν ὁποῖο πέθανε ὁ Χριστός. Ἡ τιμὴ μέ τὴν ὁποία οἱ χριστιανοὶ ὄλων τῶν ἐποχῶν περιβάλ-

λουν τό τίμιον ξύλον τοῦ σταυροῦ γέννησε μία ὀλόκληρη θεολογία γιὰ τὴ σημασία τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, πού συνοψίζεται στή φράση τοῦ ἀγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ: «Τοῦτον τὸν τίμιον Σταυρὸν προετύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς τὸ ἐν τῷ Παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον· ἐπεὶ γὰρ διὰ ξύλου ὁ θάνατος, ἔδει διὰ ξύλου δωρηθῆναι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν»², καὶ ἀποτυπώνεται στήν ὑμολογία τῆς σχετικῆς γιορτῆς. Σ' αὐτὴν τὴ σύνδεση τοῦ παραδείσιου δένδρου τῆς ζωῆς μέ τό ξύλον τοῦ σταυροῦ ὀφείλεται προφανῶς ἡ ἐπιλογή τῆς ἐνότητας γ' 11-18 ἀπὸ τό βιβλίον τῶν Παροιμιῶν ὡς δεύτερου ἀναγνώσματος τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς γιορτῆς.³

Τό βιβλίον τῶν Παροιμιῶν συνιστᾶ τό πλέον ἀντιπροσωπευτικὸ δείγμα συλλογῆς γνωμικῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὅπως δηλώνει ὁ τίτλος του, τό περιεχόμενο τοῦ ἔργου συγκροτεῖται ἀπὸ διάφορες συλλογές γνωμικῶν στίς ὁποῖες ἀποτυπώνεται ἡ ἀτομικὴ ἢ συλλογικὴ ἐμπειρία ἀπὸ τὴν ἀντιμετώπιση διάφορων καταστάσεων τῆς καθημερινῆς ζωῆς

καί οἱ ὁποῖες στοχεύουν στήν ἠθική δια-
παιδαγωγή καί οἰκοδομή τοῦ ἀτόμου.
Ὅμως, παρ' ὅλο πού τό βιβλίό ἔχει τόν
χαρακτήρα ἠθικοῦ ἐγχειριδίου, χωρίς
ιδιαίτερα θεολογικά ἐνδιαφέροντα, καί
παρ' ὅλο πού συχνά οἱ παροιμίες πα-
ρατίθενται χωρίς συστηματική τάξη καί
στενή συνάφεια μέ τίς προηγούμενες καί
τίς ἐπόμενες, διήκουσα ἰδέα τοῦ ἔργου
εἶναι ἡ ἀρχή ὅτι ἡ ἐπιτυχία στή ζωή δέν
ἐξαρτᾶται μόνον ἀπό τήν ἀνθρώπινη
ἐξυπνάδα, ἀλλά προϋποθέτει πρῶτα καί
κύρια τήν ἀναγνώριση τοῦ Θεοῦ καί τήν
τήρηση τῶν ἐντολῶν του (α' 7' β' 4-5' θ'
10' ιε' 33).

Ἡ περικοπή γ' 11-18 ἀρχίζει μέ τήν ἐκ-
κληση ἑνός πατέρα πρός τόν γιό του γιά
ὑπακοή στή διαπαιδαγωγή τοῦ Κυρί-
ου (γ' 11-12). Ἡ ἐκκληση αὐτή εἶναι ἡ
τελευταία ἀπό μία ομάδα ἕξι ἐκκλήσεων
πού περιέχονται στούς στίχους 1-12 καί
ἐμφανίζουν ἐνιαία δομή· οἱ μονοί στίχοι
περιγράφουν τίς ἀπαιτήσεις τοῦ πατέρα
ἀπό τόν γιό του, νά τηρεῖ τίς ἐντολές του
(συχ 1), νά συμπεριφέρεται μέ καλοσύνη
καί εἰλικρίνεια (συχ 3), νά ἐμπιστεύεται
τόν Θεό (συχ 5), νά μήν ὑπερεκτιμᾷ τίς
νοητικές του ἱκανότητες, ἀλλά νά ἔχει
φόβο Θεοῦ (συχ 7), νά μήν παραμελεῖ
τίς θρησκευτικές του ὑποχρεώσεις (συχ
9) καί νά ἀποδέχεται τή διαπαιδαγώ-
γηση τοῦ Κυρίου (συχ 11), ἐνῶ οἱ ζυγοί
στίχοι περιγράφουν τίς εὐεργετικές γιά
τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου συνέπειες αὐτῆς
τῆς συμπεριφορᾶς. Ὅπως ὑπαινίσσεται
ὁ εὐαγγελιστής Λουκᾶς, παραπέμποντας
ἐμμέσως στό Παρ γ' 4, αὐτός πού κατ'
ἐξοχήν πληροῖ τίς παραπάνω ἀπαιτήσεις
τοῦ πατέρα γιά ὑπακοή εἶναι ὁ Ἰησοῦς,

ὁ ὁποῖος καθίσταται ἔτσι ἀποδέκτης τῶν
θειῶν δωρεῶν: «Καί Ἰησοῦς προέκοπτεν
σοφία καί ἡλικία, καί χάριτι παρὰ Θεῶ
καί ἀνθρώποις» (β' 52). Καί ἐφόσον,
ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἀπόστολος Παῦλος,
«ὁ Θεός ἦταν αὐτός πού στό πρόσωπο
τοῦ Χριστοῦ συμφιλίωσε τόν κόσμον μαζί
του, χωρίς νά καταλογίσει στούς ἀνθρώ-
πους τά παραπτώματά τους» (Β' Κο ε'
19), «δι' οὐδενὸς ἑτέρου ὁ θάνατος κα-
τήρηται, ἡ τοῦ προπάτορος ἀμαρτία λέ-
λυται, ὁ ἄδης ἐσκύλευται, ἡ ἀνάστασις
δεδώρηται, δύναμις ἡμῖν τοῦ καταφρο-
νεῖν τῶν παρόντων καί αὐτοῦ τοῦ θα-
νάτου δέδοται, ἡ πρὸς τήν ἀρχαίαν μα-
καριότητα ἐπάνοδος κατάρθωται, πύλαι
παραδείσου ἠνοίγησαν, ἡ φύσις ἡμῶν ἐκ
δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκάθικε, τέκνα Θεοῦ
καί κληρονόμοι γεγόναμεν, εἰ μὴ διὰ τοῦ
σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ»⁴. Ἔτσι, προτρέποντας ὁ συγγρα-
φέας τῆς Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς
τούς χριστιανούς νά μιμηθοῦν τόν Χρι-
στό καί νά δείξουν θάρρος ἀπέναντι στίς
δοκιμασίες, παραθέτει αὐτολεξεῖ τό Παρ
γ' 11-12, καί τούς διαβεβαιώνει ὅτι «ὁ
Θεός σᾶς μεταχειρίζεται σάν παιδιά του.
Γιατί ποιὸ παιδί δέν τό διαπαιδαγωγεῖ ὁ
πατέρας του;» (Ἐβρ ιβ' 5-7).

Τῆ διαβεβαίωση ὅτι ὁ Θεός διαπαι-
δαγωγεῖ τούς ἀνθρώπους πού ἀγαπάει
ἀκολουθεῖ ἕνας ὕμνος (γ' 13-18), ὅπου
ἀπαριθμοῦνται οἱ εὐεργετικές γιά τόν
ἄνθρωπο συνέπειες τῆς θείας διαπαι-
δαγωγῆς πού ὁδηγεῖ στή σοφία. Ἡ
σοφία ἀποφέρει στόν ἄνθρωπο περισσό-
τερο κέρδος «ἀπό σωροῦς χρυσάφι καί
ἀσήμι» (γ' 14), «εἶναι πολυτιμότερη ἀπό
ἀκριβά πετράδια ... καί κανένα πρᾶγμα

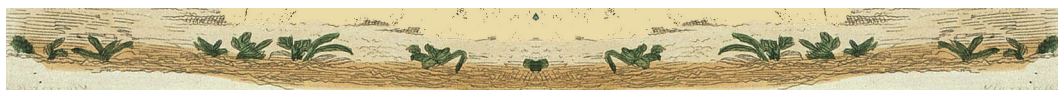
πολυτίμητο δέν είναι ισάξιό της» (γ' 15), καθώς προσφέρει απλόχερα μακροβιότητα, πλούτο και δόξα (γ' 16), ενώ καθιστά τόν άνθρωπο δίκαιο και φιλεύσπλαχνο (γ' 16α) και τόν οδηγεί σε σωστές επιλογές πού τού εξασφαλίζουν ειρηνική ζωή (γ' 17). Ὁ ὕμνος ολοκληρώνεται μέ τή διαβεβαίωση ὅτι ἡ σοφία «εἶναι δέντρο ζωῆς γιά ὅσους κρατιοῦνται πάνω της, καί ἀσφάλεια γιά ὅσους πάνω της ὅπως στόν Κύριο στηρίζονται» (γ' 18).

Ἡ ἔκφραση «δέντρο ζωῆς» παραπέμπει στήν ἱστορία τοῦ παραδείσου, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Θεός φύτεψε στό κέντρο τοῦ κήπου τῆς Ἑδέμ, ὅπου τοποθέτησε τόν ἄνθρωπο, ἕνα δέντρο (Γεν β' 9), οἱ καρποί τοῦ ὁποίου εξασφαλίζουν αἰώνια ζωή (Γεν γ' 22). Ἡ παρακοή τῆς θείας ἐντολῆς ὅμως ἀπέκλεισε γιά τόν ἄνθρωπο τήν πρόσβαση στό συγκεκριμένο δέντρο, ἀλλά, ὅπως διαβεβαιώνει ὁ παραπάνω ὕμνος, ἡ ἐπιδίωξη τῆς σοφίας, τήν ὁποία μπορεῖ νά ἐμπιστευεῖται κανεῖς ὅπως ἐμπιστευεῖται τόν ἴδιο τόν Θεό, ἔχει ἀνάλογες μέ ἐκεῖνο τό δέντρο εὐεργετικές συνέπειες. Ἡ διαβεβαίωση αὐτή φαίνεται σέ πρώτη προσέγγιση ὑπερβολική, γίνεται ὅμως κατανοητή ἂν θεωρηθεῖ ὑπό τό φῶς τῆς *Καινῆς Διαθήκης*. Γράφοντας ὁ ἀπόστολος Παῦλος στούς Κορινθίους τούς ἐξηγεῖ ὅτι «Ἐμεῖς κη-

ρύττουμε τόν Χριστό, καί μάλιστα σταυρωμένο, ἕνα κήρυγμα πού οἱ Ἰουδαῖοι τό βρίσκουν προσβλητικό καί οἱ Ἕλληνες ἀνόητο, ἐνώ γι' αὐτούς πού κάλεσε ὁ Θεός, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες, ὁ Χριστός εἶναι ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ καί ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ. Γιατί αὐτό πού μοιάζει μέ μωρία τοῦ Θεοῦ εἶναι σοφότερο ἀπ' τή σοφία τῶν ἀνθρώπων, κι αὐτό πού μοιάζει μέ ἀδυναμία τοῦ Θεοῦ εἶναι πιό δυνατό ἀπό τή δύναμη τῶν ἀνθρώπων» (Α' Κο α' 23-25). Ὁ σταυρωμένος Χριστός εἶναι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ πού παρέχει καί πάλι σέ ὅποιον τόν ἀναζητᾶ πρόσβαση στό δέντρο τῆς ζωῆς: «Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὃ ἐστίν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ μου». (Ἄπο β' 7).

Οἱ ἐπιλογές τῶν πρωτοπλάστων, σύμφωνα μέ τό βιβλίο τῆς *Γενέσεως*, εξασφάλισαν στόν ἄνθρωπο τήν ἠθική αὐτονομία ἀπέναντι στόν Θεό, καθώς εἶχε πλέον τή δυνατότητα νά καθορίζει μόνος του τί εἶναι γι' αὐτόν καλό ἢ κακό, τόν ἀπέκοψαν ὅμως ἀπό τήν πηγὴ τῆς ζωῆς. Τό βιβλίο τῶν *Παροιμιῶν* ὑποδεικνύει ὅτι ὁ δρόμος τῆς ἐπιστροφῆς περνάει μέσα ἀπό τήν ἀναζήτηση τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, πού, ὅπως ἀποκαλύπτει ἡ *Καινή Διαθήκη*, ταυτίζεται μέ τόν σταυρωμένο Χριστό.

- ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.** 1. Μετάφραση Ἱερομονάχου Νικοδήμου Μπαρούση, Ἀθήνα: ἐκδ. Τῆνος 1989. 2. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Κεφάλαιο 84: Περὶ σταυροῦ, ἐν ᾧ ἔτι καὶ περὶ πίστεως. 3. Βλ. «Σχόλιο στό πρῶτο ἀνάγνωσμα (Ἐξο ιε' 22 - ις' 1)», *Ἐφημέριος* 64/5 (2015) 6ἔξ. 4. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ὁ.π.

Ὁ σωτήριος βιασμός

«Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται καὶ βιασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν»
(Μάρκ. 16,1)

Ἰωάννη Καραβιδόπουλου
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

Τό λόγιο τοῦ τίτλου εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πολυσυζητημένα λόγια τοῦ Ἰησοῦ τόσο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἐρμηνευτὲς τῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους μας. Μὲ παρόμοια μορφή σῶζεται καὶ στό κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιο (16,16): «Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται μέχρι Ἰωάννου. Ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζεται καὶ πᾶς εἰς αὐτήν βιάζεται». Ἡ συνάφεια καὶ στό δύο Εὐαγγέλια εἶναι ὅμοια, ἂν καὶ στό κατά Ματθαῖον παρουσιάζεται μέσα σέ μία εὐρύτερη συζήτηση περὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστῆ.

Ὁ Ἰωάννης εἶναι ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πού συνοψίζει τό κήρυγμα ὄλων τῶν πρό αὐτοῦ προφητῶν καὶ στήν αὐγή τῆς νέας ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης δείχνει στοὺς ἀνθρώπους τόν Μεσσία μέ τά λόγια πού διασώζει ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης: «Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου» (Ἰω. 1,29). Οἱ προφῆτες καὶ ὁ Νόμος ἕως τοῦ Ἰωάννου μίλησαν. Μετά ἀπὸ αὐτό τό ὀρόσημο ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν «βιάζεται». Στήν ἐρμηνεία τοῦ ρήματος αὐτοῦ ἐπικεντρώνεται ὅλη ἡ ἐρμηνευτική συζήτηση. Ἔχει τό ρῆμα αὐτό ἀρνητικό πρόσημο καὶ ἐπομένως ὁ

Ἰησοῦς στρέφεται ἐναντίον τῶν βιαστῶν, ἢ ἔχει θετικό νόημα καὶ ἐπομένως ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἐπαινεῖ; Πάντως δέν ἔχει σχέση μέ τὴ νεοελληνική ἔννοια τοῦ βιάζομαι, εἶμαι βιαστικός, σπεύδω.

Ἡ λεπτομερὴς ἐρμηνεία τοῦ λογίου αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ δέν εἶναι δυνατὴ στό πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ, γι' αὐτό θὰ περιοριστοῦμε σέ μερικές χαρακτηριστικές περιπτώσεις.

1. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους μας ἐρμηνευτὲς ἐκλαμβάνοντας μέ ἀρνητικὴ ἔννοια τό ἐν λόγω ρῆμα διαβλέπουν ὑπαινιγμό τοῦ Ἰησοῦ μέ τό παραπάνω λόγιο στό πολιτικό κόμμα τῆς ἐποχῆς του, τό κόμμα τῶν Ζηλωτῶν ἢ Σικαρίων (ἀπὸ τὴ λατινικὴ λ. *sica*: ξιφίδιο) πού μέ τόν ζῆλο τους καὶ τὴν ἐνοπλὴ δράση στρέφονταν κατά τῶν Ρωμαίων, ἐπιδιώκοντας ἔτσι νὰ φέρουν βιαίως τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι πρωτοστάτησαν στὸν ἰουδαϊκὸ πόλεμο κατά τῶν Ρωμαίων τό 66 μ.Χ., πού κατέληξε στήν καταστροφή τῆς Ἰουδαίας καὶ τοῦ Ναοῦ.¹ Ὁ Ἰησοῦς, κατά τὴν ἀποψη αὐτῆ, στρέφεται κατά τῶν Ζηλωτῶν μὴ ἐγκρίνοντας τὴ βία τους καὶ παράλληλα μέ ὅλες τίς ἐνέργειες καὶ τίς διδασκαλίες του δίνει τὴν εἰκόνα ἐνός πραγματικοῦ Μεσσία πού ἐκπληρώνει τίς προφητείες

τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί ἐγκαινιάζει μία καινούργια ἐποχή ὄχι μίσους ἀλλά ἀγάπης, ἐλπίδας καί ὄχι ἀπελπισίας.

Ὡστόσο χρησιμοποιεῖ τή λ. «βιασταί» καί τό ρ. «βιάζεσθαι». Γιά τήν καλύτερη κατανόηση τῆς ὀρολογίας αὐτῆς θά στρέψουμε τήν προσοχή μας στούς ἀρχαίους ἐρμηνευτές, τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, πού δίνουν θετική ἔννοια καί σωτηριολογικές διαστάσεις στήν ὀρολογία τοῦ λογίου.

2. Πολλοί ἐρμηνευτές Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μιλοῦν γιά τή βία ἀρπαγῆ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Δέν θά τούς παραθέσουμε ὅλους, ἀλλά μόνον ἐπιλεκτικά. Θά μνημονεύσουμε ἀρχικά τόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο, ὁ ὁποῖος λέγει: «Μέ ραθυμία δέν εἶναι δυνατό νά ἐπιτύχουμε τή βασιλεία. Τί σημαίνει "βιασταί"; Ἀπαιτεῖται πολλή βία (γιατί εἶναι στενή ἡ ὁδός) καί χρειάζεται νεανική καί γενναία φυχή. Ἄς ἀρπάξουμε λοιπόν τή βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Στήν περίπτωση αὐτή δέν εἶναι ἔγκλημα τό νά τήν ἀρπάξεις, ἀλλά ἔπαινος. Ἐγκλημα εἶναι νά μήν τήν ἀρπάξεις, κι ἂν μᾶς εἶναι ἐμπόδιο ἡ ἐπιθυμία (ἐνν. ἡ κοσμική), ἄς παραβιάσουμε τή φύση μας»². Καί ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἀργότερα θά πει: «Δέν ἀνήκει ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ σ' αὐτούς πού κοιμοῦνται ἢ φέρονται ἀνόητα, ἀλλά οἱ βιαστές τήν ἀρπάζουν. Μόνο αὐτή ἡ βία εἶναι καλή, νά βιάσεις τόν Θεό καί νά ἀρπάξεις τή ζωή ἀπό τόν Θεό»³. Παρόμοια λέγουν καί ἄλλοι μεταγενέστεροι ἐρμηνευτές. Ἀναφέρουμε τόν Θεοφύλακτο: «Χρειάζεται πολλή βία. Γιατί τό νά ἀφήσεις πατέρα καί μητέρα καί νά ἀπαρνηθεῖς τήν ἴδια τή ζωή σου, πόση βία χρειάζεται;»⁴.

Τίς ἴδιες ἐρμηνεῖες θά συναντήσουμε καί στούς νηπτικούς πατέρες. Καί πάλι ἐπιλεκτική θά εἶναι ἡ σταχυολόγηση, κυρίως ἀπό τή Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν. Ὁ ἅγιος Ἡσύχιος (πρεσβύτερος στά Ἱεροσόλυμα, τέλη 4^{ου} αἰ. καί ἀρχές 5^{ου}) ἐπισημαίνει ὅτι «μέ τή βία κατορθώνεται ἡ ἐνάρετη ζωή μέ τήν ὁποία μᾶς δίνεται ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν»⁵. Καί λίγο παρακάτω: «Ἐκεῖνοι πού ἀπέχουν μέ κάποια βία ἀπό τήν ἁμαρτία εἶναι μακάριοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀγγέλων καί τῶν ἀνθρώπων, γιατί λογαριάζονται ὡς "βιαστές" τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν»⁶. Καί ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος ἐπισημαίνει: «Ἐκεῖνος πού προσήλθε στόν Χριστό, πρέπει ἀκόμη καί μέ τή βία νά ὠθεῖ τόν ἑαυτό του πρός τό καλό, καί ἄς μή θέλει ἡ καρδιά. Γιατί λέγει ὁ ἀψευδής Κύριος "Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κερδίζεται μέ τή βία καί τήν ἰδιοποιοῦνται ὅσοι βιάζονται τόν ἑαυτό τους", καί πάλι "Ἀγωνίζεσθε νά μπεῖτε ἀπό τή στενή πύλη". ...Ἄν ὁ Θεός δεῖ ὅτι ἀγωνίζομαστε ἔτσι καί ὠθοῦμε μέ τή βία τόν ἑαυτό μας πρός τό καλό, ἔστω κι ἂν ἡ καρδιά μας ἀντιστέκεται, τότε μᾶς δίνει προσευχή ἀληθινή ... καί γενικά μᾶς γεμίζει μέ ὅλους τοὺς καρπούς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»⁷. Τήν βία ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μας ἀναφέρει ἐπανειλημμένως ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος: «Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἶναι γιά ὅσους ἀσκοῦν βία στόν ἑαυτό τους καί αὐτοί τήν ἀρπάζουν»⁸. Στό ἴδιο πνεῦμα ἐρμηνεύουν τό λόγιο τοῦ Χριστοῦ καί οἱ ἄλλοι ἀσκητικοί συγγραφεῖς: «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατακτάται μέ τή βία καί τήν ἀρπάζουν ὅσοι ἀσκοῦν βία στόν ἑαυτό

τους, ὅπως εἶπε ὁ Κύριος» (Ἅγιος Γρηγόριος Σιναΐτης)⁹.

* * *

Σχετικά μέ τήν ἐκδοχή τοῦ Κυριακοῦ λογίου στόν Εὐαγγελιστή Λουκᾶ παρατηροῦμε ὅτι ὡς πρός τό πρῶτο μέρος του ἀντί τοῦ ρ. «βιάζεται» χρησιμοποιεῖται τό ρ. «εὐαγγελίζεται», δηλ. ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστή ἐξαγγέλλεται, διακηρύττεται, τό δεύτερο μέρος του ὁμως «καί πᾶς εἰς αὐτήν βιάζεται», παρά τό ὅτι δέν συμπίπτει ἀκριβῶς μέ τή διατύπωση τοῦ Ματθαίου, κατά βίαση συμφωνεῖ μέ αὐτό καί

ὡς ἐκ τούτου τά πατερικά σχόλια πού παραθέσαμε ἰσχύουν καί γι' αὐτό.

Ἐν τέλει συνοφίζοντας τά παραπάνω διαπιστώνουμε ὅτι ἐνῶ στούς συγχρόνους ἐρμηνευτές (ὄχι βέβαια σέ ὅλους) ἡ ἔννοια τοῦ λογίου ἀναζητεῖται σέ ἱστορικά δεδομένα τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ, στούς πατέρες καί τούς ἀσκητές κυριαρχεῖ ἡ θετική καί σωτηριολογική ἐρμηνεία τοῦ βιασμοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ μας πού ἔχει ὡς συνέπεια τήν ἀπόκτηση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Πρόκειται δηλ. γιά καλό, ἀξιέπαινο καί τελικά σωτήριο βιασμό.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Περισσότερα βλ. στό βιβλίο τοῦ Κ. Ζάρα, *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Αθήνα: Ἔννοια 2005 σ. 507 ἐξ. 2. *Υπόμνημα εἰς τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν εὐαγγελιστή*, Ὄμιλ. νδ', PG 59,301. 3. *Τά ἱερά παράλληλα*, PG 96,181. 4. *Ἐρμηνεία εἰς τό κατά Ματθαῖον*, PG 123,252. 5. *Πρός τόν Θεόδουλο λόγος περὶ νήψεως καί ἀρετῆς* σέ 203 κεφάλαια, 66. Ὅλα τά χωρία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν παρατίθενται ἀπό τή μετάφραση τοῦ μακαριστοῦ Ἀντωνίου Γ. Γαλίτη, *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, μεταφρασμένη στή νεοελληνική γλώσσα, ἐκδ. Τό Περιβόλι τῆς Παναγίας ²1986. Τό χωρίο τοῦ Ἁγίου Ἡσυχίου εἶναι ἀπό τή *Φιλοκαλία*, τ. Α', σ. 192. Τά ὑπόλοιπα πατερικά χωρία εἶναι μεταφρασμένα ἀπό τόν συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. 6. *Φιλοκαλία*, τ. Α', σ. 198. 7. *Λόγοι σέ 150 κεφάλαια*, 134. *Φιλοκαλία*, τ. Γ', σ. 306. 8. *Φιλοκαλία*, τ. Γ', σ. 41. 9. *Κεφάλαια*, 14, *Φιλοκαλία*, τ. Δ', σ. 228.

Ὁ χορός «Ρωμαίικα»
στήν Πάρο,
ἐπιχρωματισμένη χαλκογραφία,
ἀντίγραφο ἔργου τοῦ J.B. Hilair
(1845)

Ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Σωκράτη (II)

Πρωτ. Ν. Ι. Λουδοβίκου
Καθηγ. Ἀνωτάτης Ἐκκλ. Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης

Ὅσο κι ἂν ὁ Σωκράτης ἔστρεψε τό ἐνδιαφέρον τῆς φιλοσοφίας στήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, δέν εἶναι ὀρθό νά θεωρεῖται ὡς ὁ ἰδρυτής τοῦ νεωτερικοῦ ὑποκειμενισμοῦ. Εἶναι, ὅμως, ἐκεῖνος ὅμως πού ἔθεσε τό αἶτημα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτονομίας τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιον τῶν μεγάλων φυσικῶν, κοινωνικῶν, θεσμικῶν, θρησκευτικῶν θεσπισμάτων, καί, ἐπιπλέον, τό ἐρώτημα γιά μιὰ προσωπική τους πρόσληψη καί ὄχι φυσικά γιά μιὰ ἀναρχική τους ἀπόρριψη. Ὁ ἴδιος θά πεθάνει κατ' οὐσίαν ἀπό τόν φθόνο καί τόν φόβο ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔβλεπαν νά τούς ἀποδομεῖ ὅλες τίς ἀντικειμενικές βεβαιότητες καί νά μή βάζει ἄλλες στή θέση τους.

Ἦταν ἕνας μέγανος δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας, γιατί ἤξερε ὅτι τά μεγάλα ζητήματα δέν ἀπαντῶνται τελεσίδικα. Δέν μπορεῖς νά ἐπιβάλλεις κοινότητες ἀπαντήσεις στά πολύ μεγάλα ἐρωτήματα, ἀλλά πρέπει νά τ' ἀφήσεις ἀνοιχτά, ἢ νά τά ἀπαντήσεις μ' ἕνα τέτοιο τρόπο, ὡστε νά παραμένουν ταυτόχρονα καί ἀνοιχτά, διότι εἶναι πολύ μεγάλα γιά ν' ἀπαντηθοῦν μέ συγκεκριμένες ἀπαντήσεις πού τά περιορίζουν. Ἡ πόλη, ὅμως, δέν ἀντέχει τήν ἀβεβαιότητα καί συνεπῶς ὁ Σωκράτης θ' ἀναγκαστεῖ, ὅπως ξέρουμε,

νά πιεῖ τό κώνειο, ἀντιμετωπίζοντας τό γεγονός μέ μεγάλη καί παροιμιώδη φιλοσοφική γαλήνη. Στόν Φαίδωνα περιγράφονται οἱ τελευταῖες ὥρες του, ἡ τελευταία του περί ψυχῆς διδασκαλία στό δεσμοτήριο, ὅσο νά τοῦ φέρουν τό φάρμακο. Τόν βλέπουμε νά προχωρεῖ σέ μιὰ σπονδή στόν Ἀσκληπιό, πού τόν γλυτώνει ἀπό τό βάσανο τῆς ζωῆς αὐτῆς, τόν διεκπεραιώνει πρός τήν εὐδαίμονα αἰώνια ζωή καί, ἀπαλλάσσοντάς τον ἀπό τόν σωματικό συμφορμό, ἀπό τή σύνδεσή του μέ τό σῶμα, τόν ἀνοίγει στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Ὁ Σωκράτης ἔτσι ἀναχωρεῖ εἰρωνικά γιά τό ἐκεῖθεν, χωρίς ὅμως ν' ἀρνηθεῖ τήν πόλη, τήν κοινότητα τῶν ἀνθρώπων στήν ὁποία ἀνδρώθηκε καί δίδαξε. Δέν εἶναι ἕνας ἀναρχικός, μέ τή μοντέρνα ἔννοια, πού βάζει τήν ἀτομικότητά του πάνω ἀπ' ὅλα. Ἡ μή ἀπόρριψη τῆς κοινότητάς, παρά τήν ἐπ' αὐτῆς κριτική, εἶναι γεγονός μεγάλης σημασίας γιά τήν κατανόηση τοῦ Σωκράτη. Τό χαρακτηριστικό πού ἐνοποιεῖ ὅλα αὐτά σέ ἕνα καί ταυτόχρονα παρέχει ἕνα κλειδί γιά νά καταλάβουμε τήν προσωπικότητά του, εἶναι ὁ ἔρω.

Ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ μέγανος δάσκαλος τοῦ φιλοσόφου ἔρωτος, θά μπορούσαμε

νά ποῦμε. Εἶναι παράξενος, εἶναι εἴρωνας, εἶναι δάσκαλος τῆς ἄγνοιας, εἶναι ἄτοπος, κι ὅλα αὐτά ἐνοποιοῦνται στή γοητεία καί τήν ἔλξη πού ἔχει ἡ ἐρωτική του περιδιάβαση ἀπό τά ἀνθρώπινα στόν Θεό. Τό γεγονός ὅτι ὁ Σωκράτης εἶναι ἐκεῖνος πού δείχνει στήν ἀρχαία φιλοσοφία αὐτόν τόν δρόμο, τόν καθιστᾷ ἐπίσης μεγάλο «θεολόγο», ὅπως θά δοῦμε παρακάτω.

Ὁ Σωκράτης ἔχει τή μεγάλη ἐλπίδα τῆς πληρότητας τοῦ εἶναι ἐν Θεῷ, πράγμα γιά τό ὁποῖο τόν βεβαίωνε ἡ ἀθάνατη, ὅπως τήν ἐνίωθε, ψυχή του. Θεωροῦσε ὅτι οἱ ἀνθρώπινες δυνατότητες ἔχουν συγκεκριμένα ὅρια, ὅπως καί ἡ ἀνθρώπινη λογική. Δέν εἶναι τυχαῖο, συνεπῶς, ὅτι ἀπό τούς μεγάλους συγχρόνους φιλοσόφους πολλοί τόν διεκδίκησαν ὡς πατέρα τους, ὅπως ὁ Ὑπαρξισμός, π.χ., πού τόν θεώρησε πνευματικό του πρόγονο.

Ὁλόκληρη αὐτή ἡ εἰρωνεία τοῦ Σωκράτη συγκεφαλαιώνεται στήν ἐρωτική ἐνσάρκωση τῆς ἀτοπίας τῆς ἀνθρώπινης ἐπιθυμίας καί τῆς σοφίας τῆς ἀνθρώπινης ἐπιθυμίας. Ὁ Σωκράτης, δηλαδή, μάς δείχνει πῶς ἡ ἀνθρώπινη ἐπιθυμία, ὁ ἔρωσ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τελικά βαθύτατα ἄτοπος στή μεταφυσική μεγαλοσύνη του, βαθύτατα εἰρωνικός, ὡς πρός τή μερικότητα τῶν γήινων ἔργων τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἔρωσ τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ἡ βαθειά καί ἀνεκκλήγη ἐπιθυμία πού τόν συνιστᾷ σάν ὑπαρξή, ἡ ἐπιθυμία γιά τό ἀπόλυτο Εἶναι ἀπέναντί του, βρίσκειται πολύ μακρύτερα ἀπό τό ὄριο αὐτῆς τῆς ζωῆς. Εἶναι ἔρωσ ζωῆς ἀφθαρτης, ἀπόλυτης καί θείας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ βαθειά σοφία τῆς ἄγνωστης αὐτῆς καί

μυστηριώδους ἐπιθυμίας πού τόν συνιστᾷ. Εἶναι ἡ ὑπαρξή πού ὑπάρχει ἐκστατικά, ἐξερχόμενη συνεχῶς τῶν ὁρίων τοῦ κόσμου τούτου. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ αἰτία τῆς ἀγάπης τοῦ νεώτερου ὑπαρξισμού γιά τόν Σωκράτη, ἀλλά καί μεγάλο μέρος τῆς θεολογικῆς του σημασίας.

Κεντρικό σημεῖο στό ἔργο τοῦ Σωκράτη εἶναι ἡ μαιευτική, ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος, μία ἄλλη παράσταση δηλαδή στή γέννηση μίας αὐτόνομης προσωπικότητας, τῆς αὐτογνωσίας τῆς. Πρέπει νά διευκρινίσουμε ὅτι δέν μιλοῦμε γιά μία αὐτογνωσία ψυχολογική, ἀλλά ὄντολογική. Ὁ ἄνθρωπος, δηλαδή, καλεῖται νά μάθει πού βρισκόταν κάποτε καί πῶς ἐξέπεσε καί, μέ βάση τόν λόγο καί τήν αὐτογνωσία, νά παλινορθωθεῖ πνευματικά, νά μεταστραφεῖ, πρός τήν ἀντίστροφη κατεύθυνση. Πρόκειται γιά μιά μεταστροφή ὄντολογική, ὑπαρξιακή, θρησκευτική καί, βεβαίως, γνωσιολογική.

Χαρακτηριστική εἶναι ἡ βαθειά πίστη τοῦ Σωκράτη ὅτι ἡ γνώση εἶναι ἀνάμνηση. Ἡ ψυχή, πού ὑπῆρχε σ' ἕναν τόπο ὑπερουράνιο, εἶδε ὅλα τά οὐράνια ὄντα, τά ὄντα ὅλα καθαρά, ἔμαθε τά πάντα, μετά ἔπεσε στό σῶμα καί φυλακίστηκε ἐκεῖ. Κάθε φορά λοιπόν πού μαθαίνει κάτι, ἀπλῶς θυμᾶται κάτι πού ἔχει δεῖ στό παρελθόν. Ὅλη ἡ γνώση, ὅλη ἡ ἐπιστήμη ὑπάρχει μέσα μας, ἀρκεῖ ἀπλῶς νά τά θυμηθοῦμε μέ τίς κατάλληλες συνθήκες.

Ἡ ψυχή εἶναι ἕνα κομμάτι ἀπό τόν Θεό, τό ὁποῖο μετά ἀπό πολλές περιπέτειες πρέπει νά ἐπιστρέφει ἐκεῖ ἀπό ὅπου προῆλθε. Μεγάλη ἐλπίδα τοῦ Σωκράτη εἶναι αὐτή ἡ ἐπιστροφή, ὅτι ἡ ψυχή θά

γυρίσει στόν ύπερουράνιο τόπο χωρίς φυσικά τό σῶμα, τό ὁποῖο δέν σημαίνει ἀπολύτως τίποτα, εἶναι ἓνα βάρος γιά τήν ψυχή.

Ὁ Σωκράτης ἦταν ἀγνωστικιστής. Ἰσχυρίζεται ὅτι δέν ὑπάρχει ἡ ἀπόλυτη γνώση. Δέν ἔχω τή γνώση ἢ δέν ἔχω τή γνώση πού ἔχει ὁ θεός, ἢ τή γνώση τοῦ θεοῦ. Δέν γνωρίζω ὅπως ὁ θεός γνωρίζει. Κάνω ὅμως πολλά μικρά βήματα στή γνώση καί πρέπει νά εἶμαι πολύ ταπεινός γιά νά δῶ πόσο μικρά εἶναι τά βήματα αὐτά. Γιά τόν Σωκράτη ἡ γνώση εἶναι σχετική καί συνεχῶς ἐπαληθεύσιμη, δηλαδή ὑπόκειται συνεχῶς σέ διάψευση, τουλάχιστον μέχρι νά φτάσει στή γνώση τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὄντως ὄντος. Ὁ σωκρατικός ἄνθρωπος δέν εἶναι ἐκεῖνος πού ἰσχυρίζεται πώς δέν γνωρίζει καί δέν μπορεῖ νά μάθει τίποτα, ἀλλά ἐκεῖνος πού θεωρεῖ πώς μπορεῖ μέ μικρά βήματα καί μέ πολλή προσοχή καί ταπεινωση νά προχωρήσει στή γνώση.

Τό ἄλλο πολύ σημαντικό θέμα τῆς Σωκρατικῆς διδασκαλίας, τό ὁποῖο ἔχει ιδιαίτερη θεολογική σημασία, εἶναι ἡ καθολικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπισημάνανε παραπάνω ὅτι ἡ Σωκρατική αὐτογνωσία δέν εἶναι ψυχολογική ἀλλά ὄντολογική καί ὅτι, ἂν καί ἀτομική, δέν εἶναι ἀντικοινωνική. Αὐτό πρέπει νά γίνεται ἀντιληπτό σέ σχέση μέ τόν ἔρωτα τοῦ ὄντος, καί τοῦ μυστηριώδους ἀπείρου τοῦ ἔρωτος αὐτοῦ, τόν ὁποῖο ὁ Σωκράτης ἀναδεικνύει ὡς σταθερό ἀνθρωπολογικό δεδομένο. Ὅλα αὐτά θά παρέμεναν ἀσύνδετα καί δυσνόητα, χωρίς τήν ἔννοια

τῆς καθολικότητας στό ἀνθρωπολογικό πεδίο. Πράγματι, ἡ σωκρατική μεταστροφή, ὁ σωκρατικός ἔρωτος πού συνδέεται μέ τή μεταστροφή αὐτή καί μέ τήν ὄντολογική αὐτογνωσία, δέν εἶναι ἀπλῶς ἐπανεύρεση τοῦ ἀτομικοῦ ὑποκειμένου σέ κάποια ιδιαίτερή του ἀλήθεια, ἀλλά τῆς ἀνθρώπινης καθολικῆς ἀλήθειας ἐντός του. Ὁ ἄνθρωπος πού εἶμαι ἐγώ, ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι ὁ Σωκράτης, ἀνακαλύπτει μέσα του τήν ἀνθρώπινη καθολικότητα.

Νομίζω πώς ὁ Σωκράτης εἶναι ἴσως ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τῆς ἀρχαιότητος πού ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ὑποκειμενικότητα εἶναι κατά κάποιο τρόπο ὄντολογικά ἄκυρη, ἐάν δέν περιέχει τό ὅλον τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἐντός τῆς. Ὑποκειμενικότητα, λοιπόν, δέν σημαίνει ἀτομικισμός, ἀλλά διυποκειμενικότητα, θά λέγαμε χρησιμοποιώντας ἓνα σύγχρονο ὄρο. Ὑπαρξη σημαίνει ἐσωτερική δεξίωση ὅλου τοῦ εἶναι ἐντός μου. Γιά τόν Σωκράτη, αὐτό εἶναι ἓνα πνευματικό αἶτημα καθολικότητας καί σύνδεσης ἐσωτερικότητας καί κοινωνικότητας. Τό αἶτημα αὐτό ἡ ἑλληνική πατερική παράδοση, πολύ ἀργότερα, θά τό πραγματευτεῖ σέ ἄλλο ἐννοιολογικό ἐπίπεδο, χρησιμοποιώντας τήν Τριαδολογική καί Χριστολογική ἔννοια τοῦ ὁμοουσίου, στήν ὁποία βέβαια ἦταν ἀδύνατο νά φτάσει ὁ Σωκράτης, διότι δέν εἶχε καμμία ἔννοια ἢ προεμπειρία σαρκώσεως Θεοῦ, οὔτε καμμία δυνατότητα νά προσλάβει τήν πιθανότητα μίας ἀξίας τῆς ὑλικότητας καθαυτήν.

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΛΒ΄ Ἡ Πεντηκοστή ὡς διαρκές γεγονός

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Γνωρίζουμε ὅτι τό περιστατικό τῆς Πεντηκοστῆς ἀποτελεῖ οὐσιώδεις γεγονόσ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ μέ τήν ἔλευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τή διαρκή παραμονή του καί ἐνέργειά του συνίσταται ἡ Ἐκκλησία, ὅπως μαρτυρεῖ τό γ' ἀντίφωνο τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς: «ὄλον συγκροτεῖ τὸν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας». Χωρίς τήν Πεντηκοστή τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ (ἡ ἐνανθρώπηση, ἡ δημόσια δράση του, τό Πάθος, ἡ Ἀνάσταση καί ἡ Ἀνάληψη) θά παρέμενε ἕνα γεγονός πού ἄρχισε καί τελείωσε στό πρόσωπό του. Μέ τήν Πεντηκοτή ὁμως αὐτό τό ἔργο ἀνοίχτηκε στή θεία Βασιλεία, ἡ ὁποία πλέον γίνεται παροῦσα γιά ὄλο τό πλήρωμα τῶν πιστῶν. Θυμίζω ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός ἐπισήμανε στοὺς μαθητές του, ἀναφερόμενος στήν ἀνάληψή του στόν τόπο τοῦ Θεοῦ, ὅτι συμφέρει σ' αὐτοὺς νά φύγει, ὥστε νά ἔλθει στή θέση του τό Ἅγιο Πνεῦμα: «Συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς» (Ἰωάν. 16,7). Καί μάλιστα, σέ ἄλλη ἐπισήμανσή του θά ἀποκαλύψει ὅτι τό Ἅγιο Πνεῦμα θά παραμείνει αἰωνίως στή ζωῆ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, διδάσκοντας τήν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ («ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμφει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πά-

ντα καί ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν», Ἰωάν. 14,26· καί «... καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένει μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα», Ἰωάν. 14,16). Αὐτή τή συνθήκη πού φανερώνει τή σχέση Ἁγίου Πνεύματος καί Ἐκκλησίας ἀναπτύσσει ὁ ἱερός Χρυσόστομος, λέγοντας, μεταξύ ἄλλων: «Εἰ μὴ Πνεῦμα παρῆν, οὐκ ἂν συνέστη ἡ Ἐκκλησία· εἰ δὲ συνίσταται ἡ Ἐκκλησία, εὐδηλον ὅτι τὸ Πνεῦμα πάρεστι» (Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν, PG 50, 459). Ἐπομένως ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι διαρκῆ καί ὁδηγεῖ τήν Ἐκκλησία στή θεία Βασιλεία, συνδέοντας τό σῶμα τῶν πιστῶν μέ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό τοῦ Θεοῦ καί Υἱό τοῦ ἀνθρώπου. Καί ναί μέν τό γεγονός τῆς Πεντηκοστῆς ὡς φανέρωση τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔχει τὸν ἱστορικό του χαρακτήρα, δηλαδή συνέβη ἐντός τῆς ἱστορίας ὅπως περιγράφεται στό 2ο κεφάλαιο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, συγχρόνως ὁμως εἶναι ἕνα γεγονός πού συμβαίνει διαρκῶς καί ἀναδεικνύει τὸν ἐκκλησιαστικό μας βίό ὡς μία ἀέναη Πεντηκοστή, κατὰ τήν ἐπισήμανση καί πάλι τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου ὅτι «δυνάμεθα αἰεὶ Πεντηκοστήν ἐπιτελεῖν» (ὁ.π., PG 50, 454).

Ἡ θεία Λειτουργία ἀποτελεῖ τὸν κατεξοχήν τόπο ὅπου ψηλαφεῖται αὐτή ἡ ἀέ-

ναη Πεντηκοστή. Είναι ένδεικτικό μάλιστα ότι πολλά από τά στοιχεία πού περιγράφονται στις *Πράξεις* τών Άποστόλων είναι επίσης παρόντα όταν ενεργοῦμε τή θεία Λειτουργία:

α) Ἡ σύναξη «ἐπὶ τὸ αὐτὸ» («ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό», *Πράξ.* 2,1). Ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ νά μεταβληθεῖ ὁ τρόπος ὑπάρξεως τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης φύσης μας σέ τρόπο ὑπάρξεως τῆς ἄκτιστης θεότητας (= τρόπο ἀγάπης) εἶναι ἡ φυγή ἀπό τήν ἰδιοτελή ἀτομικότητα καί ἡ ἀνάδειξη τῆς κοινωνίας προσώπων, κατὰ τό τριαδικό πρότυπο. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός ἔθεσε ὡς ὄρο τῆς παρουσίας ἀνάμεσά μας τή σύναξη κοινωνίας προσώπων: «(Οὐ [= ὄπου] γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (*Ματθ.* 18,20). Κατά τοῦτο στήν Ὀρθόδοξη παράδοση δέν νοεῖται τέλεση θείας Εὐχαριστίας μόνον ἀπό ἕναν ἱερέα χωρίς παρουσία πιστῶν. Ἄν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη μας τόν ἄλλο ὄρο πού επίσης ἔθεσε ὁ Χριστός, ὅτι ὅποιος θέλει μπορεί νά προσέλθει στή λειτουργική σύναξη, τότε οὔτε ἰδιωτική Λειτουργία νοεῖται, εἴτε κατά παραγγελία εἴτε γιὰ συγκεκριμένες ομάδες πιστῶν (φοιτητές, ἐπιστήμονες, γιατρούς, κλπ.). Κάθε σύναξη θεμελιώνεται στήν ἐλευθερία. Καί μάλιστα οὔτε ἡ ἁμαρτωλότητα μπορεί νά ἀποκλείσει τήν παρουσία κάποιου ἀπό τήν «ἐπὶ τὸ αὐτό» σύναξη, ἐκτός φυσικά ἀπό τήν αἵρεση. Ὅπως στήν πρώτη ἐκείνη Πεντηκοστή παρόντες ἦσαν οἱ ἔχοντες σχέση μέ τόν Χριστό, ἔτσι σέ κάθε ἐπαναλαμβανόμενη Πεντηκοστή πού ενεργεῖται στή θεία Λειτουργία παρόντες εἶναι ὅσοι

φέρουν τή σφραγίδα δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού τούς δόθηκε κατὰ τή βάπτισή τους, ὅσοι δηλαδή ἐκουσίως ἔχουν ἐνταχθεῖ στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Τό βάπτισμα καί ἡ ὀρθή πίστη ἀποτελοῦν θεμελιώδεις ὄρους συμμετοχῆς στήν εὐχαριστιακή σύναξη.

β) Ἡ κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τότε γιὰ νά «μεταβάλλει» τούς μαθητές σέ διδασκάλους τῆς πίστεως, τώρα γιὰ νά «μεταβάλλει» τούς πιστούς σέ ἅγια τέκνα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐμφανῆ στοιχεία καί στήν πρώτη Πεντηκοστή καί στήν ἐπαναλαμβανόμενη στή θεία Λειτουργία. Στό μέρος τῆς θείας Λειτουργίας πού ὀνομάζουμε ἅγια Ἀναφορά εὐχαριστοῦμε τόν Θεό γιὰ ὅσα ἔχει ἐπιτελέσει προκειμένου νά μᾶς ὀδηγήσει στούς κόλπους του, καί μάλιστα γιὰ ὅσα γνωρίζουμε ἀπό τήν ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας καί γιὰ ὅσα δέν γνωρίζουμε («ὐπὲρ ὧν ἴσμεν καί ὧν οὐκ ἴσμεν, τῶν φανερῶν καί ἀφανῶν εὐεργεσιῶν τῶν εἰς ἡμᾶς γεγενημένων»). Αὐτή ἡ εὐχαριστία, ὡς βεβαίωση τῆς θείας παρουσίας, μᾶς ἐπιτρέπει νά ἐπικαλεσθοῦμε τήν κάθοδο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρῶτα σ' ἐμᾶς («κατάπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς») καί ἀκολουθῶς ἐπὶ τά δῶρα μας, τόν ἄρτο καί τόν οἶνο («καί ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα»). Ἄν δεχόμαστε ὅτι ὁ δεύτερος ὄρος τῆς ἐπίκλησης ἐπιτελεῖται καί τά δῶρα μας μεταβάλλονται σέ σῶμα καί αἷμα Χριστοῦ, ὀφείλουμε νά δεχτοῦμε ὅτι καί ὁ πρῶτος ὄρος ἰσχύει καί μεταβαλλόμαστε οἱ συμμετέχοντες πιστοί σέ ἅγια τέκνα τοῦ Θεοῦ, σέ πνευματοφόρους πιστούς.

γ) Στήν πρώτη Πεντηκοστή ἐπιτεύχθηκε ἡ ἐνότητα τῶν μελῶν τοῦ σώματος

τοῦ Χριστοῦ, πού περιγράφεται ὡς μία γλώσσα κατανοητή ἀπό διαιρεμένους σέ πολλές γλώσσες ἀνθρώπους. Ἡ συνθήκη αὐτή γίνεται ἀντιληπτή ὡς διαφορά ἀνάμεσα στή σύγκυση τῆς Βαβέλ καί τήν ἐνότητα τῆς Πεντηκοστῆς, ὅπως διατυπώνεται στό κοντάκιο τῆς ἐορτῆς: «Ὅτε καταβάς τὰς γλώσσας συνέχεε, διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος· ὅτε τοῦ πυρὸς τὰς γλώσσας διένειμεν, εἰς ἐνότητα πάντας ἐκάλεσε». Αὐτή τήν ἐνότητα τήν ἀντιλαμβανόμεσθε ὡς κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τήν ἐπικαλούμαστε: «Ὡστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα, εἰς παρηγοσίαν τήν πρὸς σέ, μὴ εἰς κριμα ἢ εἰς κατάκριμα».

δ) Ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης. Μετά τήν πρώτη Πεντηκοστή τό βιβλίον τῶν *Πράξεων* σημειώνει δύο οὐσιώδη ἀποτελέσματα: «ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδασχῇ τῶν ἀποστόλων καί τῇ κοινωνίᾳ καί τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καί ταῖς προσευχαῖς» (*Πράξ.* 2,42) καί «καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλώντες τε, κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καί ἀφελότητι καρδίας» (*Πράξ.* 2,46). Συγχρόνως περιγράφεται ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης πού ἐνιδρύεται ὡς στοιχεῖο σχέσεων μεταξύ τῶν πιστῶν: «Πάντες δὲ οἱ πιστεύσαντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καί εἶχον ἅπαντα κοινά, καί τὰ κτήματα καί τὰς ὑπάξεις ἐπίπρασκον καί διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχε» (*Πράξ.* 2,44). Ἀσφαλῶς αὐτή ἡ κοινοκτημοσύνη δέν συνεχίστηκε στή ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ποτέ δέν ἔπαυσε νά ἀποτελεῖ ἕνα ζητούμενο, τό

ὁποῖο διασώζεται, ἔστω, στὸν Ὀρθόδοξο μοναχισμό. Παραμένουν πάντως τὰ στοιχεῖα τῆς χαρᾶς, τῆς ἀφελότητος τῆς καρδίας, τῶν θείων προσευχῶν, καρποὶ γιὰ τοὺς ὁποίους εὐχαριστοῦμε τὸν Κύριο καί συγχρόνως δικαιώνουμε τήν παρουσία καί τὴ συμμετοχὴ μας στήν ἐπαναλαμβανόμενη σέ κάθε θεία Λειτουργία Πεντηκοστή.

Διευκρινίζω ὅτι προϋπόθεση κοινωνίας μέ τό Ἅγιο Πνεῦμα τίθεται ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Χριστό καί ἡ βιοτὴ τῶν πιστῶν σύμφωνα μέ τίς ἐντολές του. Αὐτή ἡ προϋπόθεση ἐνιδρύει σχέση μέ τὸν Χριστό, καί αὐτή ἡ σχέση ὑψώνεται σέ θεία υἰοθεσία ἐξαιτίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού τήν τρέφει καί τήν διατηρεῖ. Διευκρινίζω ἐπίσης ὅτι τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ διακρίνεται ἀπὸ ὅποιο ἄλλο πνεῦμα καθοδηγεῖ τὸν κόσμον, ὅτι δηλαδή ἂν δέν εἴσαι μέ τὸν Θεὸ δέν μπορεῖς νά γνωρίσεις τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί νά παραδοθεῖς στίς δυνάμεις του καί στίς ἐνέργειές του, καί μάλιστα μέ ἐσωτερικὴ ἐμπειρία τῆς παρουσίας του («γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καί ἐν ὑμῖν ἔσται»). Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς εἶναι γεμάτος ἀπὸ ἰσχυρισμούς ὅτι ἕνα πνεῦμα καθοδηγεῖ καί ἐμπνέει μεγάλους μύστες πού ἰδρύουν θρησκείες ἢ φιλοσοφίες, ὅπως ὁ «δαίμων» τὸν Σωκράτη ἢ ὁ «φωτισμὸς» τὸν Βούδα. Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης διευκρινίζει στήν Α' Ἐπιστολῆ του ὅτι πρόκειται γιὰ «πνεῦμα πλάνης»: «Ὁ γινώσκων τὸν Θεὸν ἀκούει ἡμῶν· ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀκούει ἡμῶν. Ἐκ τούτου γινώσκομεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καί τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης» (Α' Ἰωάν. 4,6).

Ἡ θεία Εὐχαριστία ὡς θυσία

Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Μὲ ποίαν ἔννοια ἡ θεία Εὐχαριστία θεωρεῖται ὡς θυσία καί σέ ποιοῦ σημεῖο τῆς θείας Λειτουργίας πραγματοποιεῖται αὐτή ἡ θυσία;

π.Α.Χ.

α) Ἡ θυσία τῆς θείας Εὐχαριστίας δέν ἔχει συμβολικό χαρακτήρα, ἀλλά πραγματικό καί ρεαλιστικό. «Αὐτή ἡ θυσία δέν εἶναι εἰκόνα καί σύμβολο τῆς σταυρικῆς θυσίας, -σημειώνει ὁ ἱερός Καβάσιλας- ἀλλά πραγματική θυσία, δέν εἶναι ὁ ἄρτος πού θυσιάζεται, ἀλλά αὐτό τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ» («Τὸ τὴν θυσίαν ταύτην μὴ εἰκόνα καί τύπον εἶναι θυσίας ἀλλὰ θυσίαν ἀληθινήν, τὸ μὴ ἄρτον εἶναι τὸ τεθυμένον, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα»)¹. Ἐπάνω στήν ἁγία Τράπεζα ὑπάρχει ὁ ἄρτος ὡς ἀντίτυπον πρό τῆς μεταβολῆς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ². Ἡ θυσία ὁμῶς δέν εἶναι τοῦ ἄρτου, ἀλλὰ τοῦ ἁμνοῦ τοῦ Θεοῦ³. Ὅπως τό πρόβατο, συνεχίζει ὁ ἱερός Καβάσιλας, θυσιάζεται πραγματικά ὅταν μεταβληθεῖ ἀπό μὴ σφαγμένο σέ σφαγμένο, ἔτσι καί ὁ ἄρτος μέ τὴ μεταβολή γίνεται ὄχι τύπος, ἀλλὰ «πράγμα σφαγῆς», «τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ τεθυμένον»⁴.

Ἔτσι, λοιπόν, στό ἐρώτημα πότε θυσιάζονται τά δῶρα, πρὶν ἁγιασθοῦν ἢ μετὰ τὸν ἁγιασμό, ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι «ἡ θυσία οὔτε πρὶν τὸν καθαγιασμό οὔτε μετὰ τὸν καθαγιασμό τελεῖται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὥρα τῆς διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετα-

βολῆς τῶν δῶρων» («ἡ θυσία οὔτε πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι τὸν ἄρτον οὔτε μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι τελεῖται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἁγιαζέσθαι»)⁵.

Ἡ μεταβολή θά λέγαμε εἶναι τό σημεῖο ἀναφορᾶς τῆς εὐχαριστιακῆς θυσίας, ἔστω καί ἂν ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμη τὴν τελετὴ τῆς Προθέσεως, κατὰ τὸν ἅγιο Συμεῶν Θεσσαλονίκης, «προφητικά ὁ ἁμνὸς τοῦ Θεοῦ θυσιάζεται χάριν τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου» («θύεται προφητικῶς, ὁ ἁμνὸς τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς»)⁶, ἢ κατ' ἄλλους ἐρμηνευτές τῆς θείας Λειτουργίας ἡ ὥρα τῆς ὑψώσεως «εἰκονίζει τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑψωσιν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ θάνατον, καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν»⁷, ὁ δὲ μελισμὸς «δηλώνει τὴ θυσία τοῦ τιμίου ἄρτου-σώματος τοῦ Χριστοῦ» («τοῦ ἄρτου τοῦ τιμίου τὴν σφαγὴν δηλοῖ»)⁸. Ἡ θυσία, λοιπόν, δέν συνίσταται στήν αἱματηρὴ ἐπανάληψη τῆς θυσίας τοῦ ἁμνοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ στή μεταβολὴ τοῦ ἄρτου στό σφαγιασθέν σῶμα τοῦ Κυρίου. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο δέν ὑπάρχει ἀνάγκη νά ἐπαναλαμβάνεται ἡ ὄντως ἀνεπανάληπτη θυσία τοῦ Κυρίου. Καθὼς ἐπίσης ὅσες φορές καί ἂν προσφερθεῖ ἡ θυσία τῆς θείας Λειτουργίας, ἡ πραγ-

ματικότητα στην όποια μεταβάλλεται ό άρτος μένει πάντοτε ή αυτή, τό ένα σώμα και ή μοναδική και άνεπανάληπτη θυσία αὐτοῦ τοῦ σώματος⁹.

β) Ἡ εὐχαριστιακή θυσία ὡς μυστηριακή ἐπανάληψη τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου ὀνομάζεται ἀνάμνηση «Αὐτό γίνεται σέ ἀνάμνηση ἐκείνου τοῦ γεγονότος... στήν πραγματικότητα τελοῦμε ἐκείνη τή θυσία» («Τοῦτο εἰς ἀνάμνησιν γίνεται τοῦ τότε γενομένου... μάλλον δέ ἀνάμνησιν ἐργαζόμεθα θυσίας») ¹⁰. Ἡ σημασία αὐτῆς τῆς ἔννοιας δέν περιορίζεται μόνο στή σταυρικὴ θυσία ὡς ἱστορικοῦ γεγονότος, ἀλλά ἀγκαλιάζει ὁλόκληρη τή ζωή τοῦ Χριστοῦ ¹¹. Γίνεται ἀνάμνηση και συμμετοχή στή ζωντανή πραγματικότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνακεφαλαίωση ὅλου τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας μας «καί πάντων τῶν ὑπέρ ἡμῶν γεγενημένων, τοῦ σταυροῦ, τοῦ τάφου, τῆς τριήμερου Ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, τῆς δευτέρας και ἐνδόξου πάλιν παρουσίας» ¹².

Ἀπό τό σταυρωθέν σώμα τοῦ Χριστοῦ, μέ τό ὅποιο τρεφόμεστε ὅλοι, διδασκόμαστε, λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, «νά κοινωνοῦμε τῶν ἀρετῶν και τῶν παθημάτων αὐτοῦ, γιά νά ζήσουμε μαζί του και συμβασιλεύσουμε αἰώνια» («κοινωνεῖν ταῖς ἀρεταῖς και τοῖς παθήμασιν αὐτοῦ, ἵνα και αἰωνίως συζήσωμεν και συμβασιλεύσωμεν») ¹³. Μ' αὐτήν τήν ἔννοια ή ἀνάμνηση τῆς σταυρικῆς θυσίας, πάλι κατά τόν ἴδιο Πατέρα, εἶναι ἀνάμνηση ὅλων «τῶν ὑπ' αὐτοῦ τελεσθέντων ὑπέρ ἡμῶν» ¹⁴. Πρακτικά αὐτό σημαίνει ὅτι ὅταν κοινωνοῦμε δέν κοινω-

νοῦμε τό νεκρό σώμα τοῦ Κυρίου, ἀλλά μεταλαμβάνουμε, εἰς ζωήν αἰώνιον, τό ἀναστημένο και ἐνωμένο μέ τή θεότητα σώμα Του. Στή θεία Εὐχαριστία ζοῦμε τά πρῶτα και τά ἔσχατα, τήν ἀρχή και τό τέλος ὡς ταυτοχρόνως παρόντα ¹⁵. Ὁ νεκρός και ἀναστημένος Χριστός εἶναι οὐσιαστικά παρών σέ μία αἰώνια κατάσταση θυσίας ¹⁶.

γ) Σέ σχέση μέ τίς θυσίες κατά τήν προχριστιανική ἐποχή ή εὐχαριστιακή θυσία εἶναι μοναδική και ὑπέρτερη. Πρίν ἀπό τήν Ἐνσάρκωση και τήν παρουσία τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο «προσφερόταν δαιμονική τράπεζα στους ἀνθρώπους» («τράπεζαν οἱ δαίμονες τοῖς ἀνθρώποις ἡτοίμαζον»), γράφει ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων στήν τέταρτη, περί σώματος και αἵματος Χριστοῦ, Μυσταγωγική Κατήχησή του. Συγκρίνοντας δέ ἐκείνη τήν τράπεζα μέ τή μυστική και νοητή τράπεζα «τήν ὅποιαν μάς ἐτοίμασε ὁ Θεός» («ἦν ὁ Θεός ἡμῖν ἡτοίμασεν») λέγει ὅτι «ἐκείνη ἦταν κοινωνία τῶν δαιμόνων, αὐτή δέ κοινωνία Θεοῦ» («ἐκείνη μὲν γάρ κοινωνίαν εἶχε δαιμόνων, αὕτη δέ κοινωνίαν Θεοῦ») ¹⁷. Μεταγενέστερος δέ ἐρμηνευτής τῆς θείας Λειτουργίας ἀναφέρει ὅτι ή θεία τράπεζα στήν ὅποιαν «θυσιάζεται ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ πού πῆρε ἐπάνω του τήν ἁμαρτία τοῦ κόσμου εἶναι ἀσυγκρίτως ὑψηλότερη ἀπό ἐκείνη τήν παλαιά τράπεζα» («θύεται ὁ ἄμνος ὁ αἴρων τήν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀσυγκρίτως ἐστίν ὑψηλότερα τῆς παλαιᾶς ἐκείνης τραπέζης») ¹⁸.

Ἡ θυσία και τό αἷμα τοῦ Κυρίου ἀντικατέστησε ὀριστικά τό ἀτελέσφορο αἷμα τῶν θυμάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ¹⁹. Ἡ

εὐχαριστιακή θυσία ονομάζεται καὶ εἶναι ἀναίμακτος «γὰρ νὰ φαίνεται ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν αἱματηρῶν προσφερομένων θυσιῶν» («πρὸς διαφορὰν τῶν δι' αἱμάτων προσφερομένων θυσιῶν»). Ὀνομάζεται καὶ λογικὴ πάλι «πρὸς διάκριση τῶν προσφερομένων τότε θυσιῶν ἀλόγων ζώων» («πρὸς διαστολὴν τῶν ποτέ θυσιῶν δι' ἀλόγων ζώων προσφερομένων»)²⁰. Θεωρεῖται ἀκόμη πνευματικὴ «τουτέστι μυστικὴ, ἀόρατος καὶ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν»²¹. Καλεῖται τέλος καὶ εἶναι ἡ εὐχαριστιακή θυσία «φριχτὴ καὶ σωτήριος»²², διότι μᾶς σώζει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὸν θάνατο καθιστώντας μας, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ θυσία τοῦ μυστικοῦ δείπνου, κοινωνοῦς «τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ»²³.

Τό θεμέλιο, λοιπόν, αὐτῆς τῆς καινῆς θυσίας, τῆς καθαρᾶς καὶ ἀναιμάκτου, εἶναι ὁ σταυρὸς καὶ ἡ θυσία τοῦ Κυρίου. Ὅπως δὲ χαρακτηριστικὰ γράφει ὁ ἅγιος Ἀνδρέας Κρήτης «διότι ὁ σταυρὸς κατήργησε τὰ Ἰουδαϊκὰ ἥθη, ἔσβησε τὰ ἀρχαιοελληνικὰ ἔθιμα καὶ ἀνέδειξε τὸν χριστιανικὸν τρόπο ζωῆς... ἐλευθερωθήκαμε ἀπὸ τίς στούς βωμούς αἱματηρῆς θυσίας καὶ ἔχομε δεχθεῖ τὴν ἀναίμακτη λατρεία. Μὲ τὸν σταυρὸ ἔχομε ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν “τσίκνα” τῶν δαιμονικῶν θυσιῶν καὶ μετέχομε τῆς πνευματικῆς

εὐωδίας τοῦ μύρου πού πλημμύρισε ὁ Χριστός. Μὲ τὸν σταυρὸ ἀπαλλαγθήκαμε ἀπὸ τίς σκιές τῶν παρελθόντων τύπων καὶ συμφιλιωθήκαμε μὲ τὸ φῶς τῆς ἐν Χριστῷ ἀλήθειας. Μὲ τὸν σταυρὸ περιφρονήθηκε ὁ θάνατος... συντρίφθηκαν ξόανα, ἔπαυσαν οἱ ζωοθυσίες, καταστράφηκαν τὰ εἶδωλα, παντοῦ πλέον ὑπάρχουν Ἐκκλησίες, θυσιαστήρια, ψαλμωδίες, ἀγρουπνίες, θεολογία, βάπτισμα, συνάξεις πιστῶν, γνώση τῆς Γραφῆς, περιφρόνηση τοῦ κόσμου, ἐμπειρία τοῦ οὐρανοῦ, μέθεξι Θεοῦ» («ἂφ' οὗ σταυρός, τὰ Ἰουδαίων ἤργησε, τὰ Ἑλλήνων ἀπεσβέσθη, τὰ χριστιανῶν ἀνέσχεν... τῶν ἐπιβωμίων αἱμάτων ἠλευθερώμεθα, τῆς ἀναιμάκτου λατρείας γεγεύμεθα. Ἄφ' οὗ σταυρός, τῆς δαιμονικῆς κνίσσης ἀπηλλάγημεθα, τῆς πνευματικῆς εὐωδίας τοῦ κενωθέντος μύρου μετέχομεν... Ἄφ' οὗ σταυρός, τῶν τυπικῶν συμβόλων τὰς σκιὰς παρωσάμεθα, καὶ τῷ τῆς ἀληθείας ἐν χάριτι φωτὶ κατηλλάγημεθα. Ἄφ' οὗ σταυρός, καταπεφρόνηται θάνατος... κατεάγησαν ξόανα, ζωοθυσίαι πέπαυται, τὰ εἶδωλεῖα κατέστραπται. Ἐκκλησίαι πανταχοῦ, θυσιαστήρια, ψαλμωδίαί, στάσεις πάννουχοι, θεολογίαί, βαπτίσματα, πιστῶν συμφωνίαί, Γραφῶν ἐπιγνώσεις, γῆς καταφρόνησις, οὐρανοῦ κτήσεις, Θεοῦ μετουσία»)²⁴.

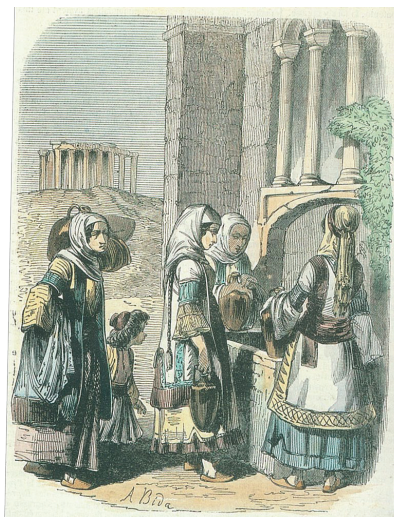
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν θεῖαν Λειτουργίαν*, 33, στό *Φιλοκαλία τῶν Νηπιτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν* 22, κείμενο-μετάφρασις-σχόλια Π.Κ. Χρήστου, ΕΠΕ, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1979, σ. 168. 2. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἔκφραση τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος πρὶν ἀπὸ τὴ μεταβολὴ τῶν τιμῶν Δώρων εἶναι «τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ». Βλ. καὶ Ἀρχιμ. Νικόδημος Σκρέττας, *Ἡ θεία Εὐχαριστία καὶ τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Κολλυβάδων*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶς 2004, σ. 287 ἐξ. 3. Νικολάου Καβάσιλα, *ὁ.π.*, σ. 168. 4. Νικολάου Καβάσιλα, *αὐτ.* 5. Νικολάου Καβάσιλα, *ὁ.π.*, σ. 166, 168. 6. Συμεῶν Θεσσαλονίκης, *Περὶ τῆς Ἱερᾶς Λειτουργίας*, 84, PG 155, 264B καὶ 264D. 7. Θεοδώρου Ἐπισκόπου Ἀνδίδων, *Προθεωρία Κεφαλαϊῶδης περὶ τῶν ἐν τῇ θεῖᾳ Λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καὶ Μυστηρίων*,

PG 140, 464D. Βλ. καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τοῦ σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ*, PG 95, 409C: «Εἶτα ὑφούται ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ ἱερέως ὡς ἐπὶ σταυροῦ». 8. Εὐτυχίου Κων/πολεως, *Λόγος περὶ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας*, PG 862, 2396A. Βλ. Χ. Γ. Σούλτζ, *Ἡ Βυζαντινὴ Λειτουργία. Μαρτυρία πίστεως καὶ συμβολικὴ ἔκφραση*, μτφ. π. Δημήτριος Β. Τζέροπος, Ἀθήνα: Ἀκρίτας 1998, σ. 233-243. Τρ. Τσομπάνης, *Ἡ Μεγάλῃ Εἴσοδος στὴν Εἰκονογραφία*, (διδ. διατριβή), Θεσσαλονίκη 2000. 9. Νικολάου Καβάσιλα, *ὁ.π.*, σ. 168-170. Ἀλκιβιάδης Κ. Καλυβόπουλος, *Χρόνος τελέσεως τῆς θείας Λειτουργίας* [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 37], Θεσσαλονίκη 1982, σ. 107. Πρωτ. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, *Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας*, Ἀθήνα: Ἀρμός 21996, σ. 222-223. 10. Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, Ὀμιλία 17, PG 63, 131γ. 11. Ἀλέξανδρος Σμέμαν, *Εὐχαριστία*, Ἀθήνα: Ἀκρίτας 2000, σ. 283. 12. Ἀπό τῆς θείας Λειτουργίας (Ἀναφορά). Βλ. καὶ Ἀρχιμ. Χριστόφορος Γ. Σταυρόπουλος, *Ἡ θεία Εὐχαριστία Μυστήριον Μυστηρίων*, Ἀθήνα: Ἀποστολικὴ Διακονία 1994, σ. 93-99. 13. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Περὶ τῶν ἁγίων καὶ φριχτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων*, ἐκδ. Σοφοκλέους Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Ἀθήνα 1861, σ. 211. 14. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *ὁ.π.*, σ. 131. 15. Ἱερομόναχος Γρηγόριος, *Ἡ θεία Λειτουργία. Σχόλια*, Ἅγιον Ὅρος 31993, σ. 273. 16. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, στ. 427. 17. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατ. Μυστ. Δ'*, 7, SC 126, 140. 18. Θεοδώρου Ἐπισκόπου Ἀνδιδῶν, PG 140, 425B. 19. Ἑβρ. 9,12 ἐξ. 18-26' 10,1-10. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, στ. 426. 20. Γαβριήλ τοῦ Φιλαδελφείας, *Συνταγματίον περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἱερῶν μυστηρίων*, στό Χρυσάνθου Νοταρᾶ, *Συνταγματῶν...*, ἐν τῇ κατὰ τό Τεργόβυστον τῆς Οὐγγροβλαχίας ἁγιωτάτῃ Μητροπόλει. Ἐν ἔτει ἀπὸ Θεογονίας χιλιοστῶ ἑπτακοσιοστῶ δεκάτῳ πέμπτῳ κατὰ μῆνα Μάρτιον, σ. ξζ'. 21. Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Ὁμολογία πίστεως, ἥτοι ἀπολογία δικαιοτάτῃ*, Βενετία 1819, σ. 81. 22. Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, *Εἰς τοὺς τὰ πρῶτα Πάσχα νηστεύοντας*, 4, PG 48, 867. 23. Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, *Ἱστορία Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Μυστικὴ Θεωρία*, PG 98, 3970. 24. Τοῦ ἐν ἁγίοις Ἀνδρέου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου, *Λόγος I, Εἰς τὴν παγκόσμιον Ὑψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ*, PG 97, 10250- 1028AB.

Ἀθηναῖες στὸν ἀργαλειό, σχέδιο τοῦ S. Melton Fischer (1890)

Ἑλληνίδες στὴν κρήνη, ἐπιχρωματισμένη ξυλογραφία ἔργου τοῦ Alexander Bida (μέσα 19^{ου} αἰ.)

Ὁ Ἅγιος Μεγαλομάρτυς Δημήτριος

«Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγγηγεμένον ἐκ νεκρῶν,
ἐκ σπέρματος Δαυΐδ» (Β΄ Τιμ. 2, 8)

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Ἐφημ. Ἰ. Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, Ἰ. Μ. Πειραιῶς

Τὸν «καλὸν στρατιώτην Ἰησοῦ Χριστοῦ» μεγαλομάρτυρα καὶ μυροβλήτη ἅγιο Δημήτριο φωτίζει τὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα τῆς ἡμέρας. Ὅσα προτρεπτικά λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος γιὰ τὸν μαθητὴ καὶ συνεργάτη του ἅγιο Τιμόθεο τὰ βλέπουμε ἐφαρμοσμένα καὶ στὸν ἅγιο Δημήτριο: ἡ δύναμή του ἦταν ἡ χάρη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κακοπάθησε ὡς καλὸς στρατιώτης Ἐκείνου, ἀθλήθηκε νόμιμα, ἡ διαρκὴς μνήμη του ἦταν ὁ ἀναστημένος Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ μνημόνευση μάλιστα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἐκεῖνο πού ἀποτελοῦσε τὴν ἀναπνοή του κι αὐτὸ συνιστᾶ καὶ τὸ ἀγώνισμα τοῦ κάθε χριστιανοῦ.

1. Ὁ ἀπόστολος δὲν καλεῖ τὸν Τιμόθεο (καὶ δι' αὐτοῦ ὅλους μας) νὰ μνημονεύει τὸν Ἰησοῦ Χριστό ὡς ἕνα σπουδαῖο ἱστορικό πρόσωπο. Ἡ προτροπή του ἔχει τὸ βάθος τῆς πίστεως τοῦ ἴδιου καὶ τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ Χριστός καὶ ποιά ἡ σχέση μας μαζί Του. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ «ἐγγηγεμένος ἐκ νεκρῶν», ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ πού καταπάτησε τὸν θάνατο ὡς Κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, καὶ ταυτοχρόνως εἶναι τέλειος ἄνθρωπος ὡς καταγόμενος «ἐκ σπέρματος Δαυΐδ». Ὁ ἀπόστολος δηλαδή μᾶς καλεῖ στό ἐπίπε-

δο τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ: νὰ πιστέψουμε στὸν Χριστό ὡς Θεό καὶ ἄνθρωπο πού μᾶς προσέλαβε στὸν Ἐαυτό Του καὶ μᾶς ἔνωσε μέ τὸν Θεό.

2. Ἔτσι ἡ μνημόνευση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συνιστᾶ τὴν αὐτονόητη κίνηση τοῦ πιστοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ζώντας τὸν Χριστό στήν ὑπαρξή του ὡς ἐνδεδυμένος Ἐκεῖνον «ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε Χριστὸν ἐνεδύσασθε» Τὸν ἀναπνέει ὅπως ἀναπνέει κανεὶς τὸν ἀέρα γιὰ νὰ ζήσει. Ὅταν ὁ ἅγιος Γρηγόριος Θεολόγος σημειώνει ὅτι πρέπει νὰ μνημονεύουμε περισσότερο τὸν Θεό ἀπὸ τὸ νὰ ἀναπνέουμε – «μνημονευτέον τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον» – δηλαδή ἡ μνημόνευσή Του εἶναι κυριολεκτικὰ θέμα ζωῆς καὶ θανάτου, αὐτὸ ἀκριβῶς σημειώνει: χωρὶς Χριστό δὲν ὑπάρχει πραγματική ζωή. Κι εἶναι γνωστό ὅτι ἡ μνημόνευση αὐτὴ προϋποθέτει τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, διότι μόνον ὁ ἐνεργούμενος ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ πιστεύει στή θεανθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ. «Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» (ἀπόστολος Παῦλος).

3. Τὰ παραπάνω ἐξηγοῦν γιατί ἡ Ἐκκλησία ἀπαρχῆς θεώρησε ὅτι ἡ κατεξο-

χὴν προσευχὴ πού συμπυκνώνει κάθε προσευχὴ τῆς καὶ συνιστᾶ μία συνοπτικὴ ὁμολογία πίστεώς τῆς εἶναι τὸ «Κύριε ἐλέησον» ἢ πιὸ ἀνεπτυγμένα «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν». Σ' αὐτὴν τὴ μονολόγιστη λεγόμενη προσευχὴ ἔχουμε τὴν ἐπακριβῆ ἐπιβεβαίωση τῆς προτροπῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου: μνημονεύουμε καὶ ἐπικαλούμαστε τὸν Ἰησοῦ Χριστό ὡς Θεό καὶ ἄνθρωπο, ὁ Ὅποιος ἦλθε στὸν πεσμένο στὴν ἁμαρτία κόσμο, προκειμένου νὰ μᾶς σώσει. Τὸ ἔλεός Του εἶναι ἡ ἀπάντηση στὴ διαστροφή τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔχει μάλιστα συναίσθηση αὐτῆς καὶ τοποθεῖται ἐν ταπεινώσει ἀπέναντί Του. Γι' αὐτὸ καὶ ὄχι μόνο στίς ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες ἀλλὰ καὶ σέ κάθε ἐπίπεδο τῆς ζωῆς, τὸ «Κύριε ἐλέησον» συνοδεύει κάθε βαπτισμένο χριστιανό, καλόγερο ἢ κοσμικό, μικρό ἢ μεγάλο. Σέ διαφωνία ἐπ' αὐτοῦ, γιὰ παράδειγμα, ἐνός μοναχοῦ μέ τὸν μεγάλο Πατέρα ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος ὁμολογοῦσε ὅτι τὸ «Κύριε ἐλέησον» εἶναι καὶ γιὰ τὰ παιδιά, ἅγγελος Κυρίου ἐμφανίστηκε στὸν μοναχὸ γιὰ νὰ τοῦ πεῖ ὅτι ἡ ἀλήθεια βρῖσκεται στὸν ἅγιο Γρηγόριο.

4. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἡ μνημόνευση τοῦ Χριστοῦ δέν γίνεται κατὰ τρόπο ἐξωτερικό καὶ τυπικό, σάν ἓνα εἶδος μαγικῆς

ἐπανάληψης λέξεων· γίνεται ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ μέ θερμότητα ἀγάπης πρὸς τὸ πανάγιο πρόσωπό Του. Ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὸν Χριστό, τὸν «ἐξ Οὐ καὶ δι' Οὐ καὶ εἰς Ὅν τὰ πάντα ἔκτισται», θέτει σέ ἐνέργεια κατὰ τρόπο αὐξητικό τὴ χάρις τῆς μνήμης Του καὶ ἡ ἀγάπη αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ «κλειδί» τῆς συνεχοῦς ἐπανάληψης τοῦ ὀνόματός Του. Κι αὐτὸ θά πεῖ ὅτι ἡ μνήμη Του καὶ ἡ ἀδιάκοπη ἐπίκλησή Του προϋποθέτουν τὴν τήρηση τῶν ἀγίων Του ἐντολῶν. Πιστός πού ἐπικαλεῖται τὸν Κύριο χωρὶς νὰ ὀδεύει κατὰ τίς ἐντολές Του, κατεξοχὴν τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν συνάνθρωπό του, μᾶλλον δουλεύει σέ ἄλλοτριον δεσπότη καὶ ὄχι στὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό. Ὁ λόγος τοῦ μεγάλου Πατέρα ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ εἶναι καταπέλτης: «Ἐκεῖνος πού μπόρεσε νὰ ἀποκτήσει τὴν τέλεια ἀγάπη καὶ νὰ ρυθμίσει σύμφωνα μέ αὐτὴν ὅλην τὴ ζωὴ του, αὐτὸς ἐπικαλεῖται τὸν Κύριο Ἰησοῦ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» (4η ἔκαστ. *Περὶ ἀγάπης*).

Δέν ὑπάρχει πιὸ ἰσχυρὸ ὄπλο στὰ χέρια μας ἀπὸ «τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ μαρτυρεῖ ἡ δισχιστικὴ ἱστορία τοῦ χριστιανισμοῦ, γιὰτί μέ τὸ ὄνομα αὐτὸ στὰ χεῖλη καὶ στὴν καρδιά ἁγιασαν ὅλοι οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας, ἁγίασε καὶ λαμπρύνθηκε ἐν δόξῃ καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος πού συμβασιλεύει μέ τὸν Κύριο εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἡ Ἀρτοκλασία καί ἡ κανονική τῆς διάταξη 4. Ἡ νεώτερη τάξη τῆς Ἀρτοκλασίας κατά τὰ Τυπικά Κωνσταντίνου Πρωτοφάλτου καί Γεωργίου Βιολάκη (γ)

πρωτ. Εὐαγγέλου Παχυγιαννάκη, Ἰ.Μ. Πέτρας καί Χερρονήσου
Ἐμμ. Ἀθ. Λουκάκη, Θεολόγου

Οἱ παρατηρήσεις πού διατυπώθηκαν στό προηγούμενο τεῦχος τοῦ Ἐφημερίου, θά ἦταν ἐλλιπεῖς ἂν δέν ἐπεσημαίνετο εὐθύς ἀμέσως ἡ ζημία πού ἔχει προκληθεῖ καί ἤδη παγιωθεῖ στήν ἴδια τή δομή τῶν ἐνοριακῶν ἀκολουθιῶν στίς ὁποῖες συνάπτεται, τοῦ Ἐσπερινοῦ, τοῦ Ὁρθρου καί τῆς θείας Λειτουργίας, κυρίως διά τοῦ ἐξοβελισμοῦ τοῦ Βιβλικοῦ στοιχείου. Ὡς ἐπακόλουθο, κατά τόν καθηγητή Πέτρο Βασιλειάδη, «ὁ πιστός στερεῖται ἐνός οὐσιαστικοῦ στοιχείου, χωρίς τό ὁποῖο ἡ εὐχαριστιακή “κοινωνία” παραμένει ἐλλιπής»¹. Στόν μὲν Ἐσπερινό α) διά τῆς ὀριστικῆς ἐκτοπίσεως τοῦ ἁ Καθίσματος τοῦ Ψαλτηρίου ἢ τοῦ Μακάριος ἀνήρ στίς Θεομητορικές ἑορτές καί τῶν ἐπισήμως ἑορταζομένων Ἀγίων, στοιχεῖο, τό ὁποῖο διατάσσει τό *TME*² καί β) τῆς μεταθέσεως τῆς Λιτῆς, ὅπως προαναφέρθη. Στόν Ὁρθρο ἐπίσης διά τῆς ὀριστικῆς κατάργησης α) τοῦ Πολυελέου (Γι' αὐτό καί ἀκοῦμε συχνά Πολυελέους στό Κοινωνικό)! β) Τῶν ᾠδῶν καί τῶν ἀντιστοιχῶν βιβλικῶν αὐτῶν στίχων. Συνήθως στόν Ὁρθρο φάλλονται μόνο ἡ πρώτη καί τρίτη ᾠδή. γ) Τῆς ἀρχοῦσας τῆς ἐπιδόσεως

ἀγίου ἐλαίου στούς πιστούς πρὸς τό τέλος τῆς Ἀκολουθίας, ὡς διατάσσεται στά Μηναια, τηρουμένης στό Ἅγιο Ὅρος καί στίς σλαβικές Ἐκκλησίες. Πρόκειται γιά σεβασμία παράδοση, τήν ὁποία τηρούσαν παλιοί ἱερεῖς. δ) Τῆς Ἀπολύσεως τοῦ Ὁρθρου. ε) Ἡ δέ μετάθεση καί τέλεσή τῆς στή θ. Λειτουργία ἔχει χαρακτηριθεῖ «ὀθνεῖα καί ἐκτός τόπου καί χρόνου...»³, καθόσον προσβάλλει τήν ἴδια τήν οὐσία τοῦ τελεσιουργουμένου Μυστηρίου: «Ἐάν πράγματι ἡ θεία Λειτουργία καλεῖ τούς πιστούς νά μεταφέρουν ἐκεῖ τίς βιοτικές ἀνάγκες τους»⁴ τότε εἶναι παράλογο στήν «τετελειωμένη θυσία ὄλων τῶν θυσιῶν»⁵ νά συνάπτονται ἀμέσως μετά τό «Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου» οἱ δεήσεις, ἡ κεφαλοκλισία, τό «Δέσποτα Πολυέλεε» κ.λπ. τῆς Ἀρτοκλασίας, ὡς ἐάν μὴ «ἦνυσται καί τετέλεσται ... τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον», κατά τή θεία Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου. Φυσικά τὰ ὀνόματα τῶν προσφερόντων τούς ἄρτους, εἶναι δυνατόν νά μνημονευθοῦν στήν Προσκομιδῆ, τῆ Μεγάλη Ἐκτενῆ, ἢ στά Δίπτυχα!

Κατά τόν ἴδιο λόγο παρέλκει ἡ μετάθεσή τῆς κατά τήν ἑορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ

Τιμίου Σταυροῦ στόν Ὅρθρο: «...εἶναι τέτοια ἡ θεολογική καί λειτουργική φύσις τῆς ἑορτῆς αὐτῆς, ὥστε κάθε ἄλλη τελετή, πού ἐπισκιάζει ἢ πού ἔστω τίθεται παραλλήλως πρός τήν ὕψωσι, δέν χωρεῖ στό λειτουργικό της πλαίσιο... Τό ἴδιο θά πρέπει νά ἰσχύει καί κατά τήν Κυριακήν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως...»⁶ καί τῆς Πεντηκοστῆς, ὅπου μετά τή θεία Λειτουργία ἔπεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἐσπερινοῦ.

4. Θαυματουργικές ιδιότητες τοῦ ἁγιασμένου ἄρτου

Τέλος, ἄς σημειώσουμε ἐδῶ, ὅτι τά περισσότερα τῶν ἀρχαίων τυπικῶν ὁμιλοῦν

γιά «θαυματουργικές ιδιότητες τῆς Ἀρτοκλασίας, τοῦ ἄρτου ἐσθιομένου μετά πίστεως: Περί ἰάσεως ψυχικῶν παθῶν καί σωματικῶν νόσων διά τῆς λήψεως ἡγιασμένου ἄρτου, καθόσον οὗτος ἔχει διάφορα χαρίσματα – παύει πυρετούς, διώκει φρίκην (ρίγος) κ.λπ.». Βεβαίως ἡ προσφορά τῶν ἄρτων δέον νά συνοδεύεται ἐπίσης ἀπό τά «ἕτερα εἶδη ἀρτοκλασίας, τοῦτέστιν τόν σίτον, τόν οἶνον καί τό ἔλαιον, τά ὁποῖα μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν πρός εὐλογία τῶν ἀντιστοίχων οἰκιακῶν ἀποθεμάτων καί μάλιστα γιά τήν παρασκευή προσφόρου ἢ κολλύβων ὁ σῖτος».⁷

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Π. Βασιλειάδης, *Lex Orandi*, Ἀθήνα: Ἰνδικτος 2005, σ. 129. 2. Βλ. Προθεωρία, §§ 4 καί 5, σ. 6-7. Στίς ἐνορίες ὅμως δέν ψάλλεται ποτέ τό «Μακάριος ἀνὴρ...». Οὔτε καί ὁ Πολυέλεος στόν Ὅρθρο (ἔστω μερικοί στίχοι), καίτοι πρόκειται περί Βιβλικοῦ στοιχείου. Γιατί ἄραγε; 3. Βλ. Πρωτ. Γ. Τσέτσης, «Στοχασμοί γύρω ἀπό τό θέμα τῆς “Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως”», στήν ἱστ. τῆς Ἀπ. Διακονίας, www.apostoliki-diakonia.gr. 4. Ἰωάν. Ζηζιούλας, Μητρ. Περγάμου, *Ἡ Κτίσις ὡς Εὐχαριστία*, Ἀθήνα 1992, σ. 22. 5. π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν, *Ἡ Ἐκκλησία Προσευχομένη - Εἰσαγωγή στή Λειτουργική Θεολογία*, Ἀθήνα 1991, σ. 118. 6. Βλ. Ἰωάννης Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικάς Ἀπορίας*, Ε', σ. 290-294. 7. Ἀρχιμ. Δοσίθεος, «Υποσημειώσεις...», *ΤΟΘΠΗΣ*, ὁ.π., 78-79.

Ἡ ἐξομολόγησις, ἐπιχρωματισμένη ξυλογραφία ἔργου τοῦ Alexander Bida (1860)

Εισαγωγή στο Κανονικό Δίκαιο καί τήν Κανονική Οικονομία (ΙΑ΄) Ἀγαπητική οἰκονομία τῶν Ἱερῶν Κανόνων

Ἀρχιμ. Γρηγορίου Δ. Παπαθωμᾶ
Καθηγητοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

«Γιατί δέν θά περιοριστεῖ ὁ κανόνας τῆς οἰκονομίας, ἐπειδή ἀπό τήν περίσταση τῆς ἀνάγκης [τῆ συναφειακότητά] προσδιορίστηκε ἡ ἀκριβεία του»
(Κανόνας 37/Πενθέκτης)

Προσεγγιζόμενοι ἔτσι οἱ ἱεροί Κανόνες, ἀναδύεται μέσα ἀπό τήν προσέγγιση αὐτή καί μία ἄλλη πτυχή, πού δέν ὑφίσταται ὑποστατικά στούς πολιτειακούς νόμους. Πρόκειται γιά τήν *ἀγαπητική οἰκονομία*, στό κέντρο τῆς ὁποίας βρίσκεται ἡ *Κανονική Ποιμαντική Διακονία*, ἢ *Κανονική Διαποίμανση* (ἔνταξη στήν ἐσχατολογική πορεία) τῶν λαῶν. Αὐτό ἀκριβῶς ἐννοεῖ καί ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενική Σύνοδος (691), ὅταν λέει ἐμφατικά καί σέ προοπτική οἰκουμενικῆς πρόσληψης: «Πολλῆς ἡμῖν σπουδῆς οὔσης, τοῦ πάντα πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων διαπράττεσθαι, ἔδοξεν [...] ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καί τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκοπῆς τῶν λαῶν προμηθούμενοι»¹. Ἡ ἀγαπητική αὐτή οἰκονομία τῆς πρόσληψης, τῆς κοινωνιακῆς καταλλαγῆς, τῆς φιλόστοργης φιλανθρωπίας, τῆς σωτηριολογικῆς ἀναφορικότητος, τοῦ ἐσχατολογικοῦ προσανατολισμοῦ, εἶναι αὐτό πού τούς προσδίδει ἄλλον ὑποστατικό χαρακτήρα ἐντελῶς διαφοροτικό σέ σχέση μέ τούς πολιτειακούς νόμους καί τούς ὁποίους νομικισμούς.

Στό σημεῖο αὐτό ἄς ὑπογραμμισθεῖ ἐμφατικά, ἐπίσης, ὅτι τὸ γεγονός-κανόνας δέν ταυτίζεται σέ καμμία περίπτωση μέ ἓνα συμβατικό ἢ δικανικό κείμενο², ἀλλά συνιστᾷ μία πρόταση ἐλευθερίας τῆς Χάριτος. Ἡ ἐπίδρασή του στόν κόσμον δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἐφαρμογή (sic) του οὔτε ἀπό τήν ἐκ μέρους τοῦ κόσμου θύραθεν ἐρμηνεία του, ἀλλά ἀπό τή διατήρηση τῆς ἰδιαιτερότητάς του καί ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ζοῦν (τό μήνυμά του καί τήν προοπτική του) οἱ πιστοί-μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἀνά τήν Οἰκουμένη. Ὁ κανόνας δέν μπορεῖ νά μετατραπῆ καί νά μεταλλαχθεῖ σέ κοσμικό νόμον· ἀντίθετα, μπορεῖ (καί πρέπει) νά διαφυλάξει τήν ἐλευθερία τοῦ προσώπου, ἢ ὁποῖα συνιστᾷ τήν ἀναπαλλοτρίωτη δωρεά τῆς Βασιλείας ἀπέναντι στή δικανική/νομικιστική ἀναγκαιότητα (τοῦ νόμου), καθῶς καί τή φιλοστοργία ἀπέναντι στόν (κάθε) ἄνθρωπον καί ἐν γένει τῆ χριστή (= τοῦ Χριστοῦ) φιλανθρωπία.

Μέ αὐτόν τόν τρόπο, ὁ κανόνας ἀσχεῖ μία εὐεργετική ἐπιρροή στήν κοινωνία καί τόν πολιτειακό νόμον, ἐνῶ παράλληλα

ἐπιδρᾶ σωτηριολογικά στό Ἐκκλησιακό Σῶμα. Συνεπῶς, οἱ Ἱεροί Κανόνες δέν ἀπαρτίζουν μία κτητική κατηγορία τοῦ (πτωτικοῦ) κτιστοῦ καί δέν θά καταστοῦν ποτέ νόμοι (ἔστω καί ἐάν Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, ὅπως ὁ Μέγας Θεοδόσιος [Codex Theodosianus-380] καί ὁ Ἰουστινιανός [Codex Justinianus-6ος αἰ.] καί ἄλλοι μεταγενέστερα, τό ἐπιχείρησαν κατά τό παρελθόν, καί ἡ Ἐκκλησία κάποιες φορές ἐνέδωσε...). Ἔτσι, οἱ Κανόνες δέν συνιστοῦν κατηγορία τοῦ κτιστοῦ, γιά νά γίνουν ἢ νά λειτουργοῦν ὡς ὀριζόντιοι νόμοι μιᾶς ὀργανωμένης συστάδας προσώπων τῆς ὅποιας μορφῆς. Αὐτός ἀκριβῶς εἶναι καί ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο οἱ Κανόνες δέν μποροῦν νά ἀποτελέσουν ἀντικείμενο κρίσης καί ἀξιολόγησης ἐπί τῇ βάσει τῶν ἐνδοϊστορικῶν θύραθεν κριτηρίων τοῦ κτιστοῦ (κόσμου). Οἱ Κανόνες ἀποτελοῦν ἔκφραση/ἐκδήλωση καί ἀποτύπωση τῆς ἀγιοπνευματικῆς ἐμπειρίας τῶν Ἁγίων (Ἀποστόλων καί Πατέρων), ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώνεται καθημερινά μέ τή φανέρωση τῆς ἀκριβείας τῆς προοπτικῆς πού ὑπηρετοῦν καί τῆς οἰκουμενικῆς συνείδησης τῆς Ἐκκλησίας, μακριά ἀπό τίς θεσμικές ἐμμονές καί ἀγκυλώσεις τοῦ νομικισμοῦ³, τήν ἑτεροκεντρική ἀκρίβεια καί τήν αἰωνιστική διαχείριση τῶν ὑποθέσεων καί ζητημάτων τῆς Ἐκκλησίας. Μέσα σέ αὐτό τό κλίμα φανέρωσης τῶν Κανόνων, ὅλοι καλοῦνται νά ὑπερβοῦν τόσο τό φράγμα τοῦ νομικισμοῦ ὅσο καί τήν ὑπέριμενη προσκόλλησή του στό γράμμα (τοῦ νόμου), τῆς νομικιστικῆς γραμματολαγνείας, διότι ἀκριβῶς «τέλος γάρ νόμου Χριστός εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύο-

ντι»⁴. Ὁ Χριστός ἀποτελεῖ τήν ἱστορική «ἡμερομηνία λήξεως» τοῦ Νόμου. Μέχρι τόν ἐρχομό Του, ὁ Νόμος δροῦσε ὄντως εὐεργετικά γιά τόν περιούσιο λαό τοῦ Θεοῦ· μετά τόν Χριστό, ὅπου ὁ Νόμος αὐτός προκύπτει ὡς ἀδήριτη ἀναγκαιότητα, δρᾶ ὡς καταλύτης τῆς Χάριτος γιά τό Ἐκκλησιακό Σῶμα καί ὡς ἐξολκέας τῆς πνευματικῆς πατρότητος τῆς ἀσκήσιμης ἀποκλειστικά ἀπό τήν Ἐκκλησία τόσο σέ συλλογικό (Ἐκκλησία) ὅσο καί σέ προσωπικό (ἄνθρωπος) ἐπίπεδο... Γι' αὐτό καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στήν *Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολή* του λέγει ἐμφατικά ὅτι ὁ Χριστός ἀπεκάλυψε ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ὄν προορισμένο νά ζεῖ ὑπό τό κράτος τοῦ νόμου, ἀλλά ὑπό τήν ἀγαπητική καί προσληπτική Χάρη τοῦ Θεοῦ.⁵

Παρά τίς ἱστορικές τους συναφειακότητες, ἐπομένως, οἱ Ἱεροί Κανόνες δέν ἀποτελοῦν κείμενα μέ ξεπερασμένο ἢ δικανικό περιεχόμενο οὔτε ἀπλές κανονιστικές διατάξεις κάποιας ἄλλης δεδομένης ἐποχῆς γιά τή ρύθμιση ζητημάτων διοίκησης, ὥστε νά ἐφαρμόζονται (sic) μέ ἕναν καθαρὰ φορμαλιστικό καί ἄτεγκτο τρόπο. Οἱ Κανόνες περιχρῆσθαι (καί αὐτοί) τόν τρόπο πραγμάτωσης καί φανέρωσης, κάτω ἀπό ἀποκρυσταλλωμένες ἀποκαλυπτικές συνθήκες, τῆς ἐσχατολογικῆς καί ἀμετάβλητης φύσης τῆς Ἐκκλησίας. Καί αὐτή ἡ ἐσχατολογική Ἀλήθεια, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μέσα στούς... καί ἀπό τούς... Κανόνες, ἀνεξάρτητα ἐάν αὐτή θεμελιώθηκε σέ μία ἱστορική συνάφεια καί συγκυρία τελείως διαφορετική ἀπό τή δική μας, συγκροτεῖ τό αἰώνιο καί ἀμετάβλητο ὄντολογικό περιεχόμενο

τῶν Κανόνων μέ τόν ἐσχατολογικό εἰκο-
νισμό τους, ὄντολογικά συστατικά τά
ὅποια τούς ἔκανε καί τούς κάνει μέχρι
καί σήμερα καί στό συνεχές μέλλον νά
ἀποτελοῦν διαδοχικό καί ἀναπόσπαστο
μέρος τῆς ζωῆς καί τῆς μίας καί ἐνιαί-
ας Παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας, μία δια-
χρονική πραγματικότητα πού παραμέ-
νει σέ ἀέναα καί ἀδιάπτωτη, ἐνεργή καί

διαρκῆ ἰσχύ. Ἔτσι, σέ εὐθεία ἀντίθεση
μέ τούς Πολιτειακούς νόμους ὀριζόντι-
ας κατατομῆς, οἱ δισδιάστατοι Κανόνες
τῆς Ἐκκλησίας δέν ἐκπίπτουν ποινικά σέ
ἐργαλεῖο πειθάρχησης τῶν μαζῶν, ἀλλά
ἐκφράζουν ἀέναα μία ζῶσα διαχρονικά
πραγματικότητα καί μία ἰσχυρή καί δυ-
ναμική σχέση μέ τό αἶτημα τῆς Ἀλήθειας,
ἡ ὅποια εἶναι Πρῶσωπο.⁶

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Κανόνας 12/Πενθέκτης. 2. Ἐν τούτοις, στήν ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ
ἐλλεῖπει μία τέτοια ἐμφανῆς καί σημειολογική διάκριση μεταξύ κανόνων καί νόμων ἐκ μέρους
τῶν σχολαστικῶν (= νομικῶν, ἐκκλησιαστικολόγων) πβ., π.χ., τόν Πρόλογο τῆς «Συναγωγῆς
εἰς 50 Τίτλους» τοῦ Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ, ὅπου λέγεται ὅτι οἱ Σύνοδοι «νόμους τινάς
καί κανόνας οὐ πολιτικούς, ἀλλά θεῖους περὶ τῶν πρακτέων ἢ μὴ πρακτέων ἐξέθεντο» (βλ. V.
Benešević, *Ioannis Scholastici Synagoga L Titulorum ceteraque eiusdem opera juridica*, Μόναχο 1937,
σ. 4). Ἄρα, ἡ ταύτιση προέρχεται ἐκ μέρους τῶν νομικῶν, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία ἔκανε καί κάνει
συστηματικά τήν περιεχομενική διάκριση τῶν δύο ὅρων. 3. Πβ. Τίτ. 3, 9: «[...] μωρὰς δὲ ζητήσεις
καί γενεαλογίας καί ἔρεις καί μάχας νομικὰς περιῖστασο· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καί μάταιοι». 4.
Πβ. Ρωμ. 10, 4. 5. Βλ. Ρωμ. 6, 14. 6. Πβ. Ιω. 14, 6.

Ἡ Ἑλληνίδα μάνα,
χαλκογραφία ἔργου
τοῦ L. Hicks (19^{ος} αἰ.)

Ἡ Ἑλληνίδα μάνα,
χαλκογραφία ἔργου
τοῦ H. Corbould (πιθ.
μέσα 19^{ου} αἰ.)

Ἰησοῦς καὶ Ἑλληνας (Ἰω. 12.20-26): Ἡ Ἱστορία ἐνός Κόκκου Σίτου.....

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Τὴν ἡμέρα τῆς θριαμβικῆς εἰσόδου τοῦ Ἰησοῦ στὸν Ναό ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης προτιμᾷ μία διαφοροερικὴ εἰκόνα ἀπὸ τὴ συνέχεια πού περιγράφουν οἱ Συνοπτικοί, τὴν ἐντελῶς ἀρνητικὴ: ἔμποροι, διαβόητα «οὐαί», ἄκαρπη συκῆ... Ἐπιλέγει (12.17-18) μέσα στή γιορτὴ ὄσους ἐκ τοῦ «ὄχλου» εἶδαν ἢ ἄκουσαν νά ἀνασταίνει τὸν Λάζαρο (Ἰω. 11.32-44), ὅπως μερικὸς Ἑλληνας, Ἑβραίους προσήλυτους ἐξ Ἑλλήνων, πού ἐζήτησαν νά γνωρίσουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν Ἰησοῦ. Ὅταν Ἐκεῖνος ἐκφράζεται εὐγενικὰ καὶ ἀνεπανάληπτα (στχ. 23): «ἀποκρίνεται αὐτοῖς λέγων: ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Ἀλλὰ ἀντὶ γιὰ ἄλλη ἐπεξήγηση παραθέτει τὸ θέμα τοῦ “ἀποθανόντος κόκκου σίτου” (24): «Ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει. ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει». Τὰ ὅσα λέγει στή συνέχεια (στχ. 25-33) ἀναφέρονται στὸ ἐπικείμενο πάθος (θάνατο). [Σ. Ἀγουριδῆς, *Τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο (Α' κεφ. 1-12)*, Θεσσαλονίκη, 2005, 538-550].

Ὁ Ἰησοῦς πού ἀπευθυνόταν πρωτίστως σὲ ἀγρότες ὀμιλεῖ μὲ τίς παραστάσεις τους, χρησιμοποιῶντας ἀλληγορικὰ τὸ σύμβολο τῆς καρποφορίας τοῦ σπόρου στὸν 2^ο κύκλο ὀμιλιῶν μὲ τίς παραβολές (Ματθ. 13 καὶ λοιποὶ Συνοπτικοί): Σπορέως, Κόκκου

σινάπεως, Ζιζανίων, Σπόρου σίτου (Μάρκ. 4.26-29). Ἐδῶ ὅμως ἡ ἰωάννεια μοναδικότητα ξεπερνᾷ τὴν ἀλληγορία, διατυπώνει τὸ Μυστήριον τῆς εὐσεβείας ἕως θανάτου, τὸ ὁποῖο βέβαια πρῶτος ἐφαρμόζει ὁ Χριστός (στχ. 26). Αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς Καρπὸς τῆς ζωῆς. Τὸ θέμα εἶναι γιὰτί ἐπιλέγεται τὸ σύμβολο τοῦ κόκκου τοῦ σίτου παρόντων τῶν «Ἑλλήνων» πού ἦταν κοσμοπολίτες, γνώριζαν συγγενῆ βλαστικά θέματα μυητικοῦ θανάτου καὶ ἀναγέννησης. (Πρβλ. Ἰω. 7.35: «εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορευέσθαι καὶ διδάσκειν τοὺς Ἑλληνας»). Ὁ Ἰωάννης ἀποτείνεται σὲ καλλιεργημένους ἀνθρώπους ἐξ ἐθνῶν πού εἶχαν παραστάσεις ἀπὸ ἀρχαῖα μυστήρια, τὰ ὁποῖα ἦταν ὁ πυρήνας τῆς θρησκείας, κι ὄχι ἡ τυποποιημένη μαζικὴ λατρεία ἀστικῶν καὶ λαϊκῶν θεοτήτων, Δωδεκάθεο, κ.ἄ. πού δὲν βελτίωνε ἠθικὰ τὸ ἄτομο.

Μία ἀνάλογη Ἱστορία ἐνός κόκκου σίτου συγκροτοῦσε τὸν ἱερό λόγο τῶν Ἐλευσινίων. Ἐκεῖ γινόταν ἡ ἀποκάλυψη ἐνός θερισμένου στάχυος, περιέργως φυτρωμένου ἐκτός ἐποχῆς. Τελοῦνταν στίς 15-24 Βοηδρομιῶνος, τέλη Σεπτεμβρίου, ἔχοντας αἶτημα τὴ βροχή: «Ἰε, κύε» (βρέξε, κυφώρησε) ἔψαλλαν οἱ μύστες. Στά Ἐλευσίνια, εὐρέως γνωστὰ μυστήρια, ἦταν χιλιάδες οἱ μυημένοι, ἀκόμη καὶ δοῦλοι.

Δέν περιέκλειαν μαγεία, οί μάγοι ἀποκλείονταν. Οὐσιαστικά ἦταν μία μυητική κατάδυση στό βασιλείο τοῦ θανάτου, τῆς Περσεφόνης πού συμβολίζει -κατά τούς θρησκευολόγους- τή νέα σοδειά. Διέδιδαν μάλιστα γιά μία «ἐμφάνιση» τῆς θεᾶς, ὅμως πρόκειται γιά δρώμενα, σάν θέατρο σκιῶν, νοητική μεταφορά τοῦ μύστη στόν κόσμο τῶν ψυχῶν. Στήν προαναφερθεῖσα τεχνητή ἀποκάλυψη τοῦ στάχυος κρυβόταν τό μυστήριο τοῦ σπόρου τοῦ σίτου: θαβόταν (πέθαινε) καί φύτρωνε (ἀναγεννᾶτο) ὡς νέος καρπός, στάχυς, δείχνοντας ἐξ ἀναλογίας πῶς ἡ ἀθάνατη καί ἀγέννητη, ὅπως πίστευαν, ψυχή εἶχε δυνατότητα μετά τόν θάνατο τοῦ σώματος νέας μετενσαρκώσεως, νέου κύκλου ζωῆς. Τό 10^ο κεφάλαιο τῆς *Πολιτείας* τοῦ Πλάτωνα, μέ τήν κάθοδο τῶν ψυχῶν, τά Ὀρφικοδοιμιστικά Μυστήρια, ὅπως τά περιγράφουν ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς, τό ἀποδεικνύουν. Ὁ “θάνατος” τοῦ σπόρου εἶναι μία ἐθνική σωτηριολογική ἐπαγγελία.

Ἡ ὅλη προπαρασκευή τῶν μυστῶν τῶν Ἐλευσινίων, μέσω ἀρρήτων λόγων καί παραστάσεων, ἦταν ἓνα ταχύρρυθμο μάθημα ἐσωτερικῶν ἐμπειριῶν, ὀφειλόμενων σέ ἓνα εἶδος διεύρυνσης τῆς συνειδήσεως, μετά ἀπό μακρό βᾶδην στήν Ἱερά ὁδὸ καί νηστεία βοηθοῦντος τοῦ πιομένου κυκεῶνα, ἔχοντος ψυχοτρόπο ἐπίδραση, ὥστε νά ὑποστοῦν “μεγένθυση”, νοητικῶς, λεπτομέρειες πού ἡ καθημερινότητα δέν ἐπέτρεπε νά συνειδητοποιηθοῦν. Τό μυστήριο τοῦ ἀνθρώπου περιγράφεται, ἐνῶ συνοψίζεται μέ ἓναν θερισμένο στάχυ ἡ νέα σοδειά, ἡ ὁποία προέκυπτε ἀπό σπόρο, κατατιθεμένου στή γῆ στά πρωτοβρόχια, γιά νά δώσει καρπό, νά γεννηθοῦν νέοι

ἄνθρωποι: Στόν σπόρο-σῶμα ἐνεκλείετο ἡ ἀθάνατη (ἀγέννητη, κατ’αὐτούς) ψυχή, θά συνέχιζε νά ὑπάρχει, θά κατέβαινε σέ ἄλλο σῶμα. Ὅπου ὑπάρχει σπορά, ὑπάρχει θάνατος, ἀλλά τώρα καί ὑπόσχεση νέας ζωῆς, ἐγκλεισμένη στή φυλακή τοῦ κόσμου, ἀλλά μέ ὑπόσχεση ὀριστικῆς ἀπελευθέρωσης.

Ἐξ ἀρχῆς, στόν ἀρχέγονο Χριστιανισμό, μυστηριακές λατρεῖες ἀντιμετωπίστηκαν, ὡς παρέχουσες μία δόκιμη μυητική γλῶσσα, ὅπως τό μυστήριο τοῦ κόκκου σίτου στόν Ἰωάννη, χρήσιμες στή διαμόρφωση τῆς νέας συμβολικῆς, δηλαδή δημιουργία μιᾶς γλῶσσας ἱεραποστολῆς. Οἱ ψυχολογικές προεκτάσεις ἐνός Μυστηρίου ἐλληνικοῦ τύπου ἐπὶ τῶν μυστῶν σέ καθημερινή, καθολική, βάση, εἶχαν ἐνδιαφέρον. Ἡ συμβολική κάθοδος τοῦ μύστη στόν Ἄδη, τό βασιλείο τοῦ θανάτου, σέ ἐποχή σποράς, περιέχοντας τήν προκαταρκτική βίωση τοῦ προορισμοῦ τῆς ψυχῆς, προφανῶς ὑποδεικνύει μία ἀναλογία πρὸς τό Μυστήριο τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀφιέρωσης στόν Χριστό.

Ἡ Ἐκκλησία δέν διαλεγόταν μέ ὀπαδούς χονδροειδοῦς ὕλισμοῦ, μάγους... Οἱ μύστες ὅμως ἀγροτικῶν Μυστηρίων ἀντιμετωπίζονταν ἀλλιῶς, ἐφόσον καί τό κεντρικό Μυστήριο, ἡ Θεία Εὐχαριστία, πού ἱδρυσε ὁ Χριστός, στηριζόταν στήν κοινωνία σταρένιου ἄρτου-νεροῦ. Ἐξηγεῖται ἔτσι πῶς πολύ ἀργότερα, σέ Ἀπόκρυφα κείμενα, γίνεται λόγος γιά Κάθοδο τοῦ Χριστοῦ στόν Ἄδη!

Εἶχε μία τεχνική προσαρμοσμένη στό νά προσελκύσει εἰς Χριστόν Ἐθνικούς ἀναγνώστες ὁ μαθητῆς τῆς ἀγάπης, θιασώτης τῆς διαρκοῦς ἐορτῆς... Λεπτομέρεια: Ἐορτάζει στίς 26 Σεπτεμβρίου...

Ὁ Χριστιανισμός στὰ Βρετανικά νησιά
V. Ὁ πάπας Γρηγόριος Α' (590-604)
καί ἡ ἱεραποστολή τοῦ ἁγ. Αὐγουστίνου (597)
στήν Ἀγγλία (α)

Ἀρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ἱ. Προϊστ. Ἱ.Ν. Ἀγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Ὁ πάπας Γρηγόριος Α' (590-604) νέος τό 579-586 ἀπεστάλη ὡς ἀποκρισάριος στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἀπόκτησε πλούσιες ἐμπειρίες, χωρίς ὅμως νά μάθει τήν ἑλληνική γλώσσα. Κατά τήν ἐκεῖ παραμονή του γνώρισε τό ἔργο τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου καί στή συνέχεια τό εἰσήγαγε στήν Δύση. Εἰσήγαγε πολλά λατρευτικά ἔθιμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως στή Ρώμη, ὅπως τήν ἑορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Τό κύριο χαρακτηριστικό τῆς παπασύνης του ἦταν ἡ ἔντονη φροντίδα για τόν ἐκχριστιανισμό τῶν λεγομένων βαρβάρων¹.

Ἀπό πληροφορίες πού εἶχε συλλέξει ἀποφάσισε νά ἀποστείλει τόν μοναχό Αὐγουστῖνο μέ ομάδα ἱεραποστόλων στήν Ἀγγλία τό 597². Ἡ ἀποστολή σχετίζεται μέ τόν θρόνο, τόν ὁποῖο διασώζει ὁ Βέδας, ὅτι ὁ πάπας εἶδε στή Ρώμη κάποιους Ἀγγλους καί παρανόησε ὅτι εἶναι ἄγγελοι· ἐξέλαβε τή συνάντηση αὐτή ὡς θεία προσταγή για τήν ἱεραποστολή στους Ἀγγλους, ἀναλόγως μέ τό ὄραμα τοῦ ἀπ. Παύλου στήν Τρωάδα για τόν εὐαγγελισμό τῆς Εὐρώπης³.

Οἱ Χριστιανοί ἱεραπόστολοι ἀποβιβάσθηκαν ἀρχικά στό Κέντ, ἐπειδή ὁ βα-

σιλέας του Ethelbert εἶχε νυμφευθεῖ τήν Bertha, κόρη τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Charibert I, ἡ ὁποία ἦταν Χριστιανή καί εἶχε διαμεσολαβήσει. Ὁ πάπας Γρηγόριος ἔλπιδε ὅτι ὁ Αὐγουστίνος θά μετέστρεφε ὅλη τήν Ἀγγλία στόν Χριστιανισμό, ἀλλά ἡ ἱεραποστολή σημείωσε πρόοδο μόνο στό Κέντ καί τό Ἔσσεξ. Ὁ Ethelbert μεταστράφηκε, ἀλλά ὁ γιός του Eadbald ἀρνήθηκε τόν Χριστιανισμό ὅταν ἀνέλαβε τόν θρόνο τό 616· τελικά ὁ δευτερός ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Canterbury Λαυρέντιος κατόρθωσε νά τόν μεταστρέψει. Ἡ ἀδελφή τοῦ Ethelbert (Æthelberg), ἡ Eadbald ἦταν ἐπίσης Χριστιανή καί ὅταν παντρεύθηκε τό 618 τόν Edwin βασιλέα τῆς Northumbria (616-633), ὁ ὁποῖος ἦταν παγανιστής, δέχθηκε νά παραχωρήσει τήν ἐλευθερία τῆς Χριστιανικῆς λατρείας ὡς μέρος τῆς συμφωνίας τοῦ γάμου. Τελικά, ὁ Edwin βαπτίσθηκε τό 627 καί τότε ἐπέτρεψε στόν πνευματικό τῆς συζύγου του Παυλίνο, νά ἰδρύσει μία ἐπισκοπή στήν Ὑόρκη. Ὁ Παυλῖνος ἦταν Ἰταλός, συνεργάτης τοῦ Αὐγουστίνου, καί πολύ αὐστηρός στήν τήρηση τῆς Ρωμαϊκῆς παραδόσεως, ἀλλά στή Northumbria ὑπῆρχαν πολύ ἔντονες Κελ-

τικές έπιρροές, οί όποίες ένισχύθηκαν άκόμη περισσότερο όταν ό Oswald άνέλαβε τόν θρόνο (635-643), έπειδή είχε ζήσει άρκετό χρόνο στό νησί τής Άϊόνα (Iona) και στό εκεί περίφημο ιρλανδικό μοναστήρι. Ό Oswald ήταν ένθουσιώδης και άσκησε πίεση στόν βασιλέα Cynegils του Wessex νά μεταστραφεί στόν Χριστιανισμό και νά έπιτρέψει στόν Βιρίνο, ό όποίος είχε άποσταλεί από τή Ρώμη, νά κηρύξει στό βασιλείο του. Ό Cynegils φάνηκε πρόθυμος στην ίεραποστολή του Βιρίνου προκειμένου νά έξασφαλίσει τήν ύποστήριξη του Oswald άπέναντι του βασιλείου τής Μέρσια (Mercia). Ό βασιλέας, μάλιστα, Penda τής Mercia (626-55) ήταν άνεκτικός άπέναντι του Χριστιανισμού και ό γιός του Peada έγινε Χριστιανός τό 653. Για κάποιο διάστημα ή Mercia κυβερνήθηκε από τή Northumbria (657-658), αλλά σύντομα έπαναβεβαίωσε τήν άνεξαρτησία της υπό τήν ήγεσία του Χριστιανού βασιλέα της Wulfhere, ό όποίος ήταν προστάτης του άγ. Chad (Ceadda).

Τό τελευταίο μέρος τής Άγγλίας, τό όποίο δέχθηκε τόν Χριστιανισμό ήταν τό Sussex (681) και ή μεταστροφή του

οφείλεται στόν άγ. Wilfrid (634-709). Ό Wilfrid, όπως και ό Chad, είχε εκπαιδευθεί στό μοναστικό κέντρο του Lindisfarne, υπό τή σκιά τής Άϊόνας (Iona).

Στήν άρχή, ή δράση του Αύγουστίνου κάλυπτε όλο τό Κέντ (Kent), μέ κέντρο τήν πρωτεύουσα του βασιλέως Ethelbert Καντέρμπουρυ (Canterbury), ή ρωμαϊκή πόλη Durobrevis και έπεκτεινόταν όπου άναγνωριζόταν ό τελευταίος ως έπικυρίαρχος των άλλων βασιλέων. Μετά τήν άφιξη του δευτέρου κύματος ίεραποστόλων από τή Ρώμη (601) και τήν παραλαβή του παλλίου, τό όποίο απέστειλε ό πάπας στόν Αύγουστίνο ως σύμβολο τής μητροπολιτικής θέσεώς του, ό τελευταίος άνέλαβε τήν ύποχρέωση νά όρίσει 12 βοηθούς επισκόπους και τό συντομότερο δυνατόν νά στείλει έναν επίσκοπο στην Ύόρκη (York, άρχαίο Eboracum) για τίς άνάγκες του Βορρά⁴.

Ό Αύγουστίνος πέτυχε νά πραγματοποιήσει μόνο τό πρώτο σκέλος όρίζοντας επισκόπους στό Λονδίνο και τό Rochester (Ρότσεστερ), διότι σύντομα άπεβίωσε (24.5.604). Λίγο πριν πεθάνει όρισε ως διάδοχό του τόν μαθητή του Λαυρέντιο⁵.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. (CPL 1711). Βλ. Φ. Σ. Ίωαννίδης, «Γρηγόριος Μέγας ό Διάλογος και Ίωάννης τής Κλίμακος, Παράλληλες άναγνώσεις στη σκιαγράφηση του ποιμένα και του έργου του», *ΕΕΘΣΑΠΘ/Τμήμα Θεολογίας, Νέα Σειρά, Τιμητικό Άφιέρωμα στόν Όμότιμο Καθηγητή Νικόλαο Άθ. Ματσούκα* 12 (2002) 133-150. **2.** Βλ. St. Harris, "Bede and Gregory's Allusive Angels", *Criticism* 44 (2002) 271-289. **3.** Βέδας, *Έκκλησιαστική Ίστορία*, I, 29. **4.** Βέδας, *Έκκλησιαστική Ίστορία*, I, 29. **5.** Βέδας, *Έκκλησιαστική Ίστορία*, II, 3-4.

Ἑτυμολογία καὶ γλωσσικὴ διδασκαλία

Ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Τροχαλάκη
Θεολόγου - Γενικοῦ Ἱατροῦ, Ἱ.Μ. Λαγκαδᾶ

Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο ὅτι ποτέ ἄλλοτε δέν γίνεται ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσης, καὶ γιὰ τὰ παιδιά καὶ γιὰ τοὺς μεγάλους, τόσο ἐλκυστικὴ καὶ συναρπαστικὴ, ὅσο ὅταν ἡ γλῶσσα ἀναλύεται καὶ κατανοεῖται μέ βᾶση τὸ ἐτυμολογικὸ ὑπόβαθρο τῶν λέξεων.

Ἄς προσέξουμε τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξεως φῶς. Στὴν ἀσυναίρετη μορφή του εἶναι «φάος». Ἀφαιρουμένης τῆς καταλήξεως «-ος», ἀναδεικνύεται τὸ θέμα «φα», πού φαίνεται καὶ στά δύο ρήματα: «φαίνω» (φωτίζω) καὶ «φημί» (λέγω). Τὸ «η» τοῦ «φημί» εἶναι τὸ «α» τοῦ «φαίνω», πού ἔχει τραπεὶ σέ «η». «Φαίνω» καὶ «φημί» εἶναι μέν δύο ρήματα, ἀλλὰ ἔχουν μία ρίζα, καὶ ἀποτελοῦν, θά λέγαμε, δύο ὄψεις τοῦ ἰδίου νομίσματος, μέ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχουν καὶ οἱ δύο τὸ ἴδιο ἐννοιολογικὸ ὑπόβαθρο. Ὁ λόγος ἐξέρχεται ὡς φῶς, ὅπως καὶ ἡ φωνή ἀπό τὸ στόμα. Ὁ λόγος εἶναι, θά ἔλεγε κανεὶς, τὸ φῶς τοῦ νοῦ, καὶ διὰ τῆς φωνῆς, πού ἐξέρχεται τοῦ στόματος, φανερώνεται στοὺς ἄλλους ὅ,τι ἔχει ὁ νοῦς μας, καὶ ἔτσι ἔχουμε μεταξύ μας κοινωνία. Διὰ τοῦ φωτός γνωρίζουμε τὸν κόσμον, διότι ἔτσι βλέπουμε ὅ,τι ὑπάρχει. Ὅλα ὅσα ὑπάρχουν γύρω μας, θά ἦσαν γιὰ μᾶς ἄγνωστα, σάν νά μὴν ὑπῆρχαν, ἂν δέν ὑπῆρχε πρῶτον μέν τὸ φῶς καὶ

δεύτερον ἡ δυνατότητα νά βλέπουμε διὰ τοῦ φωτός. Ἀντίστοιχα καὶ ὁ λόγος φωτίζει τὴν ζωὴ μας, ὥστε νά ἀνακαλύπτεται ἡ αἰτία, ὁ λόγος γιὰ τὸν ὅποιο ὑπάρχει τὸ κάθε τί.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλάσμενος γιὰ τὸ φῶς. Αὐτὸ φαίνεται ἰδιαιτέρως στό μικρὸ παιδί, πού, μόλις βρεθεῖ στό σκοτάδι, καταλαμβάνεται ἀπὸ φόβο καὶ κλαίει. Τὸ φῶς τῆς ἡμέρας προσφέρει ἡμερότητα. Μερικοὶ λένε, «στό σκοτάδι ἀγριεύομαι». Οἱ Χριστιανοί, ὡς υἱοὶ Θεοῦ, ἀποκαλοῦνται ἐπίσης «υἱοὶ φωτός» (Ἰωάν. 12,36) καὶ «υἱοὶ ἡμέρας» (Α΄ Θεσ. 5,5). Τὰ ἔργα τῆς ἁμαρτίας ὀνομάζονται ἔργα τοῦ σκότους· «ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτός» (Ρωμ. 13,12). «Ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι οὐδεμία» (Α΄ Ἰωάν. 3,5).

Ἄνθρωποι πού ἔχουν πρόβλημα δυσλεξίας διαπιστώνουν ὅτι ἔχουν ἀνάγκη συναισθηματικῆς τονώσεως, γιὰ νά ἀντιμετωπίσουν τὸ πρόβλημα αὐτὸ μέσα στὴν ζωὴ. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ εἰρήνη. Καὶ ἡ εἰρήνη προϋποθέτει τὴν ἐνότητα. Ὅπως λέγει καὶ ἓνα τροπάριο τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος «τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης συνδεόμενοι οἱ ἀπόστολοι». Αὐτὴν τὴν εἰρήνην πρωτίστως ἔχει ἀνάγκη ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ,

γιά νά ισορροπήσει, γιά νά νοιώσει εϋτυ-
χισμένο, γιά νά νοιώσει πληρότητα. Πάνω
στό πνεύμα τῆς εἰρήνης οικοδομεῖται ἡ
ὕγιής παιδεία, ἡ μόρφωση ἐκείνη πού
ἐνδύει τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν
ἀρετή. Ὅταν τώρα μέ αὐτό τό κριτήριο
ἀξιολογήσει κανεῖς τήν ἀγωγή τήν ὁποία
προσφέρει στό παιδί σήμερα ἡ οἰκογένεια
στήν ὁποία ἀνατρέφεται, τό σχολεῖο
τό ὁποῖο παρακολουθεῖ, τά ἠλεκτρονικά
παιγνίδια στά ὁποία δίδει τήν καρδιά
του καί τόν νοῦ του, ἀβίαστα θά ὀδηγη-
θεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἂν θεωρήσουμε
τήν εἰρήνη ἄρτον τῆς ψυχῆς, τότε τό παι-
δί πνευματικῶς ὑποσιτίζεται, ἀκριβῶς
ἐπειδὴ ἡ εἰρήνη ἀποτελεῖ τό βᾶθρο πάνω
στό ὁποῖο στηρίζεται ἡ ψυχική ἰσορροπία
τοῦ παιδιοῦ. Διότι «ἄρτος καρδίαν ἀν-
θρώπου στηρίζει» (Ψαλμ. 103,15), καί ἂν
ἐπομένως τῆς φυσικῆς καρδίας στήριγμα
εἶναι ὁ ἄρτος ὁ φυσικός, ἡ εἰρήνη εἶναι
τῆς πνευματικῆς καρδίας τό στήριγμα.
Ὅταν τό παιδί δέν νοιώθει μέσα του τό
στήριγμα αὐτό, εἶναι ἀνασφαλές. Καί ὡς
ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀνασφάλειάς του,
ἀναζητεῖ τήν ἀποδοχή καί δέν ἀντέχει
τήν ἀπόρριψη, δέν ἔχει ὑπομονή, ἄγχεται,
ἀνησυχεῖ, καταλαμβάνεται ἀπό πανικό,
γίνεται ὑποχείριο κάθε φοβικῆς ἀπειλῆς,
ἡ ψυχική του ἰσορροπία διαταράσσεται,
ἡ προσωπικότητά του σχίζεται.

Πῶς θά δώσουμε στό παιδί καί πῶς θά
ἀποκτήσει ὁ καθένας αὐτό γιά τό ὁποῖο
πλάσθηκε; Μά εἶναι ἀπλό· πρέπει νά

ἐπιλάμψει ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος. «Ἡ
γέννησίς σου, Χριστέ ὁ Θεός, ἀνέτειλε τῷ
κόσμῳ τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως». Πρέπει
νά ἔρθει μέσα μας τό φῶς τῆς γνώσεως.
Πρέπει ἐπομένως νά τροποποιηθεῖ ἡ δι-
δασκαλία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ὥστε
νά προσφέρει συναισθηματική ἀναζωο-
γόνηση, ἀφοῦ κατ' ἐξοχήν ἔχει τήν δυνα-
τότητα αὐτήν.

Ἡ Ὁρθόδοξος Λατρεία εἶναι λογική
λατρεία (Ρωμ. 12,1). Καί θέλησε ὁ Θεός
νά ἔχει γραφεῖ πρωτοτύπως στήν ἐλλήνι-
κή γλῶσσα, ὅπου ἡ λογική δομή τοῦ λό-
γου καθιστᾷ τήν γλῶσσα αὐτή κατ' ἐξο-
χήν ἰκανή εἰς τό νά φανερώνει τήν ταυ-
τότητα τοῦ λόγου ὡς εἰκόνας τοῦ φωτός.
Εἶναι ἡ γλῶσσα στήν ὁποία κατ' ἐξοχήν
μπορεῖ κανεῖς νά ἐρευνᾷ γιά ὅλες τίς λέ-
ξεις τῆς τήν ἐτυμολογία τους. Εἶναι, γι'
αὐτό, ἡ γλῶσσα τῆς ἐρεύνης, ἡ γλῶσσα
τοῦ λόγου, καθὼς δίνει στόν νοῦ μας τήν
δυνατότητα νά διερευνοῦμε παράλληλα
τούς λόγους τῆς γλώσσας καί τούς λό-
γους τῶν ὄντων. Ὅπως προηγουμένως
πήραμε ἀφορμή ἀπό τήν ἐτυμολογία τῶν
δύο αὐτῶν συζυγιῶν λέξεων, «φῶς» καί
«φωνή», «φαίνω καί «φημί», γιά νά ἐμ-
βαθύνουμε στίς ἔννοιες τῶν ὄντων πού
δηλοῦνται μέ τά ὀνόματα αὐτά, ἔτσι
μποροῦμε καί μέ τίς ὑπόλοιπες λέξεις
νά κάνουμε, μάλιστα μέ αὐτές πού ἀνά-
γονται στήν ταυτότητα τῆς ἀνθρωπίνης
ὑπάρξεως καί τῆς ὅλης δημιουργίας,
ὅπως ἡ λέξη «πνεῦμα».

Νεάπολις

Πρωτ. Σπυρίδωνος Λόντου
Ίερ. Προϊσταμένου Ι.Ν. Ἀγ.Παντελεήμονος Ἰλισσοῦ
Υποψ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ἀπὸ τῆ διαμονή στή Σαμοθράκη, ὁ Παῦλος καί οἱ συνεργάτες του σαλπάρουν γιά νά περάσουν στή Μακεδονία καί ἀγκυροβολοῦν στό λιμάνι τῆς Νεαπόλεως (σημερινῆς Καβάλας), ὀλοκληρώνοντας τό ὄνειρο πού εἶδε ὁ Ἀπόστολος, ἕναν ἄνδρα Μακεδόνα πού τοῦ ζητοῦσε νά ἔλθει στή Μακεδονία γιά νά τοὺς βοηθήσει (Πράξ. 16,9-10).

Βρίσκονταν πλέον στή Μακεδονία, πού ἦταν ἤδη ὑπὸ Ρωμαϊκή κυριαρχία ἀπὸ τό 146 π.Χ. Εἶναι γνωστό ὅτι τό Μακεδονικό βασίλειο συγκρούστηκε γιά πρώτη φορά μέ τοὺς Ρωμαίους ὅταν ὁ Φίλιππος συνάψε συνθήκη μέ τόν Καρχηδόνιο στρατηγὸ Ἄννίβα, κατὰ τῆ διάρκεια του δευτέρου Καρχηδονιακοῦ πολέμου.¹ Μετά τῆ νίκη τῶν Ρωμαίων στὸν πόλεμο αὐτό, ἀκολοῦθει νέα νίκη τους ἐναντίον τοῦ Φιλίππου κατὰ τῆ διάρκεια τοῦ δευτέρου Μακεδονικοῦ πολέμου (200-197 π.Χ.) καί ἐναντίον τοῦ Περσέα στὸν τρίτο Μακεδονικό πόλεμο (171-168 π.Χ.). Μετά τὴν ἤττα τοῦ Περσέως μέ τῆ συνθήκη τῆς Ἀμφίπολης, ἡ Μακεδονία ἀπώλεσε τῆ βασιλεία καί τὴν ἐνότητά της, ἀφοῦ οἱ Ρωμαῖοι τῆ διαίρεσαν σέ 4 τμήματα (μερίδες). Ἡ πρώτη περιελάμβανε τὴν περιοχὴ μεταξύ Στρουμόνος καί Νέστου, στήν παραλία τῆς ὁποίας βρισκόταν ἡ Νεάπολη, καθὼς καί τίς ἀνατολικά τοῦ Νέστου μακεδονικές

κτήσεις ἐκτός τῆς Αἴνου, Μαρωνείας καί Ἀβδήρων μέ πρωτεύουσα τὴν Ἀμφίπολη.²

Ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους καί ἔπειτα τό λιμάνι τῆς Νεάπολης ἦταν τό τέρμα μιᾶς μεγάλης ναυτικῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ, γιὰτί σέ αὐτὴν κατέληγε ἡ γραμμὴ πού ἔνωσε τοὺς Φιλίππους μέ τὴν Ἀνατολή διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρωάδος.

Κατὰ τοὺς Μακεδονικούς χρόνους εἶχε αὐτονομία καί νομισματικὴ αὐτοτέλεια. Τὰ πρῶτα της ἀργυρᾶ νομίσματα χρονολογοῦνται στό 500 π.Χ. καί ἡ κοπὴ τους σταματᾶ γύρω στό 340 π.Χ.³ Ἡ πόλη ἀναφέρεται στίς ἀρχαίες πηγές ὡς «Νεάπολις ἐν Θράκη» ἢ «Νεάπολις παρ' Ἀντισάραν» καί ἀργότερα ἀπλά ὡς «Νεάπολις».

Τό λιμάνι τῆς ἦταν σπουδαία τοποθεσία καί ἀφετηρία ὁδῶν καί ἀρτηριῶν, ἀλλά καί σημεῖο τῆς διὰ ξηρᾶς πλέον συνέχισης ἑνός θαλασσίου ταξιδιοῦ ἀπὸ τόν Ἑλλήσποντο πρὸς τόν Θερμαϊκό, διὰ τοῦ περίπλου τοῦ Ἄθω.⁴ Ἦταν τό ἐπινοῦσε ὁ δρόμος γιά τὴν ἐνδοχώρα, τὴν ἐποχὴ δέ κυριαρχίας στήν περιοχὴ τῶν Ρωμαίων, ἀναβαθμίστηκε σέ σημαντικό διαμετακομιστικὸ λιμένα καί σταθμὸ τῆς πολυσύχναστης Ἐγνατίας Ὀδοῦ. Τό 42 π.Χ., ἔπαιξε ρόλο στή διαδικασίᾳ πού ὁδήγησε στή μάχη τῶν Φιλίππων καί στή

μετατροπή του μέχρι τότε δημοκρατικού κράτους της Ρώμης σε Αυτοκρατορία. Ὁ στόλος τῶν Δημοκρατικῶν Κάσσιου καὶ Βρούτου, δολοφόνων τοῦ Καίσαρα, χρησιμοποίησε το λιμάνι τῆς Νεάπολης ὡς ἀγκυροβόλιο. Ἡ ἥττα τους ὀδήγησε στὴν ἔλευση Ρωμαίων ἀξιωματούχων, προκειμένου νὰ ἐλέγχεται καλύτερα ἡ πόλη.⁵

Σύμφωνα μὲ κάποια παράδοση τὸ σημεῖο ὅπου ἀποβιβάστηκε ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνοδοὶ του προσδιορίζεται στὸν χώρο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κοντὰ στὸ σημερινὸ λιμάνι τῆς Καβάλας. Στὸ σημεῖο πίσω ἀπὸ τὸν ναὸ ὑπάρχει ἓνα σύγχρονο Βῆμα σὲ ἀνάμνηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. Διατηρεῖται μέχρι σήμερα ἡ βάση ἑνὸς κίονα πού δείχνει τὸ σημεῖο ὅπου πάτησε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Παῦλος στὸ ἔδαφος τῆς Εὐρώπης. Στὸ Βῆμα εἰκονίζεται στὴ μία πλευρά τὸ ὄραμα τοῦ Παύλου καὶ στὴν ἄλλη ἢ ἀποβίβασή του στὴ Νεάπολη.⁶

Ἐκτὸς τοῦ Παύλου, τὸ λιμάνι τῆς Νεάπολης ἐπισκέφθηκε ἀργότερα καὶ ὁ ἱερός Ἴγνατίος, ὁ ὁποῖος «προσέσχε τῇ Τρωάδι, εἶτα ἐκεῖθεν καταχθεῖς ἐπὶ τὴν Νεάπολιν, διὰ Φιλίππων παρώδευε Μακεδονίαν».⁷

Κατὰ τὰ ἔτη 1936-1938⁸ καὶ 1960-1965⁹, διενεργήθηκαν ἀνασκαφές καὶ ἔρευνες ἀπὸ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων

Ἐ' Περιφερείας στὴ Νεάπολη (Καβάλα), κοντὰ στὸ Ἱερό τῆς θεᾶς Παρθένου. Ἡ θεὰ αὐτὴ λατρευόταν στὴ Νεάπολη, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ δύο προσηφισματικὰ ἀνάγλυφα, τοῦ ἐπιγραφικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (ἀριθ. 6598) καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (1480)¹⁰.

Ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Παύλου στὴ Νεάπολη γράφει χαρακτηριστικὰ: «Εἶναι δυστύχημα ὅτι τὰ εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀποβίβασεως τοῦ Παύλου παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα, τὰ προφανῶς ἰδρυθέντα εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἐκείνου, κατέστρεψε τὸ ἐπικαθήμενον μεσαιωνικόν καὶ σημερινόν τμήμα τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως Καβάλας. Τὸ παρελθόν τῆς χριστιανικῆς Νεαπόλεως γνωρίζομεν ἐκ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἐκ τῶν ὀλίγων διασωθέντων παλαιοχριστιανικῶν γλυπτῶν, προερχομένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν περὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον μεταρρυθμίσεων τῆς σημερινῆς πόλεως Καβάλας καὶ ἐκ τινων ἐπιγραφῶν βυζαντινῶν χρόνων»¹¹.

Στὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν, ἡ ἀρχαία Νεάπολη θὰ παραχωρήσει τὴ θέση τῆς στὴ βυζαντινὴ Χριστούπολη. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματος θὰ σηματοδοτήσῃ καὶ ἐπίσημα τὸ πέρασμα στὴ νέα θρησκεία καὶ μία νέα φάση στὴ ζωὴ τῆς πόλης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Πολύβιος, Ἱστορίαι, τ. 7, 9. 2. Δ. Κανατσούλης, «Ἡ Μακεδονικὴ πόλις ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς της μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου», *Μακεδονικά* 4 (1955-1960) 244. 3. "Early Macedonian coins of the Pangean district", *American Journal of Numismatics* 27 (1892) 28. 4. Γ. Μπακαλάκης, «Νεάπολις-Χριστούπολις-Καβάλα», *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς*, 1936, σ. 42. 5. Ν. Καραγιαννακίδης - Κ. Λυκουρίνος, *Νεάπολις-Χριστούπολις-Καβάλα*, ἔκδ. Δήμου Καβάλας, σ. 17, στὸ <http://www.kavalagreece.gr/wp-content/uploads/2010/06/neapolis-entypo.pdf> (11/5/20). 6. Μ. Γκουτζιούδης, *Καινοδιαθηκικὲς μελέτες μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς ἀρχαιολογίας*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 35. 7. *Μαρτύριον Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου*, PG 5, 984. 8. Ἀνακοινώσεις ἔχουν δημοσιευθεῖ στὴν *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα* τῶν ἀντιστοιχῶν ἐτῶν. 9. Ἀνακοινώσεις ἔχουν δημοσιευθεῖ στὸ *Ἀρχαιολογικόν Δελτίον*, τ. 17 (1961), τ. 19 (1964), τ. 20 (1965). 10. Γ. Μπακαλάκης, *ᾠ.π.*, σ. 35. 11. Γ. Μπακαλάκης, *ᾠ.π.*, σ. 48.

Χριστιανικός έσωτερισμός; Ένα άποκρυφιστικό κατασκευάσμα

Πρωτ. Βασιλείου Ά. Γεωργοπούλου
Άναπλ. Καθηγητού Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Ο Έσωτερισμός είναι κεφάλαιο, κλάδος, ύποσύνολο στόν ευρύτερο χώρο του Άποκρυφισμού μέ ευρύτατη διάδοση σήμερα¹. Σ' αυτό τό ευρύτερο άποκρυφιστικό πλαίσιο, θεωρείται ή μυστική διδασκαλία ή όποία προσπαθεί νά συνθέσει, κατά τούς έκφραστές πάντα τού χώρου, τίς πολλαπλές μορφές τής αλήθειας².

Σύμφωνα μέ τόν Πέτρο Γράβιγγερ, κορυφαίο έκφραστή και εκπρόσωπο τού έλληνικού Έσωτερισμού, «είναι ή πρωταρχική και άλώβητος διδασκαλία τών Ναών και Μυστηρίων τής Παραδόσεως, ή άγνή μυστηριακή και πνευματική παράδοση τών Έκλεκτών τής γής, άπηλλαγμένη όλων τών άτελειών και ταπεινώσεων τού νεωτέρου ύλόφρονος κόσμου. Παραμερίζων κάθε τί τό ύλικόν, τό συναισθηματικόν στοιχείον ό Έσωτερισμός, άπτεται διά καθαρώς παραδοσιακών μεθόδων έρεύνης τής μεταφυσικής Άληθείας και άγεται όντως εις τήν διά τής Γνώσεως άπολύτρωσιν τού άνθρωπίνου όντος»³. Και άλλου ό ίδιος συμπληρώνει ότι μεταξύ τού Έσωτερισμού «ύπάρχει άναλογία, όχι όμως συνωνυμία πρός τούς όρους Έρμητισμός, Άποκρυφισμός, Μαγεία»⁴.

Η διδασκαλία και οί πρακτικές τού Έσωτερισμού, ως κλάδου τού Άποκρυφισμού, δέν ταυτίζονται μέ τίς συνηθισμένες

μεθόδους και τρόπους μαθήσεως. Έχει τίς δικές του βασικές άρχές πού τόν διαφοροποιούν, οί όποιες είναι:

α) Η έσωτεριστική διδασκαλία είναι μυστική, δέν κοινοποιείται και δέν άπεινεται σέ ευρύ κοινό.

β) Κατά τούς ισχυρισμούς του, συνδέεται άναλογικά και άποτελεί συνέχεια μιās άρχέγονης γνώσης και σοφίας.

γ) Αύτή ή γνώση άποκτάται σταδιακά, βαθμηδόν, μέσω συνεχούς προσωπικής ένασχόλησης και μελέτης, μέ σύμβολα, άλληγορίες, κ.ά.

δ) Η γνώση αύτή έχει έξελικτική μορφή και δέν είναι έφικτή σ' έναν άμύητο.

ε) Τή γνώση, πού για τόν έσωτεριστή είναι λυτρωτική, τή βρίσκει ό μύστης μόνο μέσα του και είναι, ταυτοχρόνως, τό μοναδικό μέτρο κατανόησης, άξιολόγησης και άποδοχής τών πραγμάτων. Για τόν έσωτεριστή-μυημένο δέν έχει καμμία άπολύτως σημασία τί φρονεί ό άλλος πού δέν έχει μυηθεί.

Διάφορες έσωτεριστικές-άποκρυφιστικές ομάδες, πολλές άπό τίς όποιες ύπάρχουν δυστυχώς και στήν Ελλάδα, άναφέρουν και επικαλούνται όρισμένα χριστιανικά δεδομένα, πού θεωρούν παρουσιάζουν άναλογίες μέ τίς άρχές τού Έσωτερισμού. Έτσι, έσωτεριστικά έντυπα και

συναφείς διαδικτυακοί τόποι κάνουν λόγο για «Χριστιανικό Έσωτερισμό»⁵.

Τά επιχειρήματα μέ τά όποια επιχειρείται ή θεμελίωση τών ισχυρισμών περι «Χριστιανικού Έσωτερισμού» είναι:

I) Ός πρός τό πρόσωπο του Χριστού, αναπαράγεται τό μύθευμα ότι ό Ίησοϋς μετέβη στην Αίγυπτο ή στην Ίνδία ή στους Έσσαιούς, όπου μυήθηκε σε έσωτεριστικές σχολές γνώσεις, απέκτησε ύπερφυσικές δυνάμεις και ότι τά λόγια Του στό Ευαγγέλιο έχουν διπλή ανάγνωση, μία έξωτερική για τό πολύ πλθθος και μία έσωτερική για τούς μυημένους.

II) Γεγονότα και έδάφια τής Καινής Διαθήκης (λ.χ. Ίωάν. 9, 1-3, Α΄ Κορ. 15, 46) προσάγονται ως άποδείξεις έσωτεριστικών διδασκαλιών.

III) Οί βαθμίδες κατηγορούμένων και τά στάδια προετοιμασίας για τό βάπτισμα στην άρχαία Έκκλησία χρησιμοποιούνται, από τίς έσωτεριστικές ομάδες, ως άπόδειξη τών διαφόρων βαθμών μυήσεων, πού, δῆθεν, ύπήρχαν στην άρχαία Έκκλησία.

IV) Πατέρες τής Έκκλησίας και έκκλησιαστικοί συγγραφείς παρουσιάζονται

ώς μύστες και κάτοχοι μυστικής γνώσης πού δέν ἦταν έφικτή για τούς άλλους χριστιανούς ή μοναχούς.

V) Ταυτοχρόνως ή άσκητική και θεραπευτική μέθοδος τής Έκκλησίας, έτσι όπως καταγράφεται στη ζωή και στα έργα τών άγίων, διαστρεβλώνονται κυριολεκτικά και παρουσιάζονται ως βαθμίδες γνώσεως και μυήσεως αντίστοιχες μέ τίς έσωτεριστικές.

Είναι σαφές ότι ή χρήση αυτών τών χριστιανικών στοιχείων από τούς όπαδούς του Έσωτερισμού ούσιαστικά αποτελούν μία άνευ προηγουμένου ιστορική και θεολογική κακοποίηση τους, στην προσπάθειά τους νά δομήσουν τό, μέ πολλές αναλογίες μέ πρακτικές τών άρχαίων Γνωστικών, ιδεολόγημα του χώρου περί «Χριστιανικού Έσωτερισμού». Τό δικό μας τελικό σχόλιο είναι μία από τίς έπισημάνσεις-διαπιστώσεις σχετικές μέ τόν Έσωτερισμό τής ΙΘ΄ Πανορθόδοξου Συνδιασκέψης για θέματα αίρέσεων και Παραθρησκείας (2007): «Η άπόσταση του Έσωτερισμού από τήν Όρθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι χαώδης!»⁶.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. R. Hempelman, u.a (Hrsg), *Panorama der neuen Religiosität*, 2001, σ. 210-219. 2. G. Schmid – G. O. Schmid, *Kirchen - Sekten - Religionen*, 2003, σ. 260-261. Πρβλ. H. Hemminger, *Geister, Hexen, Halloween. Esoterik und Okkultismus im Alltag. Ein Ratgeber für Eltern*, 2004, σ. 37-41. 3. Π. Γράβιγγερ, *Έγκυκλοπαιδεία Έσωτερισμού και Αποκρύφου Γνώσεως*, τ. Α΄, σ. 314. K. Bannach - K. Rommel (Hrsg), *Religiöse Strömungen unserer Zeit*, 1992, σ. 42-47. 4. Π. Γράβιγγερ, *Έγκυκλοπαιδεία Έσωτερισμού και Αποκρύφου Γνώσεως*, τ. Β΄, σ. 728. 5. L. Benoist, *Ό Έσωτερισμός*, 1965, σ. 74-80. G. Schmid – G.O. Schmid, *ό.π.*, σ. 262-263. L. Gassman - M. Kotsch (Hrsg), *Kleines Esoterik Handbuch*, 2007, σ. 113-115. 6. *Έσωτερισμός. Πρακτικά ΙΘ΄ Πανορθόδοξου Συνδιασκέψης έντεταλμένων Όρθόδοξων Έκκλησιών και Ί.Μητροπόλεων για θέματα αίρέσεων και Παραθρησκείας*, 2008, σ. 274.

Πρωτ. Βασίλειος Χούπης

Πρωτ. Ἡλία Δροσινού
Ἱερ. Προϊστ. Ἰ.Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀκαδημίας

Ὁ πρωτοπρ. Βασίλειος Χούπης, γόνος λευϊτικῆς οἰκογενείας, γεννήθηκε στή Βαμβακοῦ Σπάρτης τό 1888. Μετά τό πέρας τῶν ἐγκυκλίων σπουδῶν του μετέβη στήν Ἀμερική, ὅπου ἤδη εὐρίσκοντο οἱ δύο πρεσβύτεροι ἀδελφοί του. Ἐκεῖ ἐργάσθηκε μέ σκοπό νά σπουδάσει ἱατρός, ἐπέστρεψε ὅμως, πρὶν περατώσει τίς σπουδές του, στήν Ἑλλάδα καί σπούδασε Θεολογία στό Παν. Ἀθηνῶν, ἀποφοιτήσας τό 1912. Τό 1916 ἐχειροτονήθη διάκονος ὑπό τοῦ Μητρ. Ὑδρας Προκοπίου, ἀφοῦ προηγουμένως ἐνυμφεύθη τή Χρυσούλα Παντολέων, μέ τήν ὁποία ἀπέκτησε δύο τέκνα. Τό 1917, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό τό περιοδικό Ἱερός Σύνδεσμος, ἐξελέγη ἐφημέριος τοῦ Ἰ.Ν. Ἀγίου Σπυρίδωνος στόν Πειραιᾶ, χειροτονηθεῖς πρεσβύτερος ὑπό τοῦ Μητρ. Φθιώτιδος Ἰακώβου, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Τοποτηρητοῦ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν Εὐθυμίου. Ἀπό τότε ἀρχίζει ἡ προσφορά του στήν Ἐκκλησία. Καταλαμβάνει σταδιακῶς διάφορα ἀξιώματα. Ἔτσι τοῦ ἀπονέμεται τό ὄφρῆκιο τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου καί διορίζεται Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος Πειραιῶς, θέση τήν ὁποία κατέχει μέχρι τό 1936, ὅποτε καί μετατίθεται στόν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.

Ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπείας, πού διοικούσε τήν ἐποχὴ ἐκείνη τόν Ναό, ὁ π. Βασίλειος ἐπέδειξε ἰδιαίτερη

φροντίδα γιά τόν ἐσωτερικό διάκοσμο τοῦ Ναοῦ. Κατόπιν ἐνεργειῶν του ἀπετραπή ἡ τοποθέτηση μαρμαρίνης βάσεως γιά τόν Ἀρχιεπισκοπικό Θρόνο, πράγμα πού θά ἐμπόδιζε τίς τελετές καί θά ὑπῆρχε ἡ ἀνάγκη μετακινήσεώς του. Δεῖγμα τῆς ἰδιαίτερης εὐαισθησίας του γιά τή βυζαντινὴ τέχνη εἶναι ἡ ἀνάθεση, τόν Μάρτιο τοῦ 1941, στόν μεγάλο ἅγιο-γράφο Φ. Κόντογλου νά φιλοτεχνήσει δύο φορητές εἰκόνες γιά χρήση λειτουργική, τοῦ Νυμφίου καί τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ ἐγκατάσταση μικροφῶνων συνδέεται μέ τήν προϊσταμενία του. Ἦδη ἀπό τοῦ 1938 ἀποκτᾶ ὁ Ναός μικρόφωνα, ἐνῶ μεταδίδονται ἀπό τοῦ ραδιοφώνου ἡ Θ. Λειτουργία, οἱ Ἀκολουθίες τῆς Μ. Ἑβδομάδος καί οἱ Παρακλήσεις τῆς Θεοτόκου. Τά μικρόφωνα αὐτά εὐρίσκοντο ἐν λειτουργίᾳ ἕως τοῦ 1970. Στόν τομέα τῆς Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης, γιά τήν ὁποία ἦταν ὑπεύθυνος καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς διακονίας του στόν Καθεδρικό Ναό, ἐπετέλεσε ἄργο ἀξιόλογο. Πρῶτος αὐτός εἶχε τήν πρωτοβουλία τῆς ἀποστολῆς ἀσθενῶν στό ἐξωτερικό. Ἀλλά καί ὡς σύμβουλος τοῦ Ὁρφανοτροφείου Βουλιαγμένης τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς, βοήθησε τά μέγιστα μέ τή θέσπιση εἰδικῆς εἰσφορᾶς στά Κοιμητήρια τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων εἶχε τή γενική ἐποπτεία. Τόν Μάιο τοῦ 1942, κενωθείσης τῆς θέσεως τοῦ Προϊσταμένου τοῦ Ἰ.Ν.

τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ζήτησε ἀπό τόν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό τήν τοποθέτησή του ἐκεῖ. Στήν Ἁγία Εἰρήνη ὑπηρέτησε μέχρι τοῦ 1968, ὅποτε καί συνταξιοδοτήθηκε. Τήν περίοδο αὐτή μέ ἐνέργειές του, λύθηκε ἡ μακρά ὑποφώσκουσα ἀντιδία μεταξύ τοῦ Ἱ.Ν. τῆς Ἁγίας Εἰρήνης καί τοῦ Καθεδρικοῦ (τῆς Μητροπόλεως) σχετικῶς μέ τόν Ἐπιτάφιο, τό Δισκοπότηρο καί τό Εὐαγγέλιο, τά ὁποῖα εἶχε κληροδοτήσει ὁ εὐεργέτης Ἀλέξιος Πλακίδης. Ἐπίσης, μέ τή συγκατάθεσή του προσαρτήθηκε στήν ἐνορία τῆς Μητροπόλεως τό οἰκοδομικό τετράγωνο πού περικλείεται ἀπό τίς ὁδούς Πανδρόσου, Μνησικλέους, Μητροπόλεως καί Πλατείας Μητροπόλεως. Στήν Ἁγία Εἰρήνη συλλειτουργοῦσε μετά τοῦ τότε διακόνου Μακαρίου, τοῦ μετέπειτα Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ὁ ὁποῖος, μαζί μέ τόν ἀριστερό ἱεροψάλτη, κατά τήν περίοδο τῆς Κατοχῆς δίδασκαν ἑλληνικά, ἱστορία καί ἔκθεση σέ ἀπὸρους μαθητές, καθ' ὑπόδειξη τοῦ π. Βασιλείου.

Ὁ ἐκλεκτός αὐτός λευῖτης ἐπέπρωτο νά γευθεῖ τό πικρό ποτήριο τῆς ἐκτελέσεως, ὑπό τῶν Γερμανῶν, τοῦ υἱοῦ του Γιάννη, φοιτητῆ τῆς Νομικῆς, τήν 8η Σεπτεμβρίου 1944. Ἡ εἶδηση τοῦ θλιβεροῦ γεγονότος τοῦ ἀνακοινώθηκε κατά τόν ἑξῆς τραγικό τρόπο. Τήν ὥρα πού ὀδηγοῦσαν τό καμιόνι τῶν μελλοθανάτων ἀπό τά κολαστήρια τῆς ὁδοῦ Μέρλιν πρὸς τό Χαϊδάρι, κατεβαίνοντας τήν ὁδὸ Πανεπιστημίου, ὁ Ἰωάννης Χούπης ἔβγαλε τό χέρι του ἔξω καί πέταξε στόν δρόμο μιά μικρὴ ἀσημένια εἰκόνα τῆς Παναγίας, πού τοῦ εἶχαν δώσει οἱ γονεῖς του, δεμένη σ' ἓνα μανδύλι. Κάποιος μικροπωλητῆς τή βρῆκε καί τήν ἐπῆγε στήν Ἁγία Εἰρήνη. Γύρω της

ἦταν τυλιγμένο ἓνα σημείωμα σέ χαρτί ἀπό κονσέρβα καλαμαριῶν πού ἔγραφε: «Ὁ εὐρών παρακαλεῖται νά πάη τό παρόν σημείωμα εἰς τόν Ἱ. Ναόν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης εἰς τόν ἱερέα Βασ. Χούπην. Εἶμαι γιός του καί ἐκτελοῦμαι σήμερα 8-9-1944. Πατέρα, μανούλα μου, Κούλα μου. Νά μέ συγχωρήσετε γιά τήν πίκρα πού θά σᾶς ποτίσω. Θέλω νά ζήσετε γιά νά ἐκδικηθῆτε καί νά προσεύχεσθε γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς μου. Θάρρος, συγγνώμη. Σᾶς φιλῶ Ἱ. Χούπης».

Στόν Μητροπολιτικό Ναό εἶχε ὡς συνεφημερίους του τόν Π. Στελλάκη, τόν Νικόδημο Γραικό, τόν μετέπειτα Μητροπολίτη Θηβῶν καί Λεβαδείας, καί διακόνους τοὺς Φιλόθεο Βατοπεδινό, Τιμόθεο Παπαμιχαήλ καί Γαβριήλ Ρεβίθη. Πρωτοφάλτης καί Διευθυντῆς τῆς χορωδίας ἦταν ὁ Ν. Χατζῆς, τόν ὁποῖο διεδέχθησαν τό 1951 οἱ Σπ. Περιστέρης, ὡς πρωτοφάλτης, καί Εὐάγ. Τζελάς, ὡς λαμπαδάριος. Στόν Ναό ἐπανῆλθε γιά ἐλάχιστο διάστημα μετά τήν ἐκλογή ὡς Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν τοῦ στενοῦ του φίλου Δωροθέου. Γιά τίς πολλαπλές του ὑπηρεσίες στήν Ἐκκλησία καί στήν πατρίδα, τοῦ ἀπενεμήθη ὁ Ἀργυροῦς Σταυρός τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος. Ἡ παρουσία καί ἡ προσφορά τοῦ π. Βασιλείου ἄφησε ἐποχή. Ἡ ὥραία καί μεγαλοπρεπῆς μορφή τοῦ ὄντως ἱεροφάντου καί μυσταγωγοῦ προξενοῦσε ἱεροπρεπέστατη ἀτμόσφαιρα κατά τή Θ. Λατρεία. Ἀπήγγελλε ὄλες τίς εὐχές των μυστηρίων καί τῆς ἀκολουθίας τῶν Θεοφανίων ἀπό μνήμης, ἡ ὁποία κατέπλησσε τό ἐκκλησίασμα καί τήν ὁποία διατήρησε μέχρι τέλους τῆς ἱερατικῆς του θητείας.

Νίκος Καρούζος

Μάριου-Κυπαρίσση Μώρου
Υποφ. Δρος Νεοελληνικής Φιλολογίας Α.Π.Θ.

«εἶν' ὁ Ἰησοῦς / τριήμερος ὀλοένα σκάβει τὴν Ἱστορία»

Ἐσχατολογία, ἔχει παρατηρήσει ἡ Χριστικὴ, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς βασιικούς ἀρμούς τῆς σχέσης Θεολογίας καὶ Λογοτεχνίας, μιά καὶ στήν τελευταία ἡ ἐσχατολογία βρίσκει γόνιμο ἔδαφος γιὰ τὴν προβολὴ ἑνὸς ὁράματος περὶ τῶν μελλόντων. Μὲ τὴν ἐσχατολογία, ἄρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, θά ἀσχοληθῶμε ἀυτὴ τὴ φορά, ἀρδεύοντας ἀπὸ τὴν πλούσια σὲ χριστολογικὲς ἀναφορὲς ποίηση τοῦ Νίκου Καρούζου (1926-1990)· ὁ στίχος πού θά μᾶς ἀπασχολήσει προέρχεται ἀπὸ τὸ «Ποίημα τῆς χαρᾶς» τῆς συλλογῆς *Ἡ ἔλαφος τῶν ἄστρων* (1962): «εἶν' ὁ Ἰησοῦς / τριήμερος ὀλοένα σκάβει τὴν Ἱστορία».

Ἀνάσταση καὶ Ἱστορία, Χριστός καὶ Χρόνος, Ἐσχατολογία καὶ Ἱστορία, ὁμοιες πλευρὲς ἑνὸς τριγώνου. Ποιὸς εἶναι, λοιπόν, ὁ Χριστός τοῦ στίχου μας; Εἶναι ὁ ἀναστημένος Ἰησοῦς, ὁ Κύριος τοῦ Χρόνου καὶ τῆς Ἱστορίας, ἐκεῖνος πού, μετὰ τὴν Ἀνάστασή του, βαδίζει μαζί μὲ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὰ ἔσχατα, σκάβει τὴν Ἱστορία καὶ τὸν Χρόνο καὶ φτάνει στὸν πυρῆνα τους, πού καὶ πάλι, σὲ μία κίνηση ἐκκρεμοῦς, εἶναι ὁ ἴδιος. Στὴ θεμελιώδη μελέτη του, *Χριστός καὶ Χρόνος*, ὁ Oscar Cullmann θέτει τὸν Χριστό στό κέντρο (Mitte) τοῦ Χρόνου· «ὁ ἴδιος ὁ Χριστός

εἶναι ὁ καιρός, ὅπου βρίσκει ὀλοκλήρωση ὁ προγενέστερος χρόνος καὶ ὅπου κρίνεται διὰ παντός ὁ ἐπερχόμενος χρόνος» (Gibellini, σ. 317). Στόν ἀντίποδα τῆς θέσης τοῦ Cullmann, ὁ Rudolf Bultmann θά ὀνομάσει τὸν Ἰησοῦ «τέλος (Ende) τῆς Ἱστορίας». Σύμφωνα μὲ τὸν τελευταῖο, ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀναγγέλει τὴν ἔλευση ἑνὸς νέου Χρόνου (neue Zeit), τοῦ ἐσχατολογικοῦ.

Μ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοια μποροῦμε νὰ συλλάβουμε ἀρκετὰ πειστικά τὸν στίχο τοῦ Καρούζου. Μὲ τὰ λόγια τοῦ Bultmann, «ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ἐσχατολογικό γεγονός ὅχι ὡς ἓνα τετελεσμένο συμβάν, ἀλλὰ ὡς ἐκεῖνος πού μᾶς ἀπευθύνεται στό ἐκάστοτε παρόν» (Bultmann, σ. xix). «Ὀλοένα» θά γράψει ὁ Καρούζος· ἓνα εἰς τὸ διηγητικὸ σκάψιμο τῆς Ἱστορίας, ἡ ὁποία πλέον ἀλλάζει περιεχόμενο καὶ προοπτικὴ. Τοποθετημένη στό μέσον πρωτολογίας καὶ ἐσχατολογίας, εἶναι τὸ στάδιο πρὶν τὸν «ἄχρονο χρόνο τῆς “ὀγδὸς ἡμέρας”» (Πατρῶνος, σ. 9), στό ὁποῖο μᾶς εἰσάγει ὁ ἀναστημένος Ἰησοῦς. Εἶναι Αὐτός πού σκάβει ἓνα διαρκὲς παρόν, ἓνα «νῦν», ἔως ὅτου ἀγγίξει τὰ ἔσχατα. Στὴν Ἱστορία καὶ Ἐσχατολογία τοῦ Bultmann διαβάζουμε: «τὸ νόημα τῆς Ἱστορίας βρίσκεται

στό εκάστοτε παρόν, και όταν τό παρόν εκλαμβάνεται από τή χριστιανική πίστη ως εσχατολογικό παρόν, τότε τό νόημα τής ιστορίας πραγματώνεται» (Bultmann, σ. xxix).

Ίστορία και άνθρωπος δέν μποροῦν νά μὴν ἰδωθοῦν μαζί· ὁ ἱστορικός χρόνος εἶναι ὁ ἀνθρώπινος χρόνος. Ἄγωνίες, φόβοι, λύπες, χαρές, ὅλα ἐκφράζονται μέ ὄρους χρονικούς: «χτές», «σήμερα», «αὔριο». Ἡ σήμερα, ὅμως, ὡς αὔριο και ὡς χτές, γιά νά θυμηθοῦμε και τόν Ἄντρέα Ἐμπειρικό, σημαίνει χρόνο εσχατολογικό, χρόνο προσαρμοσμένο στήν τροχιά τής Ἀνάστασης, Χρόνο πού τείνει στόν μή Χρόνο, πού ἀγγίζει τό ἄπειρο τής ἀχρονίας. Παρατηροῦμε ἤδη μία ἰσχυρή μετατόπιση, ὄχι τυχαία, ἀπό τήν ἀρχαιοελληνική και τήν ἐβραϊκή σκέψη: ἡ χριστιανική θεολογία τής ιστορίας, ἡ ὁποία ἐκφράστηκε μέ μεγάλη ἐνάργεια στά ἔργα τοῦ Jean Daniélou, εἰσάγει τίς ἐννοιες τοῦ γεγονότος τής ἐνσάρκωσης στόν ἀντίποδα τής ἀρχαιοελληνικῆς ἀντίληψης περί ἐπανάληψης, τής προόδου (ἀπό τήν Παλαιά στήν Καινή Διαθήκη), ἀλλά και

τοῦ τέλους, τῶν ἐσχάτων. Ἀπό τή στιγμή τής ἐνσάρκωσης, γιά τόν Daniélou, ἡ ἀνθρωπότητα πορεύεται πρὸς τό τέλος, μέ τή διπλή σημασία τής λέξης, πρὸς τήν ὀλοκλήρωση και τήν πληρότητα. «Ἡ σχέση μεταξύ παρόντος και μέλλοντος», γράφει ὁ Rosino Gibellini, «στή γραμμὴ τής “ἐσχατολογίας πού ἔχει ἀρχίσει”, γιά τήν ὁποία τό τέλος τής ιστορίας ἐκκινεῖ ἀπό τό γεγονός τής ἐνσάρκωσης τοῦ Χριστοῦ και τή μυστηριακή-ιερουργική πράξη τής Ἐκκλησίας» (Gibellini, σ. 240). Ἐνα «τέλος», τοῦ ὁποίου ὁδοδείκτης γίνεται ὁ Χριστός πού βγαίνει ἀπό τόν τάφο.

Δέν εἶναι λίγες οἱ φορές πού οἱ ποιητές, μέ τό ὀξύτερον, κατά τόν ποιητή, βλέμμα τους, συνέλαβαν λεπτές πτυχές τής Θεολογίας. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζει σίγουρα ἡ περίπτωση τοῦ Νίκου Καρούζου, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει μέσα σ’ ἕνα μόνο στίχο, μέ τά ἀπολύτως ἀπαραίτητα, τή σχέση τοῦ Ἰησοῦ μέ τήν Ἱστορία, τήν ὁποία ἐπανασηματοδοτεῖ και κατευθύνει, «σκάβει» μέσα της, καθιστώντας τή ἕνα διαρκές παρόν, στό ὁποῖο καλούμαστε νά μετάσχουμε συν-βαδίζοντας.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Rudolf Bultmann, *Ίστορία και Ἐσχατολογία. Ἡ αἰωνιότητα ὡς παρόν*, μτφ. Ἀλέξανδρος Κοσματόπουλος, εἰς. Παντελής Καλαϊτζίδης, Ἀθήνα: Ἰνδικτος 2008. Oscar Cullmann, *Χριστός και Χρόνος. Χρόνος και Ἱστορία στή ζωὴ τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ*, μτφ. Σάββας Ἀγουρίδης, Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς 1980. Rosino Gibellini, *Ἡ Θεολογία τοῦ Εἰκοστοῦ Αἵωνα*, μτφ. Παναγιώτης Ἀρ. Ὑφαντής, Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς 2002. Γεώργιος Π. Πατρῶνος, «Ἀπό τήν πρωτολογία στή “λειτουργική ἐσχατολογία”», *Θεολογία* 2/2014, σ. 7-33.

π. Ἀντώνιος Πινακούλας, *Ανάμεσα σε δύο κόσμους. Κυριακοδρόμιο Αποστόλων*, [Βιβλιοθήκη τοῦ Κηρύγματος, 7], Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς 2019, 450σ.

Μία νέα συλλογή κηρυγμάτων, αὐτὴ τὴ φορά σέ ἀποστολικές περικοπές, παραδίδει στοὺς ἀναγνώστες ὁ π. Ἀντώνιος Πινακούλας ἔχουν προηγηθεῖ, στίς ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ο σπόρος που ἔπεσε στο δρόμο (2006), Το πηγάδι και η πηγὴ (2008) καί Το αλάτι της γῆς (2014). Τό βιβλίο διαιρεῖται σέ δύο μέρη: στό πρῶτο περιλαμβάνονται τά κηρύγματα στίς ἀποστολικές περικοπές τῶν Κυριακῶν, ἀπό τήν πρώτη Κυριακή μετά τήν Πεντηκοστή μέχρι τήν τελευταία Κυριακή τοῦ Πάσχα - ἐκτός ἀπό ὀρισμένες Κυριακές (Γ΄-ΙΒ΄, ΙΔ΄, ΙΕ΄ κ.ἄ.), τῶν ὁποίων τήν ἀπουσία ἐξηγεῖ ὁ συγγραφέας· στό δεύτερο μέρος, περιλαμβάνονται τά κηρύγματα στίς ἀποστολικές περικοπές τῶν Κυριακῶν πού συμπίπτουν μέ γιορτές. Στήν εἰσαγωγή του, ὁ συγγραφέας διακρίνει τά κηρύγματα στόν Ἀπόστολο ἀπό τά κηρύγματα στό Εὐαγγέλιο, μέ κριτήριο τό περιεχόμενο τῶν ἀντίστοιχων περικοπῶν, τίς ἱστορικές συνθῆκες καί τήν ἐν γένει περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα.

Γεώργιος Π. Πατρῶνος, *Ἡ θεολογία τῆς χαρᾶς στήν Καινή Διαθήκη*, Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2020, 198σ.

Ἡ νέα μελέτη τοῦ Γ.Π. Πατρῶνου ἀποτελεῖται ἀπό ἐκτενῆ Εἰσαγωγή, ὅπου παρουσιάζεται ἡ ἔννοια τῆς χαρᾶς στή φιλοσοφία καί σέ ἄλλες παραδόσεις (Ἑσσαῖοι, ἀποκαλυπτική γραμματεία κ.ἄ.), καί τρία κεφάλαια, πού πραγματεύονται, ἀντίστοιχα, τό λεξιλόγιο τῆς χαρᾶς στήν ΚΔ, τὴ χριστιανική χαρά στό ἱστορικό παρόν, καί τήν ἐσχατολογική ἔννοια τῆς χαρᾶς. Ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὴ διδασκαλία τῆς χαρᾶς στήν ΚΔ, καταφέροντας νά μεταγγίσει στόν σαφῆ λόγο του τὴ λεπτή συγκίνηση τοῦ βιώματος τῆς χαρᾶς, πού, ὅσο κι ἂν στόν σύγχρονο κόσμο ἀποτελεῖ ζητούμενο, γιά τόν Χριστιανισμό εἶναι ὀργανικά συνδεδεμένο με τήν ἐνδυνάμωση τῆς ἀγάπης.

Βιβλία πού λάβαμε - Νέες Κυκλοφορίες

Δημήτρης Σ. Φερούσης, *Κύριλλος καί Μεθόδιος. Οἱ Ἑλληνες Μακεδόνες ἱεραπόστολοι ἀπό τὴ Θεσσαλονίκη*, Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία 2020 (γ΄ ἐκδ. ἐπηρεξημένη καί ἀναθεωρημένη)

Ἐπιστολὴ τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ 1821, τρίγλωσση ἐκδοση. Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία 2020

2021. *Πάνθεον τοῦ 1821*, Ἡμεροδείκτης, ἐπιμ. Πανιερ. Μητρ. Φαναρίου κ. Ἀγαθάγγελος, Ἀποστολική Διακονία 2020

Περί μηναίων αποδοχῶν

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Αρχιερ. Ἐπιτρ. Ἱ.Μ. Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου
Ἀντιπροέδρου Ἱ.Σ.Κ.Ε.

Σέ συνέχεια μέ τά προηγούμενα τεύχη τοῦ Ἐφημερίου, ἐξακολουθοῦμε καί ἀπό τό παρόν τεύχος τήν ἐνημέρωση πρὸς τοὺς ἀγαπητοὺς ἐν Χριστῶ ἀδελφούς μας συμπρεσβυτέρους σχετικά μέ τίς μηνιαίες ἀποδοχές τῶν Κληρικῶν. Στά προηγούμενα τεύχη παρουσιάσαμε τίς ἀποδοχές κληρικῶν πού ἀνήκουν στίς Μισθολογικές Κατηγορίες ΥΕ καί ΔΕ, στήν τωρινή στήλη θά δημοσιεύσουμε ἐνδεικτικά μηνιαία ἀποδοχή κληρικῶν πού ἀνήκουν στή Μισθολογική Κατηγορία ΤΕ καί, σὺν Θεῷ στό ἐπόμενο τεύχος θά ὀλοκληρώσουμε τή σχετική ἐνημέρωση μέ τή Μισθολογική Κατηγορία ΠΕ.

Ἐνδεικτικά, λοιπόν, Κληρικός ἀνήκων στήν ΤΕ Μισθολογική Κατηγορία μέ συνεχῆ ὑπηρεσία τριάκοντα (30) ἐτῶν λαμβάνει τό Μισθολογικό Κλιμάκιο 14 τῆς ὡς ἄνω Μισθολογικῆς Κατηγορίας καί οἱ ἀποδοχές του ἔχουν ὡς ἐξῆς: Βασικός Μισθός 1.752,00€, ἐάν ὑπηρετεῖ σέ λεγόμενη προβληματική ἢ παραμεθόριο περιοχὴ λαμβάνει καί τό ἐπίδομα τῶν

100,00€. Ἐάν ἔχει ἀνήλικα τέκνα ἢ τέκνα πού φοιτοῦν καί εἶναι κάτω τῶν 24 ἐτῶν, λαμβάνει καί τό σχετικό ἐπίδομα τῶν 50,00 ἢ 100,00€, ἀνάλογα γιὰ πόσα τέκνα λαμβάνει τό ὡς ἄνω ἐπίδομα. Σύνταξη Δημοσίου 233,54€, ΤΕΑΔΥ 60,19€, Ὑγειονομικὴ Περίθαλψη 79,64€ καί Ὑγειονομικὴ περίθαλψη 4,63€. Γενικό Σύνολο ἀκαθαρίστων ἀποδοχῶν 2.230,00€. Οἱ μηνιαίες κρατήσεις ἔχουν ὡς ἐξῆς: Ἀποστολικὴ Διακονία (περιοδ. Ἐκκλησία) 9,26€, Εἰσφορά Ἀλληλεγγύης 2% 37,04€, Σύνταξη Δημοσίου 116,86€, ΤΕΑΔΥ 60,19€, ΤΠΔΥ-ΤΠΟΕΚΕ 70,08€, ΤΠΔΥ-ΤΠΟΕΚΕ εἰδικὴ εἰσφορά 1% 18,52€, Ὑγειονομικὴ Περίθαλψη 39,82€, Ὑγειονομικὴ Περίθαλψη 7,41€, Εἰδικὴ Εἰσφορά Ἀλληλεγγύης 10,84€, ΦΜΥ 154,33€, Σύνταξη Δημοσίου 233,54€, ΤΕΑΔΥ 60,19€, Ὑγειονομικὴ Περίθαλψη ΟΠΑΔ 79,64€, Ὑγειονομικὴ Περίθαλψη ΟΠΑΔ 4,63€. Γενικό Σύνολο Κρατήσεων 902,35€. Καθαρές ἀποδοχές 1.327,65€ (2.230,00-902,35 = 1.327,65€).

Ἡ ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπιχρωματισμένη
ξύλογραφία, ἀντίγραφο ἔργου τοῦ Dodwell
(πιθ. 1831-1845)

Προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στους ὄρους τῆς πίστεως.

Μέ τόν Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική.

Μέ τόν Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Ἀποσπάσματα ἀπό κείμενα Πατέρων μέ μουσικές γέφυρες.

Μέ τήν Κυριακή Αἰλιανοῦ.

Οἱ ἐκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ

τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5

ἀναμεταδίδονται ἀπό τούς κατά τόπους σταθμούς

τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας 10

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνās 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203